

2019

Economie en arbeidsmarkt in de grensregio's van de Benelux- landen en aangrenzende gebieden

Een verkenning
op NUTS-3 niveau

Colofon

Verantwoordelijke uitgever:

Thomas Antoine
Secretaris-generaal van de Benelux Unie
Regentschapsstraat 39, BE-1000 Brussel.
Tel. +32 (0)2 519 38 11
info@benelux.int
www.benelux.int

Medewerkers:

Harry Bierings, Johan van der Valk, Julia Schmitt-Schulte en Richard Diederer

Vormgeving:

Secretariaat-Generaal van de Benelux Unie

Datum: Februari 2019

Gegevensbronnen:

Centraal Bureau voor de Statistiek,
Landesamt für Statistik Niedersachsen (LSN),
Landesbetrieb Statistik und IT-Dienstleistungen
(IT.NRW),
Belgische Nationale Bank,
Steunpunt Werk,
Bureau voor statistiek van de Europese Unie
(Eurostat),
Interregionale Arbeitsmarktbeobachtungsstelle der
Großregion

Deze studie werd opgesteld in het kader van de Benelux-aanbeveling Grensoverschrijdende Arbeidsmobiliteit met ondersteuning van het Nederlandse Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het Nederlandse Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het Nederlandse Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en het Secretariaat-Generaal van de Benelux Unie.

Deze publicatie is beschermd door auteursrecht.

INHOUD

1.	Inleiding	4
2.	Demografie	8
2.1	Bevolking nabij de grens	8
2.1.1	Omvang van de bevolking	8
2.1.2	Bevolkingsdichtheid	9
2.1.3	Demografische ontwikkeling.....	11
2.1.4	Leeftijdsstructuur van de bevolking.....	12
3.	Economie	18
3.1	Economische prestaties	18
3.1.1	Buitengrenzen van de Benelux-landen	20
3.1.2	Binnengrenzen van de Benelux-landen.....	21
3.2	Sectorale structuur van de economie	23
3.2.1	Buitengrenzen van de Benelux-landen	25
3.2.2	Binnengrenzen van de Benelux-landen.....	35
4.	Arbeidsmarkt	39
4.1	Beroepsbevolking.....	41
4.2	Werkenden in de woonplaats	45
4.3	Werklozen	49
4.4	Zelfstandigen.....	53
4.5	Werkenden met een tijdelijk contract	57
4.6	Deeltijdwerkers	61
5.	Specialisatie en grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit: cohesiekenmerken	65
5.1	Specialisatie en concentratie	65
5.1.1	Sectorale specialisatie grensregio's	65
5.1.2	Regionale sectorale concentratie.....	68
5.1.3	Sectorale specialisatie en arbeidsproductiviteit	72
5.2	Arbeidsmobiliteit: grenspendelaars	73
6.	Besluit	80
7.	Bijlage: Berekening Gini-coëfficiënt	100
8.	Literatuuroverzicht	101

1. INLEIDING

Om een gefundeerd grensoverschrijdend economie- en arbeidsmarktbeleid te voeren zijn niet alleen cijfers over pendelaars- en handelsstromen van belang, maar ook een overzicht van het aanbod en de vraag op de arbeids- en productmarkt. Uit cijfers en feiten blijkt immers waar de knelpunten en kansen voor het beleid liggen. Het ontbreekt echter aan vergelijkbaar cijfermateriaal, zodat het niet altijd mogelijk is functioneel samenhangende grensoverschrijdende gebieden zo te definiëren dat een beleid zo effectief mogelijk vorm kan krijgen. Dat geldt ook voor de Benelux-landen, waar de beschikbare gegevens meestal op het centrale niveau gericht zijn en waarbij niet altijd over de staatsgrenzen heen wordt gekeken.

Aangezien de Benelux-landen een voortrekkersrol binnen de EU nastreven om de integratie en grensoverschrijdende samenwerking te versterken en te verbeteren, hebben het College van secretarissen-generaal van de Benelux Unie en de verschillende arbeidsministeries, verzameld in het Benelux Steering Committee grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit, naar aanleiding van de 60ste verjaardag van de samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg in Benelux-verband aan het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in Nederland gevraagd een inventaris op te maken van de arbeids- en productmarkten in de Benelux-landen en de omliggende landen. De gedetailleerde resultaten van deze inventaris zijn opgenomen in deze studie. Gelijktijdig wordt een samenvattende brochure gepubliceerd, die gebaseerd is op de resultaten van deze studie.

Deze studies zijn bedoeld om het uitwisselingsproces tussen gebruikers en aanbieders van gegevens op een zodanige wijze verder vorm te geven dat een optimale koppeling wordt bereikt tussen behoeften aan gegevens en gegevensmogelijkheden. Wat dat betreft passen ze in een reeks eerdere publicaties waaraan het CBS en partnerinstellingen in het buitenland hun medewerking verleenden: "De arbeidsmarkt in de grensregio's van Nederland en Noordrijn-Westfalen" (CBS en IT.NRW, 2015), "De arbeidsmarkt in de grensregio Nederland-Nedersaksen" (CBS en LSN, 2016) en "De arbeidsmarkt in de grensregio van Nederland en Vlaanderen" (CBS, Steunpunt Werk, 2017). Om tot meerdere gebruikers op verschillende politieke niveaus te komen omvat de voorliggende publicatie gegevensevaluaties op het vlak van economie en arbeidsmarkt voor tien grensgebieden aan de binnen- en buitengrenzen van de Benelux-landen op het niveau van de Benelux-landen, van de deelstaten en op lagere regionale niveaus.

Van de tien grensgebieden die in deze studie worden onderscheiden, liggen er acht aan de buitengrenzen van de Benelux-landen: Nederland-Nedersaksen (NI-Nds), Nederland-Noordrijn-Westfalen (NI-Nrw), België-Noordrijn-Westfalen (Be-Nrw), België-Rijnland-Palts (Be-Rlp), België-Frankrijk, Luxemburg-Rijnland-Palts (Lux-Rlp), Luxemburg-Saarland (Lux-Sl) en Luxemburg-Frankrijk. Twee grensgebieden liggen aan de binnengrenzen van de Benelux-landen: Nederland-België (NI-Be) en België-Luxemburg (Be-Lux).

Deze studie is opgesplitst in twee delen. In het eerste deel worden de indicatoren betreffende economie en arbeidsmarkt in de grensgebieden geëvalueerd. In het tweede deel worden twee thema's behandeld die op grond van theoretische inzichten rechtstreeks in verband staan met de grensoverschrijdende vrijheid van vestiging van de markten of het openen van de grenzen: specialisatie en grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit. De teksten over de tien verschillende grensgebieden kunnen als zelfstandige eenheden gelezen worden.

De meeste gegevens in deze studie vallen onder een EU-verordening, zodat de vergelijkbaarheid tussen landen optimaal gewaarborgd is. Het verslagjaar 2015 is gekozen om een gemeenschappelijke tijdbasis te hebben voor de gegevens over de economie en de arbeidsmarkt. De gegevensreeks is tot stand gekomen vanuit de samenwerking tussen het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Landesamt für Statistik Niedersachsen (LSN), het Statistisches Landesamt Nordrhein-Westfalen im Landesbetrieb Information und Technik (IT.NRW) en de Nationale Bank van België. Bovendien zijn data van de websites van Eurostat en van de bureaus voor statistiek gebruikt. Voor de visuele weergave van de gegevens zijn kaarten gebruikt. Daarbij beperkt de weergave zich niet tot de grensregio's maar zijn ook de regio's die verder van de grens liggen weergegeven om een interpretatie in een ruimere regionale context mogelijk te maken. In de analyse blijven die regio's evenwel buiten beschouwing. Het regionale referentiekader wordt door de overeenkomsten van de lidstaten en de Europese Commissie afgebakend. De basis daarvoor is de systematiek van de gebiedseenheden voor de statistiek NUTS (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques), die als regionaal hiërarchisch classificatiesysteem drie niveaus onderscheidt. De indicatoren die in deze studie zijn gebruikt – voor zover de gegevens voorhanden zijn – zijn geregistreerd op NUTS-3 niveau. Ze spreken daardoor vooral ook de regionaal gevestigde doelgroepen aan.

- NUTS-1 – komt overeen met de Gewesten in België, de Landsdelen in Nederland, de deelstaten in Duitsland en de "Domaines" in Frankrijk.
- NUTS-2 - komt overeen met de Belgische en de Nederlandse provincies, (overwegend) de "Regierungsbezirke" in Duitsland, de "Régions" in Frankrijk en
- NUTS-3 - komt overeen met de Corop-gebieden in Nederland, de arrondissementen in België, de "Kreise" (districten) en "kreisfreie Städte" (niet tot een district behorende steden) in Duitsland en de "Départements" in Frankrijk.

i Grensgebieden: Indeling op basis van NUTS-3 regio's

Binnengrenzen van de Benelux

Grensgebied Nederland-België

Midden-Limburg (NL)
Midden-Noord-Brabant (NL)
Overig Zeeland (NL)
West-Noord-Brabant (NL)
Zeeuwsch-Vlaanderen (NL)
Zuid-Limburg (NL)
Zuidoost-Noord-Brabant (NL)
Arr. Antwerpen
Arr. Brugge
Arr. Dendermonde
Arr. Eeklo
Arr. Gent
Arr. Hasselt
Arr. Liège (Luik)
Arr. Maaseik
Arr. Mechelen
Arr. Sint-Niklaas
Arr. Tongeren
Arr. Turnhout
Arr. Verviers – communes francophones
(Franstalige gemeenten)

Grensgebied België-Luxemburg

Arr. Verviers – communes francophones
(Franstalige gemeenten)
Arr. de Verviers – Deutschsprachige
Gemeinschaft (Duitstalige Gemeenschap)
Arr. Arlon
Arr. Bastogne
Arr. Marche-en-Famenne
Arr. Neufchâteau
Arr. Virton
Luxemburg

Buitengrenzen van de Benelux

Grensgebied Nederland – Nedersaksen

Delfzijl en omgeving (NL)
Noord-Overijssel (NL)
Oost-Groningen (NL)
Twente (NL)
Zuidoost-Drenthe (NL)
Aurich
Emden, kreisfreie Stadt
Emsland
Grafschaft Bentheim
Leer

Grensgebied Nederland – Noordrijn-Westfalen

Achterhoek (NL)
Arnhem/Nijmegen (NL)
Midden-Limburg (NL)
Noord-Limburg ('NL)
Twente (NL)
Zuid-Limburg (NL)
Aachen (Aken), Städteregion
Borken, Kreis
Düren, Kreis
Heinsberg, Kreis
Kleve (Kleef), Kreis
Krefeld, kreisfreie Stadt
Mönchengladbach, kreisfreie Stadt
Steinfurt, Kreis
Viersen, Kreis
Wesel, Kreis

Grensgebied België – Noordrijn-Westfalen

Arr. Liège (Luik)
Arr. Verviers – communes francophones
Arr. Verviers – Deutschsprachige
Gemeinschaft
Aachen (Aken), Städteregion
Düren, Kreis
Euskirchen, Kreis

Grensgebied België – Rijnland-Palts

Arr. Verviers – Deutschsprachige
Gemeinschaft
Eifelkreis Bitburg-Prüm
Vulkaneifel, Landkreis

Grensgebied Luxemburg – Rijnland-Palts

Eifelkreis Bitburg-Prüm
Trier, Kreisfreie Stadt
Trier-Saarburg, Landkreis

Grensgebied Luxemburg-Saarland

Luxemburg
Merzig-Wadern, Landkreis

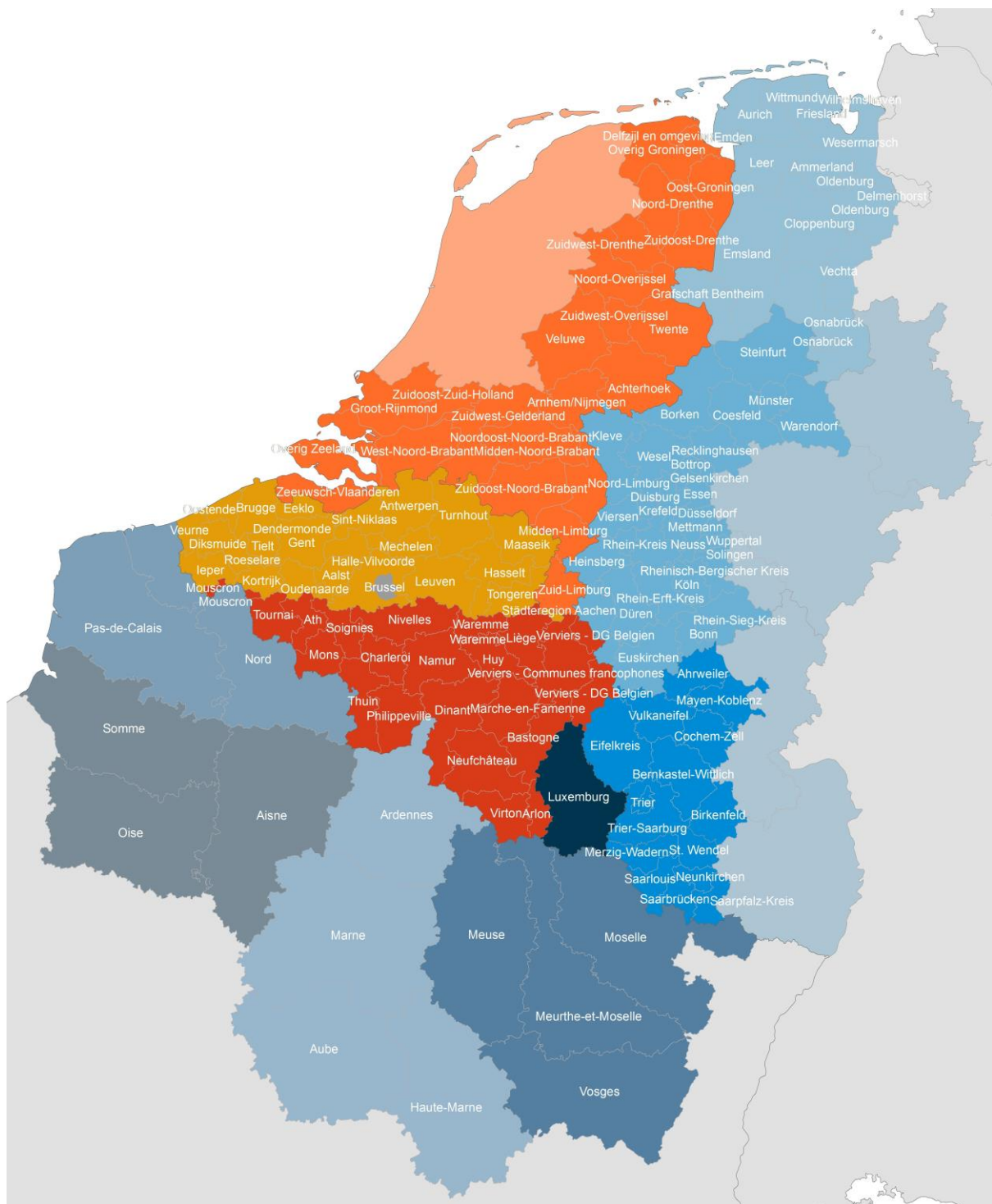
Grensgebied België-Frankrijk

Arr. Diksmuide
Arr. Ieper
Arr. Kortrijk
Arr. Veurne
Arr. Ath
Arr. Charleroi
Arr. Mons (Bergen)
Arr. Mouscron (Moeskroen)
Arr. Soignies
Arr. Thuin
Arr. Tournai (Doornik)
Arr. Arlon
Arr. Neufchâteau
Arr. Virton
Arr. Dinant
Arr. Philippeville
Dépt. Ardennes (FR)
Dépt. Aisne (FR)
Dépt. Nord (FR)
Dépt. Pas-de-Calais (FR)
Dépt. Meurthe-et-Moselle (FR)
Dépt. Meuse (FR)

Grensgebied Luxemburg-Frankrijk

Luxemburg
Dépt. Meurthe-et-Moselle
Dépt. Moselle

Afbeelding 1.1 NUTS-3-regio's

2. DEMOGRAFIE

In 2015 woonden er in de Benelux-landen ongeveer 29 miljoen mensen, waarvan 17 miljoen in Nederland, 11 miljoen in België en 0,6 miljoen in Luxemburg. De aangrenzende deelstaten van Duitsland telden 30 miljoen inwoners, waarvan ongeveer 18 miljoen in Noordrijn-Westfalen (Nrw), 8 miljoen in Nedersaksen (Nds), 4 miljoen in Rijnland-Palts (Rlp) en 1 miljoen in Saarland (Sl) woonden. Van de Benelux-landen is Nederland, met 503 inwoners per vierkante kilometer, relatief dichtbevolkt; daarna volgt België met 373 en Luxemburg met 220 inwoners per vierkante kilometer. Van de aangrenzende deelstaten heeft enkel Noordrijn-Westfalen, met 520 inwoners per vierkante kilometer, een vergelijkbare bevolkingsdichtheid als Nederland. Daarna volgen Saarland, Rijnland-Palts en tot slot Nedersaksen met de laagste bevolkingsdichtheid (386, 203 en 165 inwoners per vierkante kilometer).

2.1 BEVOLKING NABIJ DE GRENS

2.1.1 OMVANG VAN DE BEVOLKING

De tien grensgebieden kunnen op basis van hun bevolkingsdichtheid ingedeeld worden in twee dichtbevolkte en zes iets dunner bevolkte gebieden (tabel 2.1). Aan de binnengrenzen van de Benelux-landen leven relatief veel mensen in de grensgebieden België-Frankrijk (2,2 resp. 5,8 miljoen) en Nederland-België (3,1 resp. 4,5 miljoen). Aan de buitengrenzen van de Benelux-landen met de Duitse deelstaten telt het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen het grootste aantal inwoners (ongeveer 3 miljoen aan beide kanten van de grens).

Tabel 2.1 Bevolkingsomvang per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux				Duitsland										Frankrijk			
	Be	Nl	Lux	Tot	Nds	Nl	Nrw	Be	Nl	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux	
Miljoen inwoners																		
Buurland					7,8	17,6				4,0			1,0					
Direct grensgebied (NUTS-3)					0,5	1,4	1,0	0,8			0,2	0,8			0,1	0,6	5,8	2,2
							3,4	2,9		0,4	0,6				1,8		0,6	
Benelux	11,2	16,9	0,6	28,7														
Direct grensgebied (NUTS-3)	4,5	3,1																
	0,5	0,6																
Bron: Eurostat																		

2.1.2 BEVOLKINGSDICHTHEID

Regionaal bestaan er duidelijk verschillen in bevolkingsdichtheid. Binnen een land of deelstaat ligt de bevolkingsdichtheid in de grensstreek meestal lager dan in het land of de deelstaat in zijn geheel. Alleen in het *Grensgebied België-Noordrijn-Westfalen* is de bevolkingsdichtheid aan Belgische kant hoger dan in België als geheel (tabel 2.2).

Tabel 2.2 Bevolkingsdichtheid per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

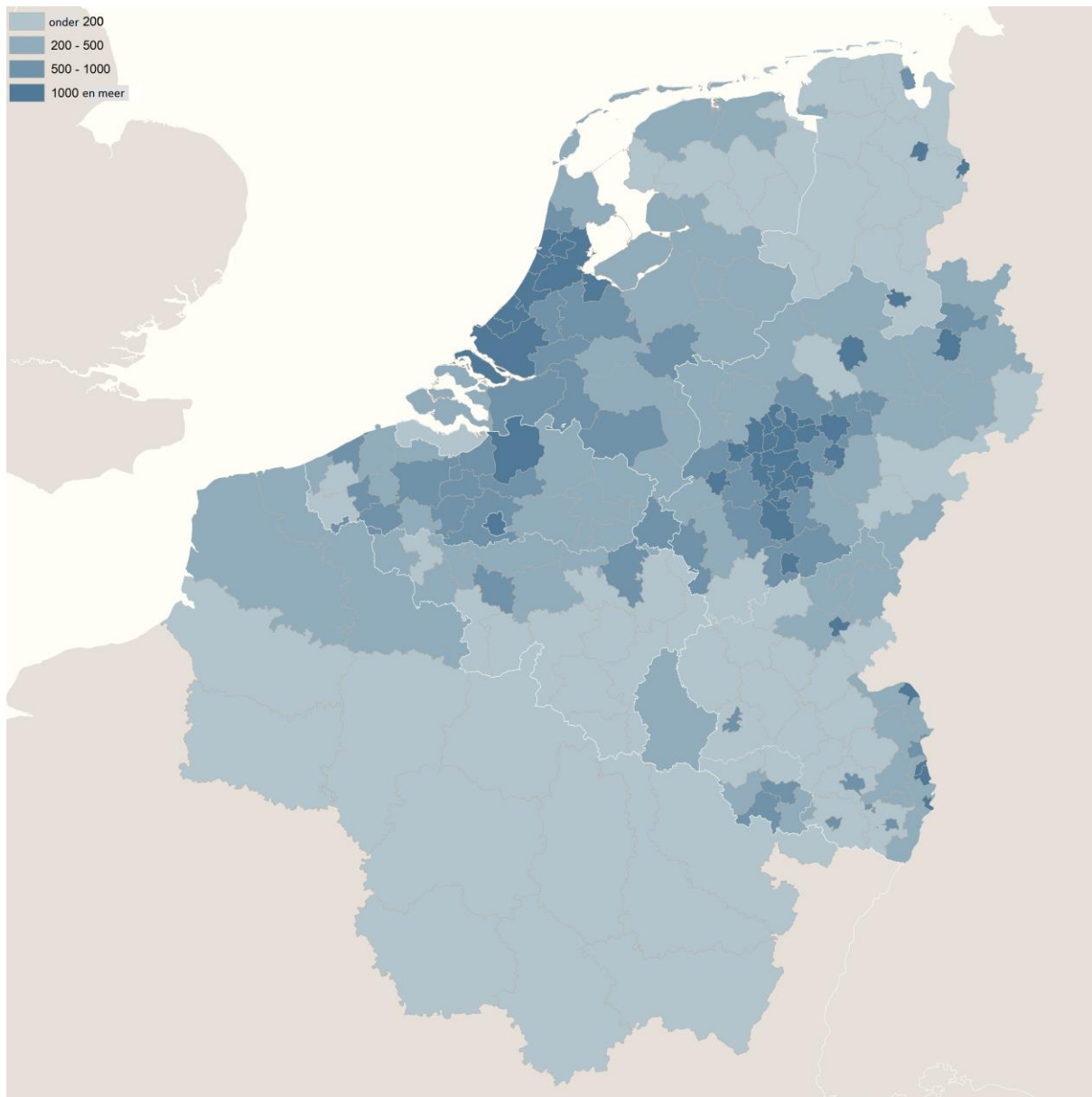
	Benelux				Duitsland										Frankrijk		
	Be	NI	Lux	Tot	Nds	NI	Nrw	Be	NI	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
Inwoners per km ² (x 1 00)																	
Buurland					1,7		5,2				2,0				3,9		
Direct grensgebied (NUTS-3)					1,6	2,8	3,5		4,3		0,6		0,9				
							4,0		4,7		1,2		2,2		1,9	2,2	2,1 1,6 1,6 2,2
Benelux	3,7	5,0	2,2														
Direct grensgebied (NUTS-3)	4,4	4,6															
	0,9	2,2															
Bron: Eurostat																	

De *grensgebieden Nederland-België* en *Nederland-Noordrijn-Westfalen*, waar veel mensen wonen, hebben een relatief kleine oppervlakte ter beschikking, wat deels te verklaren is door een andere verhouding tussen steden en platteland. In de grensgebieden Nederland-België en Nederland-Noordrijn-Westfalen is de bevolkingsdichtheid aan beide kanten van de grens hoog, met gemiddeld telkens tussen vier- en vijfhonderd mensen per vierkante kilometer. In het *Grensgebied België-Frankrijk* is de bevolkingsdichtheid aan Franse kant relatief laag. Het weinig bevolkte *grensgebied België-Noordrijn-Westfalen* valt op door zijn relatief hoge bevolkingsdichtheid, waarmee het zich duidelijk onderscheidt van de andere weinig bevolkte grensgebieden, die een lagere dichtheid vertonen.

Binnen de grensgebieden bestaan er duidelijke regionale verschillen wat de bevolkingsdichtheid betreft (afbeelding 2.1). Wanneer men de regio's apart bekijkt, zien de cijfers in de grensgebieden aan de buitengrenzen van de Benelux-landen er als volgt uit: in het grensgebied Nederland-Nedersaksen 180 tot 420 inwoners per km² aan Nederlandse kant (Delfzijl e.a. resp. Twente) en 140 tot 450 inwoners per km² aan Duitse kant (graafschap Bentheim resp. Emden); in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen 260 tot 930 inwoners per km² aan Nederlandse kant (Achterhoek resp. Zuid-Limburg) en 250 tot 1600 inwoners per km² aan Duitse kant (Steinfurt resp. Krefeld); in het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen 180 tot 790 inwoners per km² aan Belgische kant (Verviers - Franstalige gemeenten resp. Luik) en 150 tot 780 inwoners per km² aan Duitse kant (Euskirchen resp. Aken); in het grensgebied België-Rijnland-Palts 60 tot 90 inwoners per km² aan Belgische kant (Verviers - Duitstalige Gemeenschap) en 60 tot 70 inwoners per km² aan Duitse kant (Eifel district Bitburg-Prüm resp. Vulkaneifel); in het grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts 220 inwoners per km² (Luxemburg) en 60 tot 950 inwoners per km² aan Duitse kant (Eifel district Bitburg-Prüm resp. Trier); in het grensgebied Luxemburg-Saarland 220 inwoners per km² (Luxemburg) en 190 inwoners per km² (Merzig-Wadern). In het grensgebied België-Frankrijk liggen de waarden tussen 50 en iets meer dan 800 inwoners per km² (Neufchâteau resp. Charleroi) aan Belgische kant en tussen 50 en 500 (Ardennes resp. Nord) aan Franse kant; in het grensgebied Luxemburg-Frankrijk tussen 100 en 200 aan Franse kant (Meurthe-et-Moselle en Moselle).

In de grensgebieden aan de binnengrenzen van de Benelux-landen liggen de cijfers in het Nederlands-Belgisch grensgebied tussen 140 en 930 inwoners per km² aan de Nederlandse kant (Zeeuws-Vlaanderen resp. Zuid-Limburg) en tussen 250 en 1080 inwoners per km² (Eeklo resp. Antwerpen) aan de Belgische kant; in het grensgebied België-Luxemburg is dit tussen 50 en 190 inwoners per km² (Bastogne resp. Aarlon) en 220 inwoners per km² (Luxemburg).

Afbeelding 2.1 Bevolkingsdichtheid per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

2.1.3 DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING

Als gevolg van hiaten in de tijdreeksen kan de ontwikkeling van de bevolking binnen en tussen de grensgebieden over een langere periode niet eenduidig vastgesteld worden. In 2015 vertoonden aan de binnengrenzen van de Benelux-landen enkel de regio's Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen in het *Nederlands-Belgische grensgebied* een bevolkingsdaling, die zich ook tot 2017 doorzet. In Marche-en-Famenne en Virton zijn de inwonersaantallen in hetzelfde grensgebied sinds 2015 aanvankelijk toegenomen maar in 2017 weer gedaald. Hetzelfde ziet het eruit in de regio's Marche-en-Famenne en Virton in het *grensgebied België-Luxemburg* (Be-Lux). Aan de buitengrenzen van de Benelux-landen vertonen de regio's Zuid-Limburg (*grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen*, NI-Nrw), Delfzijl (*grensgebied Nederland-Nedersaksen*, NI-Nds), Ardennes, Aisne en Meuse aan Franse kant (*grensgebied België-Frankrijk*, Be-Fr), Moselle (*grensgebied Luxemburg-Frankrijk*, Lux-Fr) een dalende bevolkingstrend, die zich tot 2017 doorzet. In Aken en Borken, Düren, Kleef, Wesel en Oost-Groningen (NI) in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen zijn de bevolkingsaantallen na een aanvankelijke groei sinds 2015 weer achteruitgegaan in 2017. De overige grensgebieden aan de binnen- en buitengrenzen van de Benelux-landen vertonen een constante (meestal lichte) bevolkingsgroei van 2015 tot 2017.¹

De ontwikkeling van de bevolking in 2015 heeft een natuurlijke component en een regionale component. De natuurlijke component is het verschil tussen de geboorten en de sterfgevallen, terwijl de geografische component het resultaat is van immigratie en emigratie. In de regio's Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen (NI-Be) is de krimpende bevolking in 2015 grotendeels te wijten aan de natuurlijke component. In het grensgebied NI-Nds is zowel in Delfzijl als in Zuidoost-Drenthe ongeveer 60 procent van de bevolkingsafname in 2015 te verklaren door de netto-emigratie. In de overige regio's in het grensgebied NI-Nds valt verder op dat – met uitzondering van de regio Noord-Overijssel, waar zich een natuurlijke daling voordoet – het aantal sterfgevallen weliswaar groter is dan het aantal geboorten maar de bevolking toch toeneemt als gevolg van een netto-immigratie. Een soortgelijke compensatie door een relatief hoge netto-immigratie doet zich voor in de regio's in het grensgebied NI-Nrw – met uitzondering van Twente, Noord-Limburg, Achterhoek en Arnhem/Nijmegen, die een netto-emigratie vertonen – en de regio's in de grensgebieden Luxemburg-Rijnland-Palts en Luxemburg-Saarland. Luxemburg onderscheidt zich door een hoge netto-immigratie en een natuurlijke aangroei. In het grensgebied België-Frankrijk is de daling van de bevolking in Ardennes, Aisne en Meuse (Fr) toe te schrijven aan de regionale component en dat geldt ook voor Moselle in het grensgebied Luxemburg-Frankrijk. Moselle vertoont desondanks ook een natuurlijke aangroei.

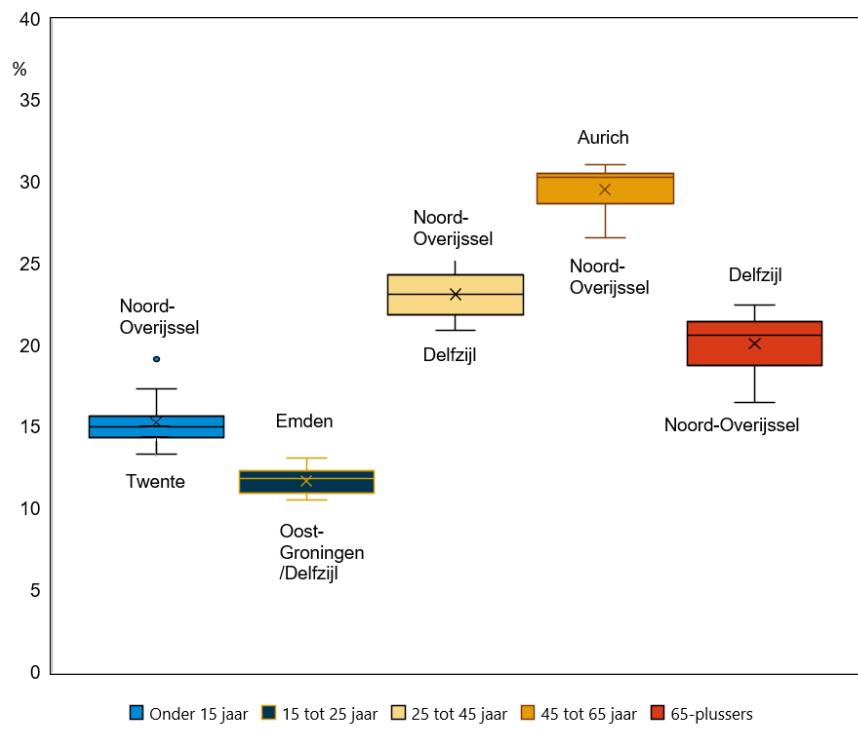
¹ Aan de hand van de Eurostat-website <http://ec.europa.eu/eurostat/cache/RCI/#?vis=nuts3.population&lang=de> kan men de bevolkingsevolutie uitvoeriger analyseren, bijvoorbeeld volgens leeftijd.

2.1.4 LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BEVOLKING

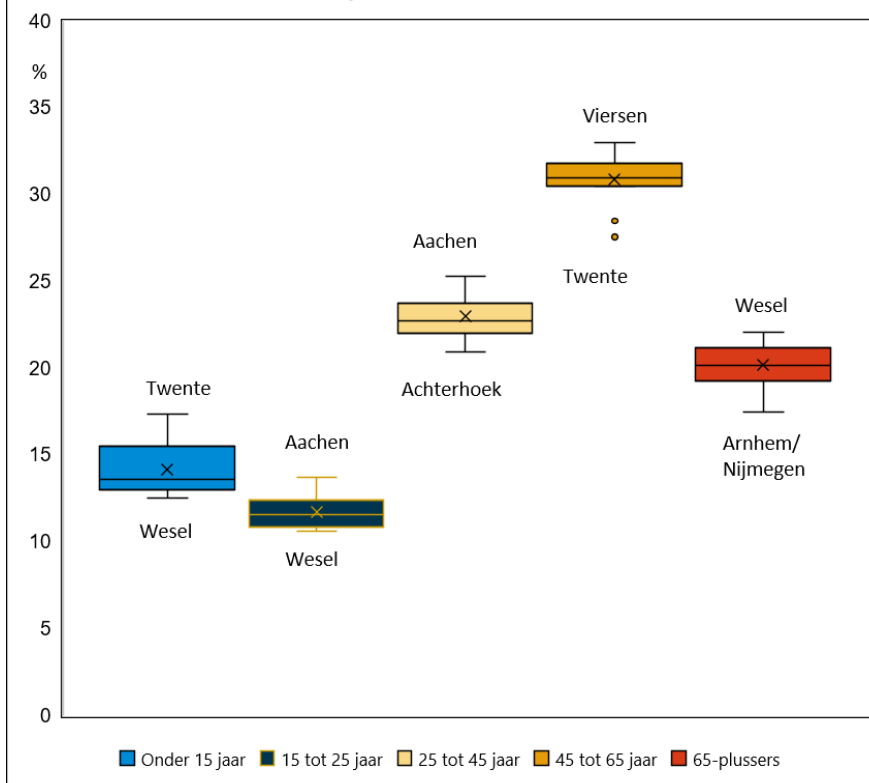
Om de resultaten met betrekking tot het belang van de leeftijdsgroepen aanschouwelijk te maken, worden deze grafisch voorgesteld via boxplots. Naast de centrummaten (mediaan, kwartiel) kunnen ook de spreidingsmaten (spreidingsbreedte, interkwartielafstand) rechtstreeks afgelezen worden, evenals de aanwezigheid van sterk afwijkende waarden. In de boxplots is afgezien van de districtsaanduidingen van de Duitse regio's, de arrondissementsaanduidingen van de Belgische regio's of de departementsaanduidingen van de Franse regio's. De verticale lijnen geven voor elke leeftijdsklasse de afstand weer van de regio met het laagste aandeel van de bevolking tot de regio met het hoogste aandeel. Zowel de regio met het hoogste aandeel als de regio met het laagste aandeel worden in de afbeelding expliciet getoond. Het gekleurde vak omvat de helft van de regio's. De middelste balk in het vak toont de waarde van de mediaanregio, een kruis de gemiddelde waarde en een los punt de sterkst afwijkende waarde. De sterk afwijkende waarden worden in de beschrijving hieronder op de voorgrond geplaatst.

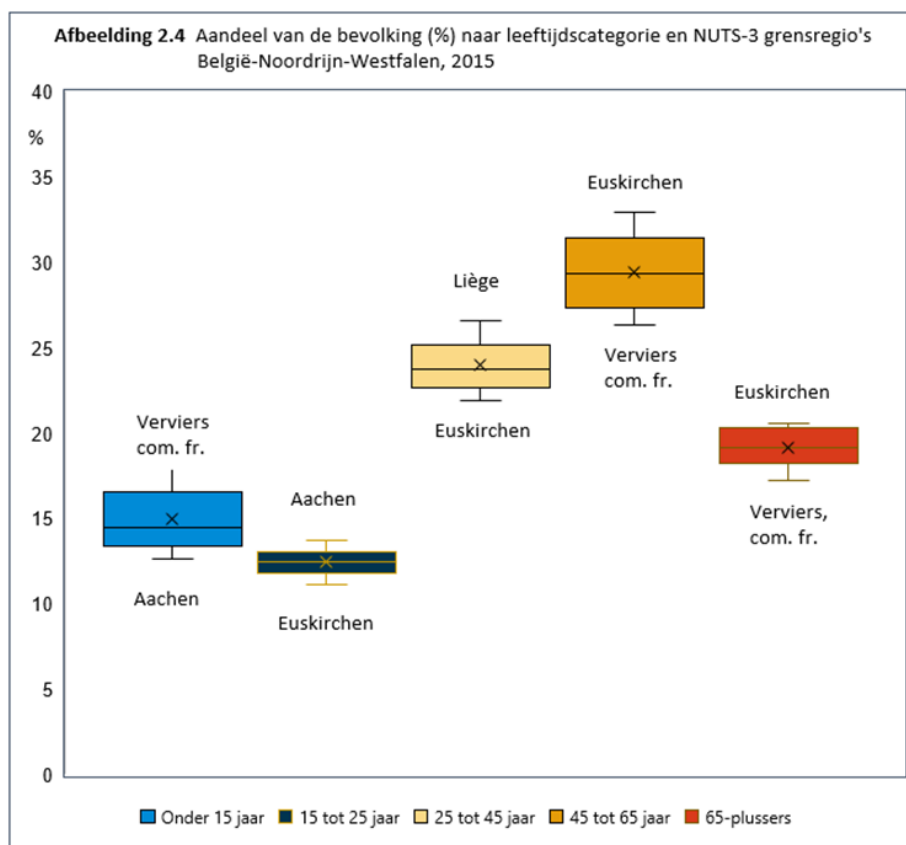
De bevolking in de tien grensgebieden heeft een zeer overeenkomende leeftijdsstructuur. Het aandeel van de 45- tot 65-jarigen is in bijna alle grensgebieden het grootst en bedraagt gemiddeld ongeveer 30 procent. Wat regionale bijzonderheden betreft, valt Noord-Overijssel *in het grensgebied Nederland-Nedersaksen* op door zijn jongere leeftijdsstructuur (afbeelding 2.2). De aandelen van kinderen jonger dan 15 en van 25- tot 45-jarigen zijn hier relatief groot, terwijl de groep van 65-plussers relatief ondervertegenwoordigd is. In Delfzijl daarentegen is de bevolking ouder, zoals blijkt uit het grote aandeel van de 65-plussers en het kleine aandeel van de 15- tot 25-jarigen en de 25- tot 45-jarigen. In het *grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen* vertonen Wesel (22,1 procent), Zuid-Limburg en Krefeld (22,0 procent) een oudere dan de gemiddelde leeftijdsstructuur, waarbij 65-plussers een relatief groot deel van de bevolking uitmaken en de jongste leeftijdsgroep duidelijk ondervertegenwoordigd is (afbeelding 2.3).

Afbeelding 2.2 Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-Nedersaksen, 2015

Afbeelding 2.3 Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-Noordrijn-Westfalen, 2015

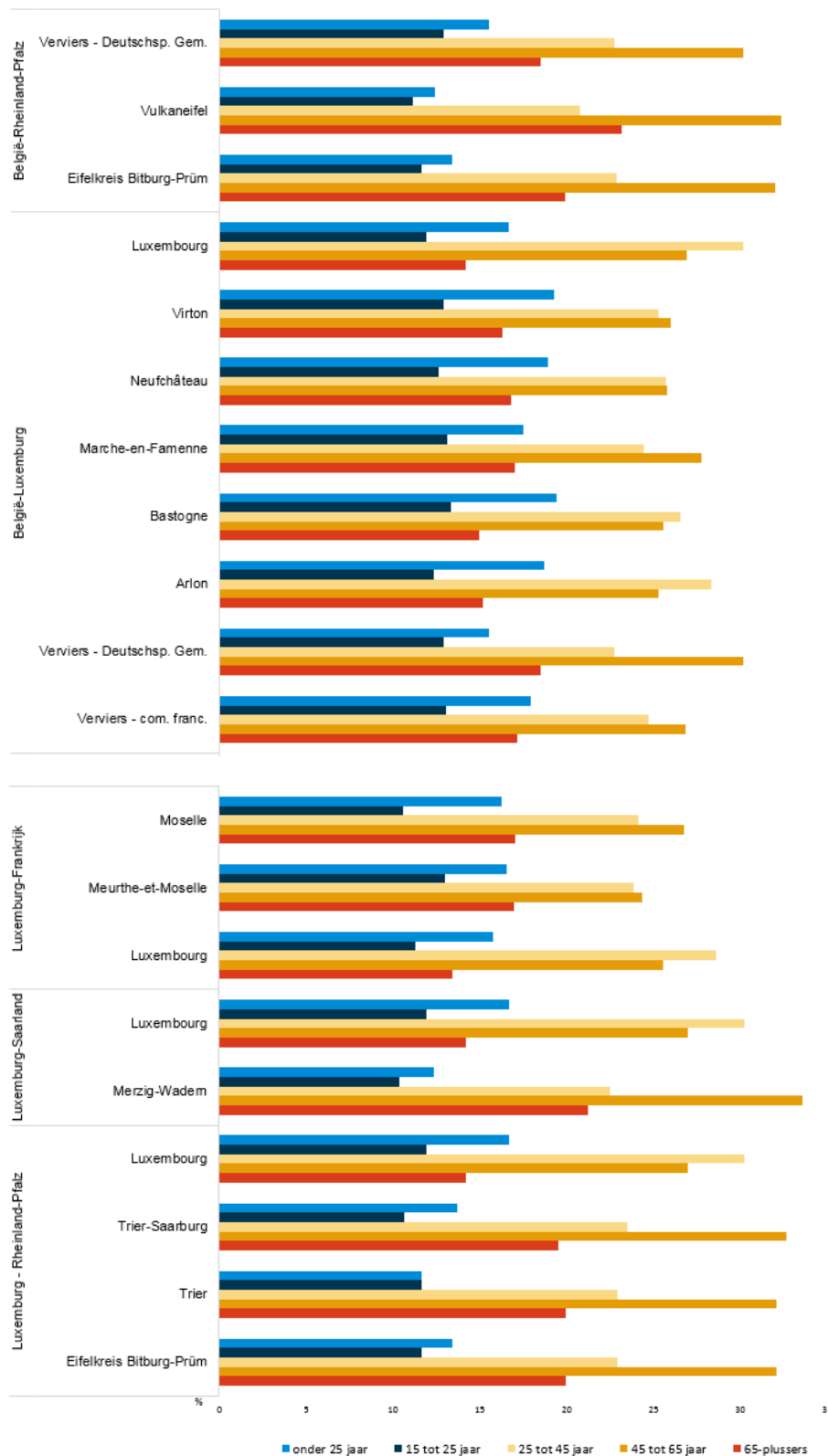

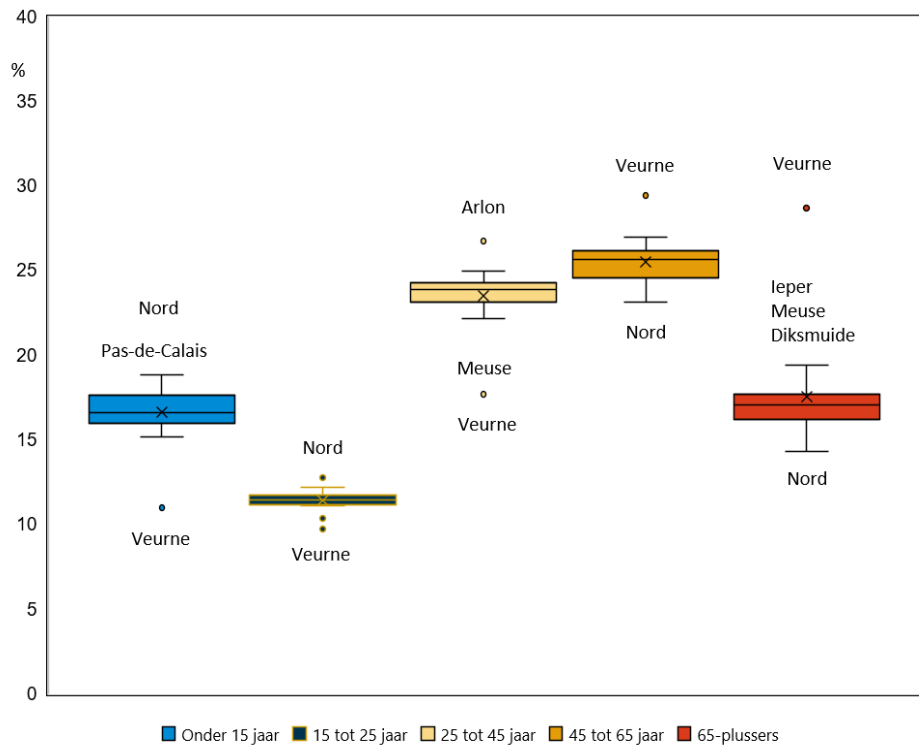
In het grensgebied *België-Noordrijn-Westfalen* heeft Euskirchen een relatief groot aandeel ouderen: voor de jongere leeftijdscategorieën wordt een relatief laag percentage opgetekend en voor de oudere leeftijdsgroepen een relatief hoog percentage (afbeelding 2.4). De betreffende grensgebieden in de Grand Région vertonen een nogal overeenkomende leeftijdsstructuur, waarbij in de Vulkaaneifel in het grensgebied *België-Rijnland-Palts* het aandeel van de 65-plussers groot is, terwijl dit in Luxemburg in de grensgebieden *Luxemburg-Rijnland-Palts* en *Luxemburg-Saarland* zeer klein is (afbeelding 2.5). Bovendien telt Luxemburg relatief veel kinderen jonger dan 15 in beide grensgebieden. Ook in het grensgebied met België onderscheiden de jongste en oudste leeftijdsgroep zich van de andere regio's, hoewel de verschillen minder uitgesproken zijn (afbeelding 2.6). In het grensgebied *Nederland-België* vertoont Zuid-Limburg een zeer klein aandeel kinderen jonger dan 15, terwijl dit in Verviers - Franstalige gemeenten zeer groot is. In Brugge is het aandeel 65-plussers relatief groot (afbeelding 2.7). In het grensgebied *België-Luxemburg* valt Verviers-Duitstalige Gemeenschap op door een relatief oudere bevolkingsstructuur.

Het oudere deel van de bevolking is in het Belgische Veurne (*grensgebied België-Frankrijk*) naar verhouding groot en de aandelen van kinderen onder 15 jaar en jongeren van 15 tot 25 jaar zijn zeer klein (afbeelding 2.6). Aan de Franse kant daarentegen is in Nord en Pas-de-Calais de bevolking wezenlijk jonger, zoals blijkt uit de grote aandelen van onder 15-jarigen en 15- tot 25-jarigen en de kleine aandelen van 45- tot 65-jarigen en 65-plussers. In het grensgebied *Luxemburg-Frankrijk* hebben Meurthe-et-Moselle en Moselle een duidelijk kleiner aandeel van 25- tot 45-jarigen dan Luxemburg.

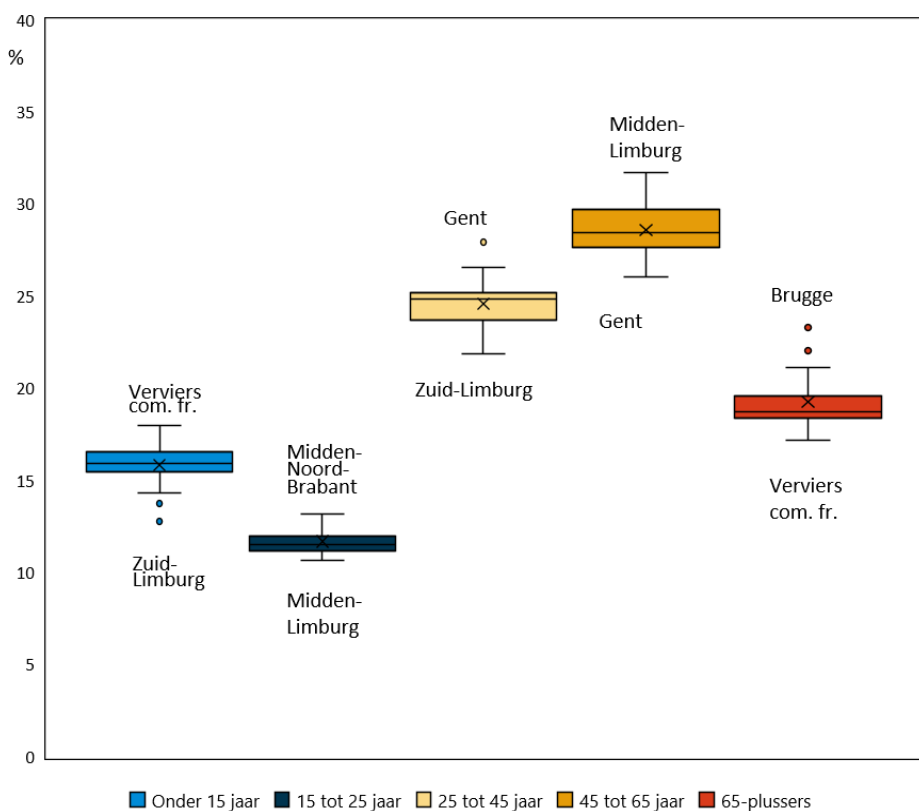
Afbeelding 2.5: Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's, Großregion /la Grande Région, 2015

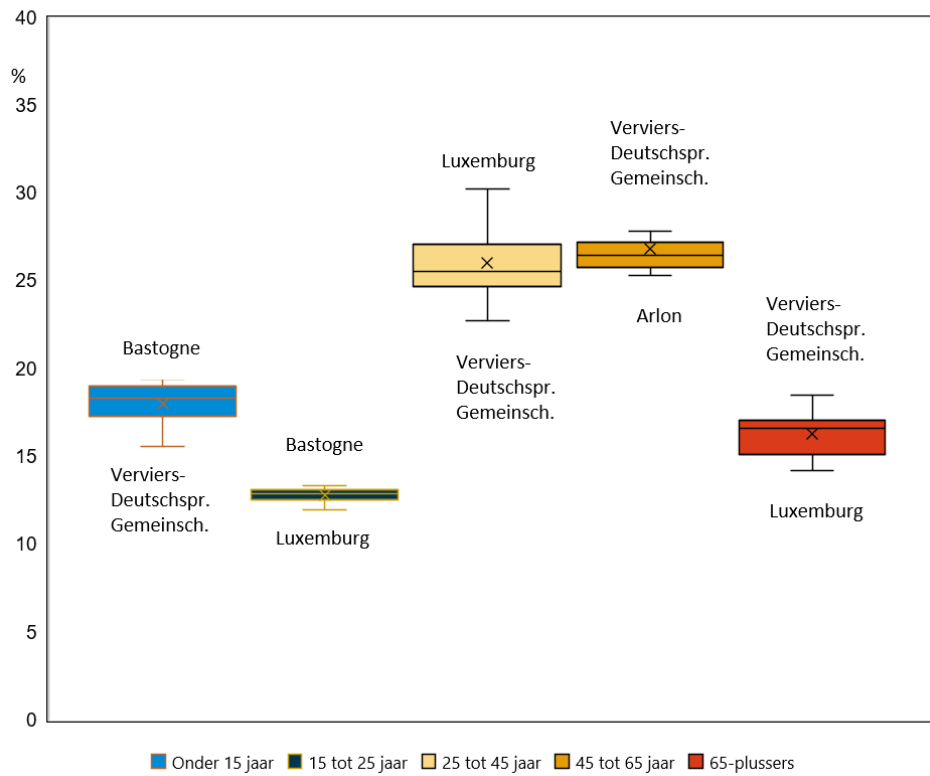
Afbeelding 2.6 Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's België-Frankrijk, 2015

Afbeelding 2.7 Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-België, 2015

Afbeelding 2.8 Aandeel van de bevolking (%) naar leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's België-Luxemburg, 2015

3. ECONOMIE

Dit hoofdstuk is een eerste aanzet tot een gedetailleerde beschrijving van de economische prestaties in de grensregio's aan de buiten- en binnengrenzen van de Benelux-landen op NUTS-3 niveau. Als structureel kenmerk worden daarbij in detail de regionale verschillen per economische activiteit (branche) bekeken.

De indicatoren voor de economische prestaties zijn de bruto toegevoegde waarde (tegen productieprijzen) als geheel en proportioneel per werkende ("arbeidsproductiviteit"), waarbij de arbeidsproductiviteit ook als maatstaf kan dienen voor de efficiëntie. In het ideale geval is de berekening gebaseerd op het aantal gepresteerde werkuren. Aangezien dit voor de afzonderlijke landen niet uniform berekend kan worden, ontbreekt een overeenkomstig onderscheid naar volume.

De gegevens zijn gebaseerd op het "Europees systeem van nationale en regionale rekeningen" (ESR 2010). De economische activiteiten worden onderscheiden overeenkomstig de statistische naamgeving van de economische activiteiten in de Europese Gemeenschap (NACE).

3.1 ECONOMISCHE PRESTATIES

In 2015 bedroeg de nominale economische prestatie van de Benelux-landen, gemeten aan de hand van de bruto toegevoegde waarde, bijna een biljoen euro. Daarvan werd 615 miljard euro in Nederland gegenereerd. De bruto toegevoegde waarde in België bedroeg 367 miljard euro. In Luxemburg was dit 47 miljard euro. Ten oosten van de Benelux-landen, in de aangrenzende Duitse deelstaten (Nedersaksen, Noordrijn-Westfalen, Rijnland-Palts en Saarland), werd in totaal 968 miljard gegenereerd; ten zuiden van de Benelux-landen, in de Franse regio's (Nord-Pas-de-Calais en Lorraine), was dit 150 miljard.

Er zijn duidelijke verschillen per werkende. In de Benelux-landen bedroeg de bereikte bruto toegevoegde waarde per werkende 74,5 duizend euro, wat duidelijk meer is dan in de aangrenzende Duitse deelstaten. Het verschil met Nedersaksen is het grootst en bedraagt 16 duizend euro. Het kleinste verschil was dat met Noordrijn-Westfalen, namelijk 11 duizend euro. Voor Frankrijk zijn er geen vergelijkbare gegevens beschikbaar.

Voor alle mogelijke grensgebieden waarvoor gegevens voorhanden zijn, ligt de bruto toegevoegde waarde per werkende in het betreffende grensgebied lager dan in het land zelf. Enkel Luxemburg vormt hierop een uitzondering, aangezien het Luxemburgse grondgebied slechts uit één grensregio bestaat. Wanneer men de gebieden aan de buitengrenzen van de Benelux-landen bekijkt, dan liggen in de grensgebieden met Duitsland zowel de Belgische als de Nederlandse waarden 10 duizend tot 15 duizend euro lager dan in het respectievelijke land in zijn geheel. In de Duitse grensgebieden met Nederland, België en Luxemburg zijn de verschillen meestal kleiner, namelijk 6 duizend tot 7 duizend euro. Enkel in het grensgebied Nederland-Nedersaksen ligt de bruto toegevoegde waarde per werkende aan de kant van Nedersaksen nauwelijks lager dan de waarde voor de hele deelstaat. Wat de grensgebieden aan de binnengrenzen van de Benelux-landen betreft, wordt in het Nederlands-Belgische gebied slechts een klein verschil van 2 duizend tot 3 duizend euro opgetekend in vergelijking met de respectieve waarde voor de landen als geheel. In het Belgische grensgebied met Luxemburg ligt de bruto toegevoegde waarde per werkende aan de Belgische kant 16 duizend euro lager dan de algemene waarde voor België.

Een rechtstreekse vergelijking van de (NUTS-3)grensregio's aan de buitengrenzen van de Benelux-landen legt een noord-zuid-patroon bloot dat wijst op toenemende verschillen in bruto toegevoegde waarde per werkende tussen de regio's die rechtstreeks aan elkaar grenzen. Zo komt de bruto toegevoegde waarde per werkende in het grensgebied Nederland-Nedersaksen en Nederland-Noordrijn-Westfalen over de grens heen tamelijk overeen, maar liggen deze waarden in de grensgebieden België-Noordrijn-Westfalen en België-Rijnland-Palts aan de Belgische kant ongeveer 10 duizend euro hoger. In het grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts en Luxemburg-Saarland liggen de productiviteitswaarden aan de Luxemburgse kant 50 duizend euro hoger dan in de andere twee grensgebieden. Aan de binnengrenzen van de Benelux ligt in het grensgebied Nederland-België de bruto toegevoegde waarde per werkende aan de Belgische kant 10 duizend euro hoger dan in de aangrenzende regio. In het grensgebied België-Luxemburg ligt de waarde in België zelfs meer dan 50 duizend euro lager dan in Luxemburg.

Tabel 3.1: Bruto toegevoegde waarde per werkende per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk		
	Be	Nl	Lux	Tot	Nds	Nl	Nrw	Be	Nl	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
	x 1 000 Euro																
Buurland					58,3		63,4			61,3				60,0			
Direct grensgebied (NUTS-3)					56,9	57,3	56,8	67,8		55,1	65,3				63,5	67,4	
							56,0		59,9	53,6		116,2	53,9	116,2	65,7		116,2
Benelux	79,9	69,8	116,2	74,5													
Direct grensgebied (NUTS-3)	78,0	66,9															
	64,4		116,2														
Bron: CBS, Information und Technik Nordrhein-Westfalen (IT.NRW), Landesamt für Statistik Niedersachsen, Nationale Bank België, Portal Grande Region (www.grande-region.lu), Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (www.statistik-bw.de), Statistics Portal Grand Duchy of Luxembourg (Statec) (www.statistiques.public.lu)																	

Wanneer men de bruto toegevoegde waarde per werkende van de regio's met elkaar vergelijkt, vindt men bij het vergelijken van de NUTS-3 regio's grotere verschillen dan bij het vergelijken van de respectieve grensgebieden in hun geheel.

3.1.1 BUITENGRENZEN VAN DE BENELUX-LANDEN

Nederland-Nedersaksen-Noordrijn-Westfalen

In het grensgebied Nederland-Nedersaksen wordt in Delfzijl de hoogste bruto toegevoegde waarde per werkende opgetekend (69 duizend euro). In het aangrenzende Emden (stad die niet tot een district behoort) en in Aurich liggen de waarden met respectievelijk 58 duizend en 52 duizend euro duidelijk lager. Met 49 duizend euro wordt in Oost-Groningen het laagste bedrag opgetekend. In het aangrenzende Leer en in het Emsland daarentegen liggen de waarden, met respectievelijk 57 duizend en 59 duizend euro, duidelijk hoger. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen vertoont Zuid-Limburg de hoogste bruto toegevoegde waarde per werkende (66 duizend). Het bedrag ligt duidelijk hoger dan in de onmiddellijk aangrenzende regio's Heinsberg, Aken en het nabij de grens gelegen Düren (respectievelijk 51 duizend, 59 duizend en 54 duizend euro). In Midden-Limburg bedraagt de bruto toegevoegde waarde per werkende 58 duizend euro. Deze waarde is hoger dan in het onmiddellijk aangrenzende Heinsberg en in Viersen (57 duizend euro), maar lager dan in het nabij de grens gelegen Krefeld (62 duizend euro). De verschillen tussen Noord-Limburg en de aangrenzende regio's Kleef en Viersen zijn vergelijkbaar met de verschillen tussen Midden-Limburg, Heinsberg en Viersen. In Arnhem/Nijmegen bedraagt de bruto toegevoegde waarde per werkende 64 duizend euro, wat 10 duizend euro hoger is dan in het aangrenzende Kleef. De regio Achterhoek (52 duizend euro) vertoont lagere waarden dan het aangrenzende Wesel en Borken en heeft waarden vergelijkbaar met die van Kleef.

België-Noordrijn-Westfalen-Rijnland-Palts

In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen liggen de overeenkomstige waarden in de respectieve onmiddellijk aangrenzende of nabij de grens liggende regio's aan de Belgische kant eveneens hoger. Aan de Noordrijn-Westfaalse kant valt de relatief hoge waarde voor Aken op (59 duizend euro) en aan de Belgische kant Luik (70 duizend euro). De Noordrijn-Westfaalse regio Euskirchen vertoont een relatief lage bruto toegevoegde waarde per werkende (52 duizend euro).

België-Rijnland-Palts, Luxemburg-Rijnland-Palts, Luxemburg-Saarland, Luxemburg-Frankrijk (Grande Région)

De grensgebieden België-Rijnland-Palts, Luxemburg-Rijnland-Palts, Luxemburg-Saarland, Luxemburg-Frankrijk worden hier in één deel geanalyseerd omdat zij deel uitmaken van de zogeheten Grande Région. België-Luxemburg behoort ook tot de Grande Région maar wordt afzonderlijk behandeld als grensgebied aan de binnengrenzen van de Benelux (paragraaf 3.1.2). In het grensgebied *België-Rijnland-Palts* liggen de waarden van de naast elkaar gelegen NUTS-3 grensregio's aan weerszijden van de grens vrij dicht bij het betreffende gemiddelde van het grensgebied. In het *grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts* komen de verschillen in bruto toegevoegde waarde per werkende tussen de aangrenzende NUTS-3 grensregio's aan weerszijden van de grens ongeveer overeen met de waarden tussen de grensgebieden in hun geheel. Het grensgebied van Saarland en Luxemburg bestaan elk uit één NUTS-3 grensregio. Daardoor is een vergelijking tussen beide grensgebieden overbodig. In het *grensgebied Luxemburg-Frankrijk* bestaan uitgesproken verschillen in het voordeel van de Luxemburgse kant, waarbij aan Franse kant de bruto toegevoegde waarde per werkende in Meurthe-et-Moselle iets hoger ligt dan in Moselle (67 duizend tegenover 65 duizend euro).

België-Frankrijk

In het grensgebied België-Frankrijk levert Veurne de hoogste bruto toegevoegde waarde per werkende op (78 duizend euro) en Pas-de-Calais en Neufchâteau de laagste (59 duizend euro). Veurne, Ieper en Kortrijk, in het westelijke deel van België, laten hoge waarden van meer dan 70 duizend euro zien, het direct aangrenzende Franse Nord 65 duizend euro.

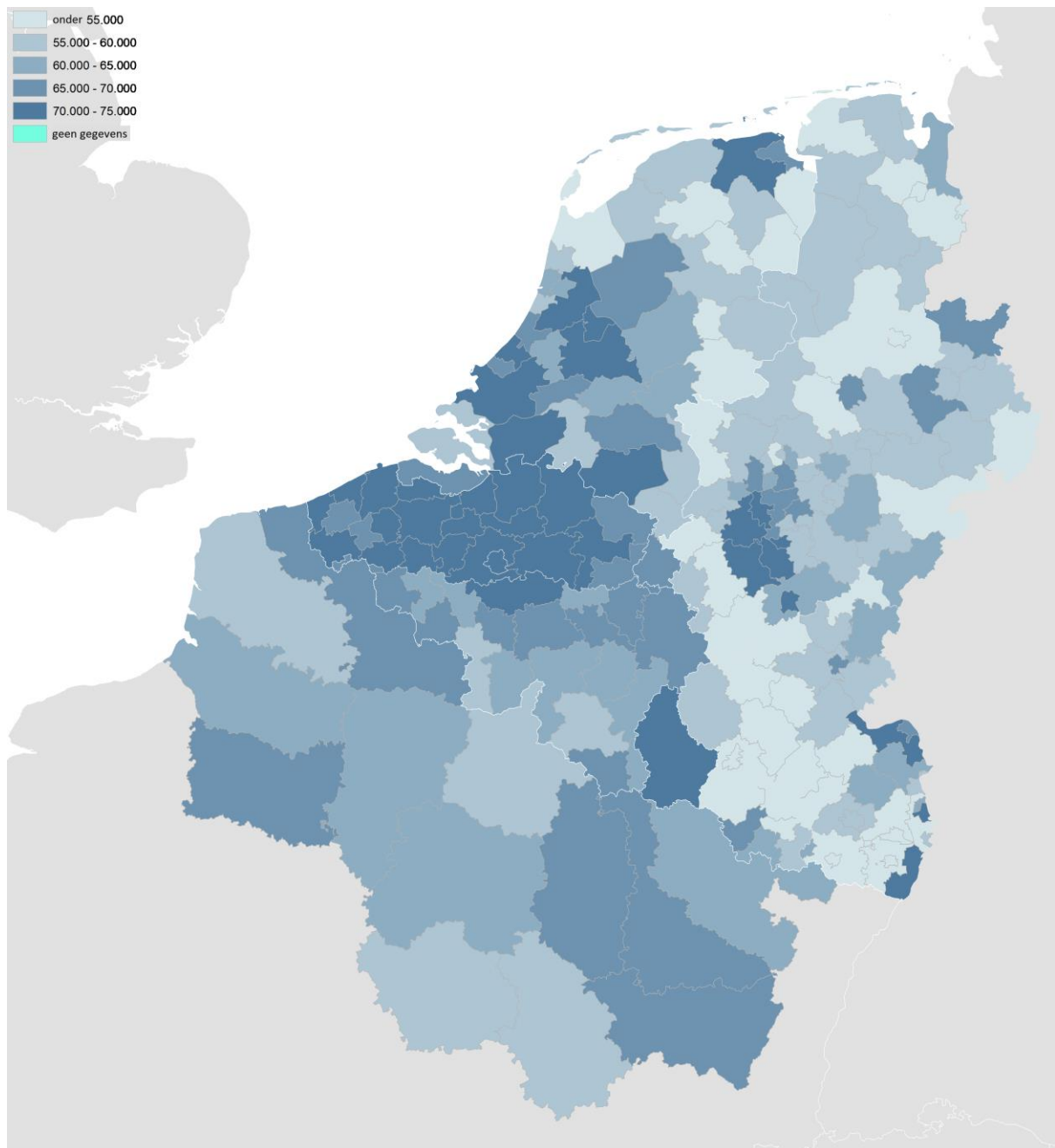
3.1.2 BINNENGRENZEN VAN DE BENELUX-LANDEN

Nederland-België-Luxemburg

In het *grensgebied Nederland-België* zijn er aan de Belgische kant in de NUTS-3 grensregio's Antwerpen en Turnhout hoge bruto toegevoegde waarden per werkende (respectievelijk 91 duizend en 89 duizend euro). Aan de Nederlandse kant ligt de waarde in Zuidoost-Noord-Brabant (74 duizend euro) boven het gemiddelde, in West-Noord-Brabant ligt ze rond het gemiddelde en in de overige grensregio's onder het gemiddelde. Uitgesproken verschillen in bruto toegevoegde waarde per werkende komen aan het licht bij het vergelijken van de onmiddellijk aangrenzende grensregio's Overig-Zeeland (NI) en Antwerpen (Be), met respectievelijk 57 duizend en 91 duizend euro, en Midden-Noord-Brabant (59 duizend euro) en West-Noord Brabant (71 duizend euro) met respectievelijk Antwerpen (91 duizend euro) en Turnhout (89 duizend euro). In het *grensgebied België-Luxemburg* vertonen Bastogne (61 duizend euro) en Neufchâteau (59 duizend euro), aan Belgische kant, relatief lage waarden. Het verschil met het aangrenzende Luxemburg (116 duizend euro) is voor deze grensregio's het grootst. Voor de overige grensregio's in België ligt de bruto toegevoegde waarde per werkende iets boven het gemiddelde van het betreffende grensgebied.

Afbeelding 3.1

Bruto toegevoegde waarde per werkende per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

3.2 SECTORALE STRUCTUUR VAN DE ECONOMIE

Hieronder wordt weergegeven hoe de economie in de grensregio's van de Benelux en de aangrenzende regio's is opgebouwd. Daarvoor worden de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheidsgraad als indicatoren gebruikt. Voor een uniforme vergelijking van de NUTS-3 regio's laten de beschikbare gegevens een onderverdeling in maximaal zes economische sectoren toe (zie informatiekader):

- Land- en bosbouw, visserij (A)
- Nijverheid (geen bouw), energie (BE)
- Bouwnijverheid (F)
- Handel, vervoer en horeca (GJ)
- Financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goed (KN)
- Overheid en overige diensten, zorg en huishoudens (OT)

In het volgende hoofdstuk worden drie thema's besproken:

- Het relatieve belang van de 6 NACE-sectoren (basis: aandeel van bruto toegevoegde waarde en werkenden)
- De graad van specialisatie van een grensregio in (een) bepaalde sector(en) (basis: werkenden)
- De graad van concentratie van een sector in een grensregio (basis: werkenden)

Voor de drie indicatoren dient met het volgende rekening gehouden te worden: de beoordeling van elke indicator gebeurt voor de tien grensgebieden en hun NUTS-3 grensregio's afzonderlijk. Om het geheel aanschouwelijker te maken is net als in hoofdstuk 2 (leeftijdsstructuur van de bevolking) gebruikgemaakt van boxplots, in dit geval om het belang van de 6 NACE-sectoren weer te geven. Naast de centrummaten (mediaan, kwartiel) kunnen ook de spreidingsmaten (spreidingsbreedte, interkwartielafstand) rechtstreeks afgelezen worden, evenals de aanwezigheid van sterk afwijkende waarden. Om het relatieve belang van de individuele economische sectoren te bepalen, wordt behalve het aandeel van de bruto toegevoegde waarde ook het aandeel van de werkenden in beschouwing genomen. Wanneer men deze indicatoren combineert, krijgt men informatie over de productiviteitsverhoudingen per sector.

Voor het interpreteren van de boxplot-afbeeldingen moet worden opgemerkt: er is afgezien van de districtskentekens van de Duitse regio's, de arrondissementskentekens van de Belgische regio's of de departementskentekens van de Franse regio's. De verticale lijnen geven voor elke economische sector de afstand weer van de regio met het laagste aandeel voor de bruto toegevoegde waarde of het aantal werkenden tot de regio met het hoogste aandeel. Zowel de regio met het hoogste aandeel als de regio met het laagste aandeel worden in de afbeelding uitdrukkelijk getoond. Het gekleurde vak vertegenwoordigt de aandelen van de bruto toegevoegde waarde of het aantal werkenden van de helft van de regio's, waarbij een kwart een hoger aandeel van deze activiteit vertoont en het andere kwart een lager aandeel. De middelste balk in het vak toont de waarde van de mediaanregio, een kruis de gemiddelde waarde en een los punt de sterkst afwijkende waarde. De economische activiteiten zijn geordend volgens de maximumwaarde om de aandacht te vestigen op de positieve afwijkende waarden. De afwijkende waarden zijn van groot belang voor het evalueren van de zwaartepunten per sector.

I Definities en beschikbaarheid van gegevens

De economische prestaties worden gemeten aan de hand van de bruto toegevoegde waarde. De bruto toegevoegde waarde wordt beoordeeld aan de hand van de productieprijzen en is het resultaat van de bruto productiewaarde tegen productieprijzen verminderd met de input tegen aankooprijzen. De berekening is gebaseerd op de ESA 2010 (European Systems of National Accounts). De arbeidsproductiviteit komt overeen met de bruto toegevoegde waarde per werkende, waarbij het aantal werkenden op de plaats van werkgelegenheid gemeten wordt. De economische activiteiten worden onderscheiden volgens de statistische nomenclatuur van de economische activiteiten in de Europese Gemeenschap (NACE).

Beschikbaarheid gegevens bruto toegevoegde waarde en werkenden op NUTS-3 niveau volgens NACE (2015)

NACE (A-U)	Be	Nl	Lux	Nds	Nrw	Rlp	Sl	Fr
A Landbouw, bosbouw, visserij								
B Delfstoffenwinning								
C Industrie								
D Energievoorziening								
E Waterbedrijven en afvalbeheer								
B-E Nijverheid (geen bouw), energie								
F Bouwnijverheid								
G Handel								
H Vervoer en opslag								
I Horeca								
G-I Handel, vervoer en horeca								
J Informatie en communicatie								
G-J Handel, vervoer, horeca, informatie en communicatie								
K Financiële dienstverlening								
L Verhuur en handel van onroerend goed								
M Specialistische zakelijke diensten								
N Verhuur en overige zakelijke diensten								
M-N Zakelijke dienstverlening								
K-N Financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goed								
O Openbaar bestuur en overheidsdiensten								
P Onderwijs								
Q Gezondheids- en welzijnszorg								
R Cultuur, sport en recreatie								
S Overige dienstverlening								
T Huishoudens								
O-T Overheid, zorg en huishoudens, overige diensten								
R-U Cultuur, recreatie en overige diensten, en extraterritoriale organisaties								
A-U Totaal								

gegevens beschikbaar.

Bron: CBS, Information und Technik Nordrhein-Westfalen (IT.NRW), Landesamt für Statistik Niedersachsen, Nationale Bank van België, Portail Grande Région (www.grande-region.lu), Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (www.statistik-bw.de), Statistics Portal Grand Duchy of Luxembourg (Statec): <http://www.statistiques.public.lu>

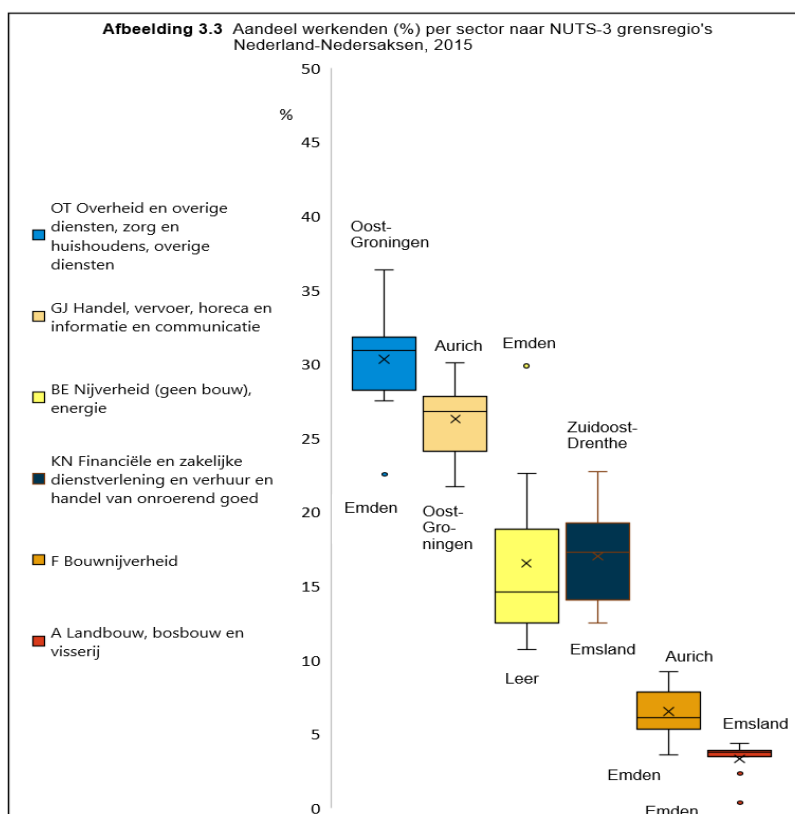
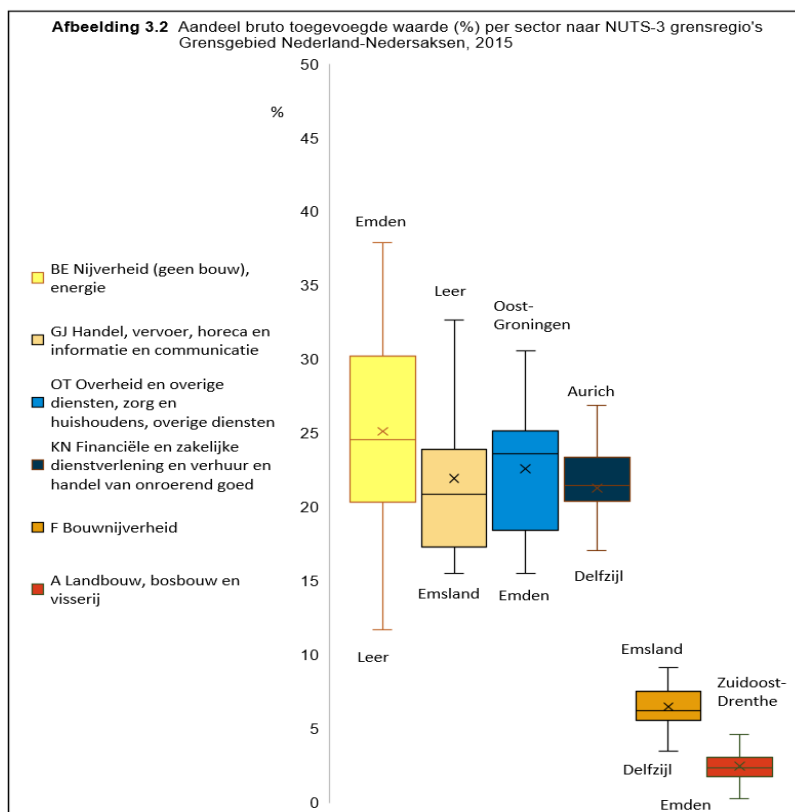
3.2.1 BUITENGRENZEN VAN DE BENELUX-LANDEN

Nederland-Nedersaksen

De economische sector BE (nijverheid (geen bouw) en energie) haalde het grootste gemiddelde aandeel van de bruto toegevoegde waarde (24 procent) in het grensgebied Nederland-Nedersaksen (NI-Nds) (afbeelding 3.2), waarbij de waarden aan de Nederlandse kant onder de waarden aan de Duitse kant bleven (22 en 28 procent). Afhankelijk van de regio zijn de individuele waarden echter sterk verschillend, vooral in de regio's in het Duitse grensgebied. In Emden wordt het hoogste aandeel van de sector BE in de bruto toegevoegde waarde opgetekend (38 procent) en in het aangrenzende Leer de laagste waarde (12 procent), gevolgd door Aurich met de op één na laagste waarde (20 procent). In de onmiddellijk aangrenzende regio's aan de Nederlandse kant bevindt het aandeel van de sector BE in de bruto toegevoegde waarde van Delfzijl en omgeving en Oost-Groningen zich in de middenmoot, met respectievelijk 28 en 22 procent, maar opvallend zijn hier de hoogste waarden in respectievelijk de dienstensector GJ (handel, vervoer en horeca) en de sector OT (overheid en overige diensten, zorg en huishoudens) (iets meer dan 30 procent). De vergelijkingswaarden voor Emden en Leer zijn respectievelijk 25 en 33 procent (GJ) en 16 en 24 procent (OT). Leer en het aangrenzende Delfzijl hebben dus vergelijkbare zwaartepunten in de sector handel, vervoer en horeca, terwijl ze in de industriële sector zeer verschillende waarden vertonen. Dit geeft een gedifferentieerd beeld van de zwaartepunten per sector binnen de bruto toegevoegde waarde over de grens heen in de grensregio.

De omvang van de sector overheid en overige diensten (OT) is aan de Nederlandse kant het grootst (26 procent), gevolgd door KN (financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen) (22 procent) en ex aequo BE (nijverheid (geen bouw), energie). Aan de Nedersaksische kant staat op de eerste plaats de nijverheid (BE), gevolgd door handel, vervoer en horeca (GJ) en tot slot overheid en overige diensten, zorg en huishoudens (OT) (28, 20 en 20 procent).

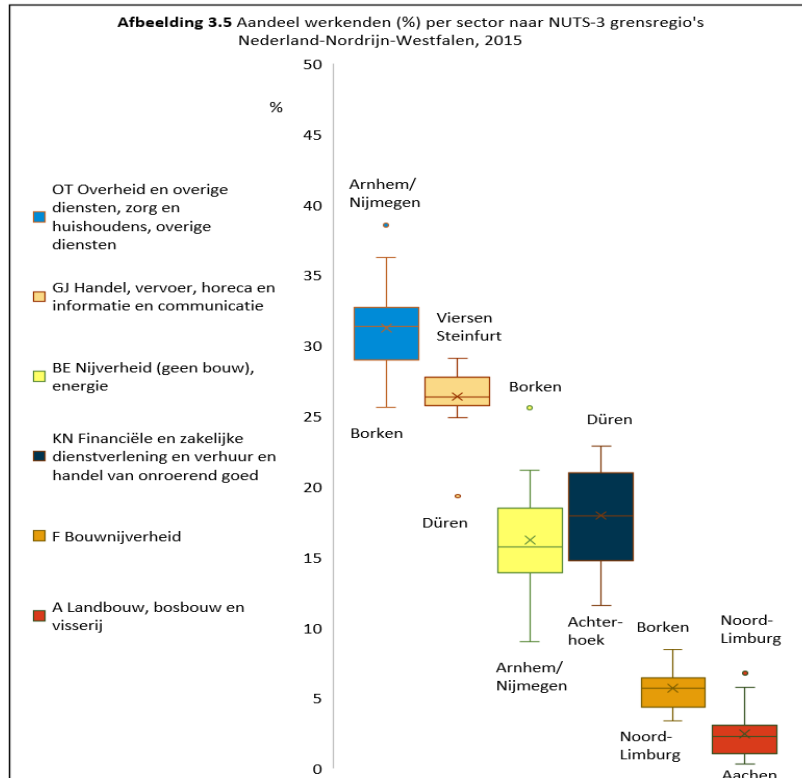
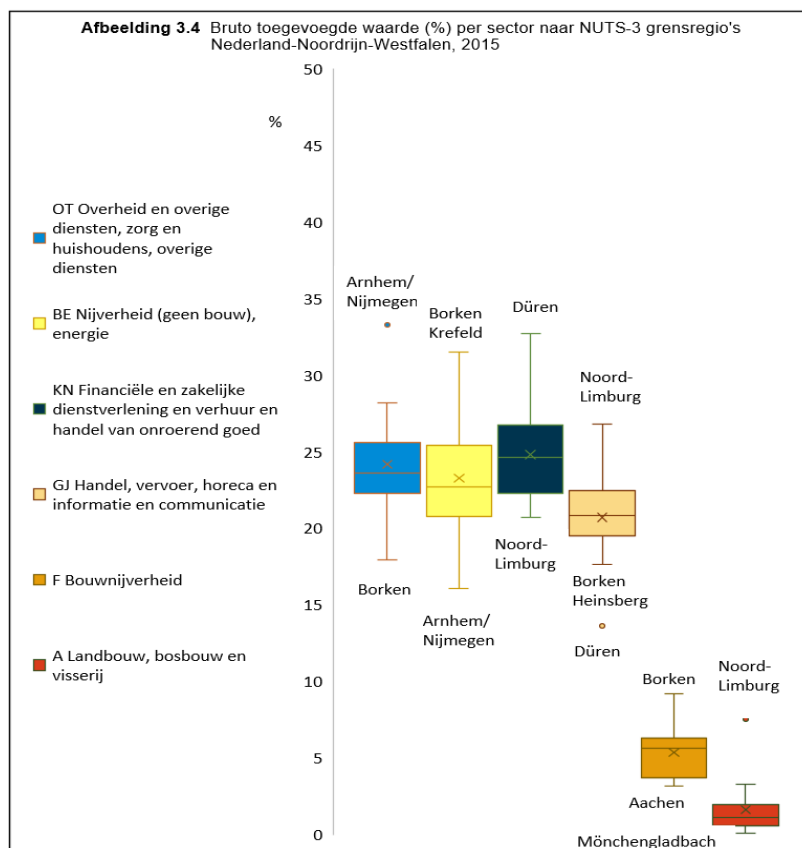
De verdeling van het aandeel werkenden over de sectoren (afbeelding 3.3) wijkt deels sterk af van het aandeel in de bruto toegevoegde waarde. Zo is het aandeel van de sector nijverheid (geen bouw) en energie (BE) in het grensgebied Nederland-Nedersaksen duidelijk kleiner wat het aantal werkenden dan wat de bruto toegevoegde waarde betreft. Slechts 16 procent van de beroepsactieve bevolking is in deze sector tewerkgesteld (hoewel hier 24 procent van de bruto toegevoegde waarde gegenereerd wordt). Voor de industriële sector wijst dit op een relatief hogere productiviteit in vergelijking met het gemiddelde voor alle sectoren, wat waarschijnlijk te wijten is aan een relatief hoge graad van automatisering. De individuele waarden in het grensgebied Nederland-Nedersaksen liggen rond respectievelijk 13 en 19 procent, wat ook in de respectieve landen – in het NI deelgebied overigens meer uitgesproken dan in het Nds deelgebied – een duidelijk bovengemiddelde productiviteit betekent in de industriële sector. De hoogste waarde voor het aantal werkenden wordt opgetekend voor de dienstensector OT (gemiddeld 32 procent). In de sector OT werken relatief veel mensen navenant hun bijdrage tot de bruto toegevoegde waarde. Binnen de respectieve landen is het verschil het grootst voor Emsland en Delfzijl.

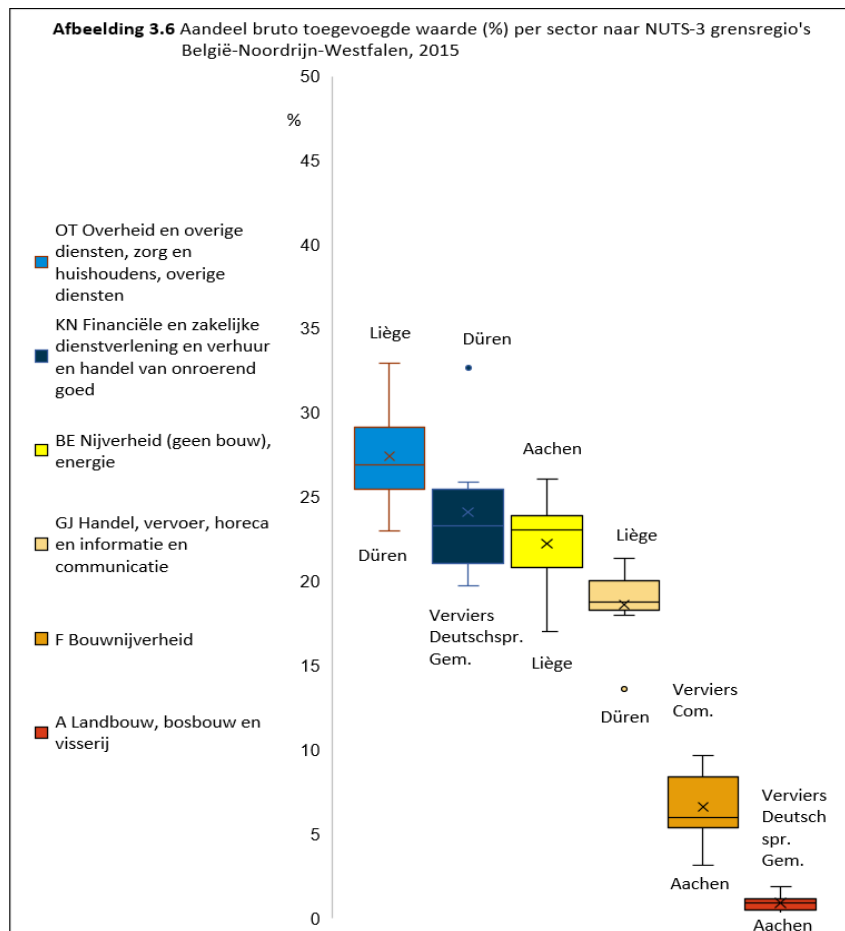

Nederland-Noordrijn-Westfalen

Ook de structuur van de economie van de grensregio's in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen (NI-Nrw) vertoont een ongelijkmatig beeld aan de andere kant van de grens, maar de situatie verschilt op individuele punten evenwel van de Nederlands-Nedersaksische. In het grensgebied NI-Nrw neemt, wat het aandeel in de bruto toegevoegde waarde betreft, de sector nijverheid (zonder bouw) en energie (BE) de tweede plaats in (24 procent), waarbij de gemiddelde waarden aan de Nederlandse en aan de Noordrijn-Westfaalse kant relatief dicht bij elkaar liggen (23 tegenover 25 procent). De sector OT (openbare diensten enz.) draagt in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen het meeste bij (26 procent) aan de bruto toegevoegde waarde (afbeelding 3.4), waarbij de Nederlandse deelregio een hogere waarde (26 procent) heeft dan de Noordrijn-Westfaalse deelregio. Arnhem/Nijmegen heeft het grootste aandeel van de bruto toegevoegde waarde in de sector OT, terwijl in het nabijgelegen Borken aan de Duitse kant van de grens de laagste waarde opgetekend wordt. Anderzijds contrasteren de waarden zeer sterk in beide gebieden wat de nijverheidssector (BE) betreft (respectievelijk 16 en 31 procent). Aan de Nederlandse kant zijn de aandelen van de OT-sector in de bruto toegevoegde waarde voor alle individuele grensregio's groter dan de waarden voor de sector BE, terwijl dit aan de Duitse kant eerder omgekeerd is, met Kleef, Heinsberg en Mönchengladbach als uitzonderingen. In dit opzicht lijken de waarden voor Kleef, nl. 25 procent voor de sector OT en 18 procent voor de sector BE, enigszins op de waarden in het onmiddellijk aangrenzende Arnhem/Nijmegen. Onder de individuele grensregio's dient verder Düren vermeld te worden, met een zeer sterke financiële sector (33 procent) en tegelijk een relatief weinig uitgesproken aanwezigheid van de sector handel, vervoer en horeca (GJ) (14 procent). In het nabij de grens gelegen Zuid-Limburg zien deze waarden, met respectievelijk 24 en 21 procent, er heel anders uit dan in Düren. In Zuid-Limburg wordt het grootste deel van de bruto toegevoegde waarde (28 procent) gegenereerd door de sector openbare diensten e.d., in Düren daarentegen bedraagt de OT-waarde 23 procent.

Net als in het grensgebied Nederland-Nedersaksen is ook in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen de dienstensector OT de grootste werkgever (31 procent), gevolgd door de handel, vervoer en horeca (26 procent) en de nijverheid BE (16 procent). Deze volgorde geldt behalve voor Noord-Limburg ook voor de overige regio's in het grensgebied. In Noord-Limburg staat handel, vervoer en horeca op de eerste plaats (28 procent). Wat de verdeling van het aandeel werkenden over de verschillende sectoren betreft, vinden we hier overeenkomende afwijkingen van het aandeel in de bruto toegevoegde waarde als in het grensgebied NI-Nds (afbeelding 3.5). Zo ligt de arbeidsproductiviteit in de dienstensector OT onder het gemiddelde en schiet ze in de industriële sector BE boven het gemiddelde uit. In de financiële sector KN daarentegen is de bovengemiddelde arbeidsproductiviteit in het grensgebied NI-Nrw meer uitgesproken. Wat opvalt is dat dit productiviteitsvoordeel zich alleen aan de Duitse kant voordoet; aan de Nederlandse kant werken er in de sector KN navenant de bijdrage van deze sector aan de bruto toegevoegde waarde meer mensen dan gemiddeld.

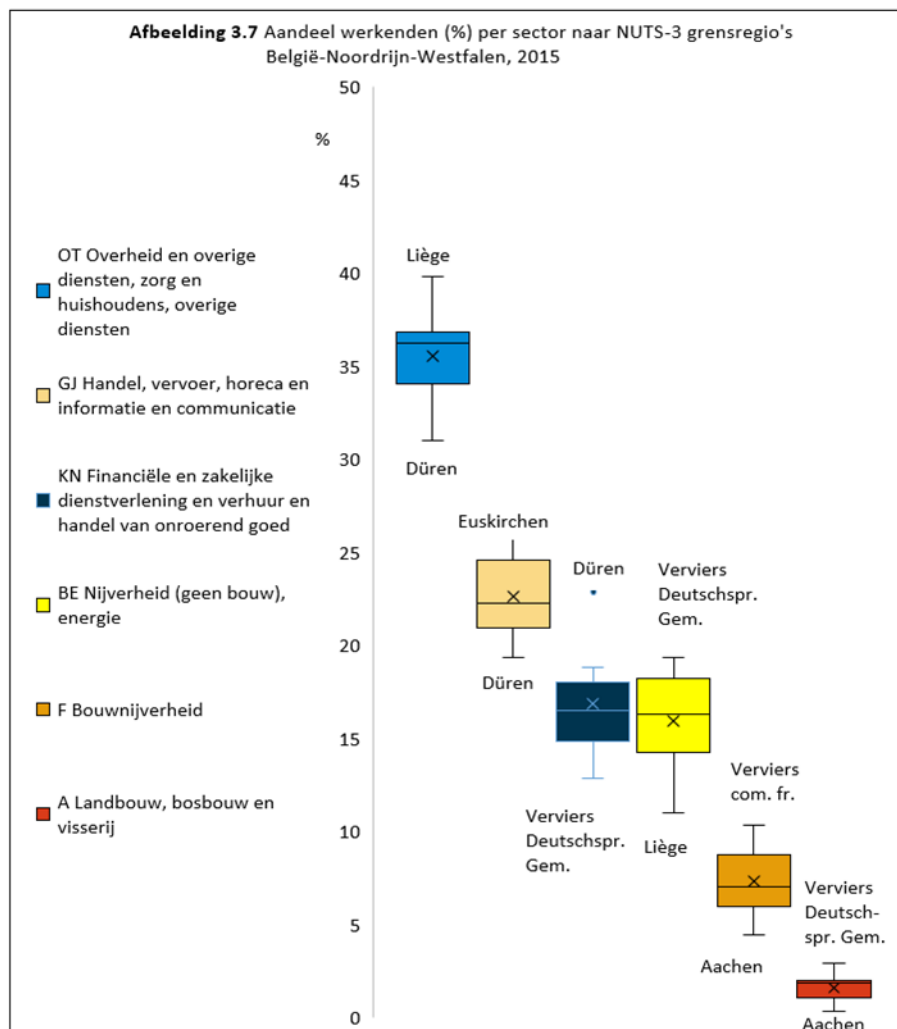

België-Noordrijn-Westfalen

De structuur van de economie in het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen (Be-Nrw) verschilt aan weerszijden van de grens deels wezenlijk maar komt deels ook erg overeen. Wat opvalt is de sterk verschillende omvang van de individuele dienstensectoren aan de overkant van de grens. De sector OT (overheid en overige diensten, zorg en huishoudens) levert in het grensgebied Be-Nrw gemiddeld de hoogste bijdrage aan de bruto toegevoegde waarde (27 procent) (afbeelding 3.6). Het belang van deze sector verschilt naargelang van de kant van de grens: aan de Belgische kant bedraagt het aandeel van de sector OT in de bruto toegevoegde waarde 29 procent, aan de Duitse 25 procent. In alle grensregio's aan de Belgische kant, met uitzondering van Verviers- Duitstalige Gemeenschap (26 procent), ligt dit aandeel in de individuele grensregio's hoger dan aan Duitse kant. Luik staat op de eerste plaats met 33 procent. In het onmiddellijk aan Verviers grenzende Aken heeft OT een vergelijkbaar aandeel (bijna 27 procent). De sector van de financierings- en verzekeringsbranche e.d. (KN) komt, wat het aandeel in de bruto toegevoegde waarde betreft, op de tweede plaats (24 procent), waarbij echter aan de Duitse kant een aanzienlijk hoger aandeel in de bruto toegevoegde waarde opgetekend wordt (28 tegenover 21 procent). Bovendien heeft aan de Duitse kant geen enkele regio voor KN een lagere waarde dan om het even welke regio aan de Belgische kant. De sector handel, vervoer en horeca (GJ) draagt 19 procent bij aan de bruto toegevoegde waarde, maar behalve in Verviers - Franstalige gemeenten worden daarvoor in alle regio's aan de Belgische kant hogere waarden opgetekend. Het aandeel van de nijverheid (BE) in de bruto toegevoegde waarde bedraagt 22 procent en is hoger aan de Duitse kant (24 tegenover 21 procent), ook wanneer men de afzonderlijke regio's aan de andere kant van de grens vergelijkt.

De werkgelegenheidsgraad (het aandeel werkenden) is zeer ongelijk verdeeld over de verschillende sectoren, terwijl de verschillen over de grens heen relatief klein zijn. De sector OT is de grootste werkgever in het grensgebied Be-Nrw en overtreft duidelijk de positie van deze sector als werkgever in de grensgebieden NI-Nds of NI-Nrw. Bijna 36 procent van alle werkenden in het grensgebied Be-Nrw is in deze sector tewerkgesteld (afbeelding 3.7); de waarden in de respectieve landen bedragen 37 en 34 procent. Na de OT-sector volgt op een aanzienlijke afstand de handel, vervoer en horeca (GJ), met 23 procent; de percentages voor de individuele landen wijken hier nauwelijks van af. Dit geldt eveneens voor de financierings- en verzekeringssector (KN), die op de derde plaats komt. Voor de nijverheid (BE), die de vierde plaats bekleedt, liggen de waarden aan Duitse kant duidelijk hoger (18 tegenover 14 procent).

Wat de verschillen in productiviteit van sector tot sector betreft, doet zich in het grensgebied Be-Nrw een situatie voor die te vergelijken is met de grensgebieden NL-Nds en NI-Nrw. Er dient echter vermeld te worden dat in de financierings- en verzekeringssector (KN) de productiviteit zowel aan Duitse als aan Nederlandse kant boven het algemene gemiddelde uitstijgt.

België-Rijnland-Palts, Luxemburg-Rijnland-Palts, Luxemburg-Saarland, Luxemburg-Frankrijk (Grande Région)

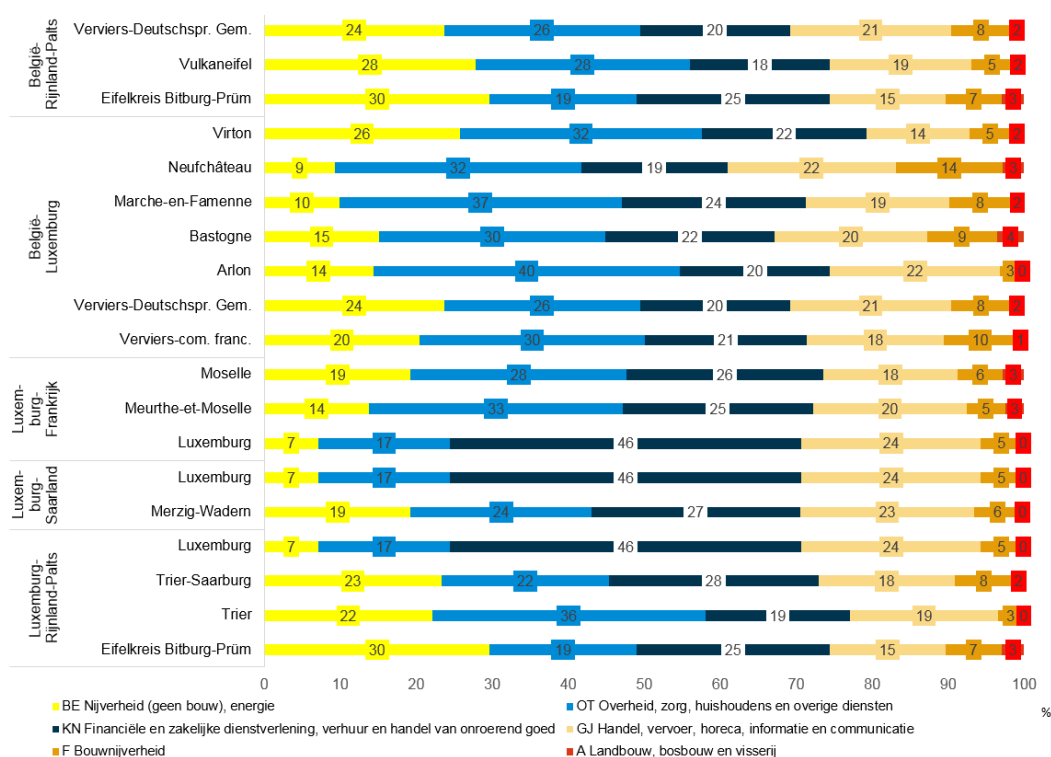
De grensgebieden België-Rijnland-Palts, België-Luxemburg, Luxemburg-Saarland, Luxemburg-Rijnland-Palts, Luxemburg-Frankrijk worden hier in één deel geanalyseerd omdat zij deel uitmaken van de zogeheten Grande Région, waartoe ook het grensgebied België-Luxemburg behoort. Het grensgebied België-Luxemburg behoort ook tot de Grande Région maar wordt apart behandeld als grensgebied aan de binnengrenzen van de Benelux (paragraaf 3.2.2). Het grensgebied België-Luxemburg is echter wel in de afbeeldingen van dit deel opgenomen om een rechtstreekse vergelijking tussen de grensgebieden van de Grande Région mogelijk te maken.

In het *grensgebied België-Rijnland-Palts* zijn de sectoren nijverheid (BE), overheid en overige diensten, zorg en huishoudens (OT), financiering en verzekering (KN) en handel, vervoer en horeca (GJ) bepalend voor de economie, maar ze komen niet in elke regio op dezelfde plaats. Verviers - Duitstalige Gemeenschap valt op door het relatief klein aandeel van OT in de bruto toegevoegde waarde (28 procent). Wat de werkgelegenheidsgraad betreft, wordt voor de openbare dienstensector OT daarentegen een naar verhouding hoge waarde opgetekend in Verviers (36 procent), wat wijst op een lagere dan gemiddelde arbeidsproductiviteit in deze sector. Ook in het grensgebied België-Rijnland-Palts vertonen de productiesector en de sector financiën/verzekeringen een bovengemiddelde productiviteit, terwijl die voor de openbare dienstverlening (OT) en voor handel, vervoer en horeca (GJ) onder het gemiddelde ligt. Opvallend is dat de waarde voor de sector financiën en verzekering (KN) ver boven het gemiddelde ligt.

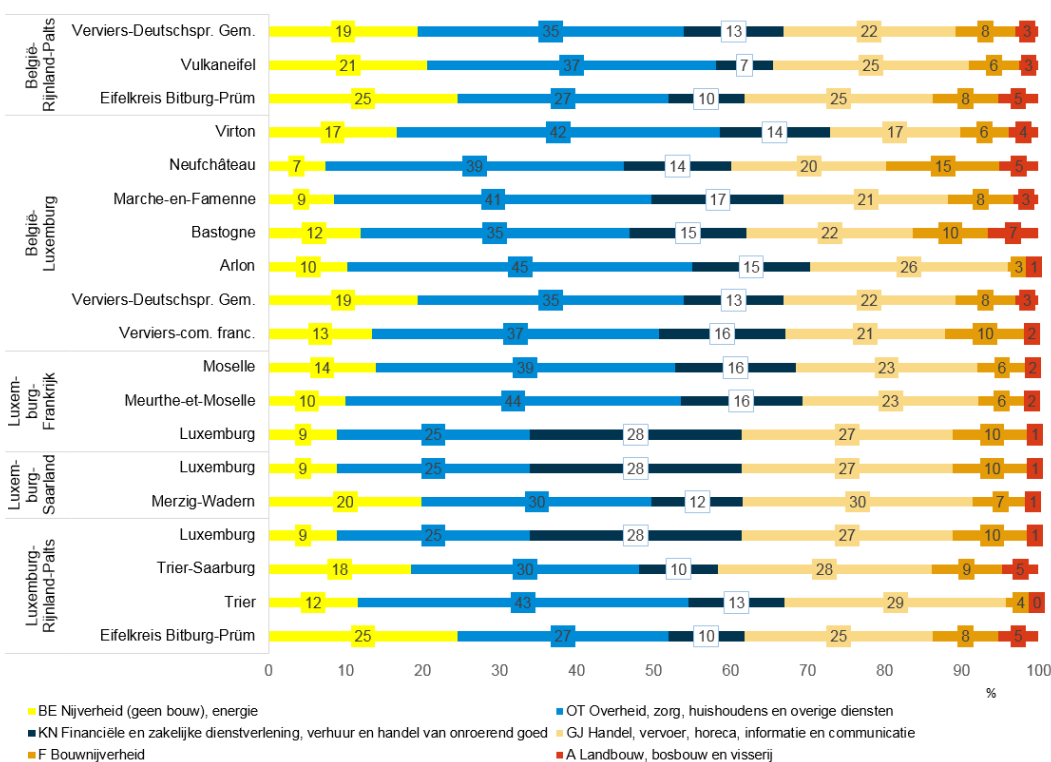
In het *grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts* verschillen de sectorale zwaartepunten sterk afhankelijk van de regio. In Luxemburg is haast de helft van de bruto toegevoegde waarde toe te schrijven aan de financierings- en verzekeringssector. Aan de Duitse kant van de grens is het aandeel van deze sector niet vergelijkbaar hoog; in Trier-Saarlburg levert de financierings- en verzekeringssector toch nog de grootste bijdrage aan de bruto toegevoegde waarde (28 procent), gevolgd door de nijverheid BE (23 procent) en openbare diensten enz. (OT, 22 procent). In Trier ligt het zwaartepunt van de bruto toegevoegde waarde bij de openbare diensten e.d. (36 procent) en in het Eifeldistrict Bitburg-Prüm bij de nijverheid (30 procent). Aan de kant van Rijnland-Palts zijn de openbare diensten enz. en handel en vervoer e.d. de grootste werkgevers. Ook in het aangrenzende Luxemburg werken relatief veel mensen in deze sectoren, hoewel de financierings- en verzekeringssector daar in verhouding voor de meeste arbeidsplaatsen zorgt. Net als in het grensgebied België-Rijnland-Palts vertoont de financierings- en verzekeringssector ook in het grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts een veruit bovengemiddelde productiviteit, die aan beide kanten van de grens aanwezig is.

In het *grensgebied Luxemburg-Saarland* heeft Merzig-Wadern aan Duitse kant in verhouding tot Luxemburg een hoge bruto toegevoegde waarde in de nijverheid (19 procent) en in openbare diensten enz. (24 procent): voor Luxemburg zijn die waarden resp. 7 en 17 procent. De werkgelegenheidsgraden laten een vergelijkbaar beeld zien als de aandelen in de bruto toegevoegde waarde. De arbeidsproductiviteit in de industriële sector komt in Merzig-Wadern overeen met het algemene gemiddelde, voor de sector financiën en verzekering komt ze ruim boven dat gemiddelde uit. In het *grensgebied Luxemburg-Frankrijk* is het aandeel van de nijverheid en de openbare diensten in de bruto toegevoegde waarde in Moselle en Meurthe-et-Moselle aan Franse kant naar verhouding hoog in vergelijking met Luxemburg. In Luxemburg zijn daarentegen financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen veel sterker vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde. De werkenden zijn in de nijverheid en openbare dienstensector proportioneel aan Franse kant duidelijk zeer sterk vertegenwoordigd (39 procent in Moselle en 44 procent in Meurthe-et-Moselle). De arbeidsproductiviteit in de nijverheid en in financiën/verzekeringen is zowel aan Franse als aan Luxemburgse kant zeer hoog.

Afbeelding 3.8: Aandeel bruto toegevoegde waarde (%) per sector per NUTS-3 grensregio (Großregion/Grande Région), 2015

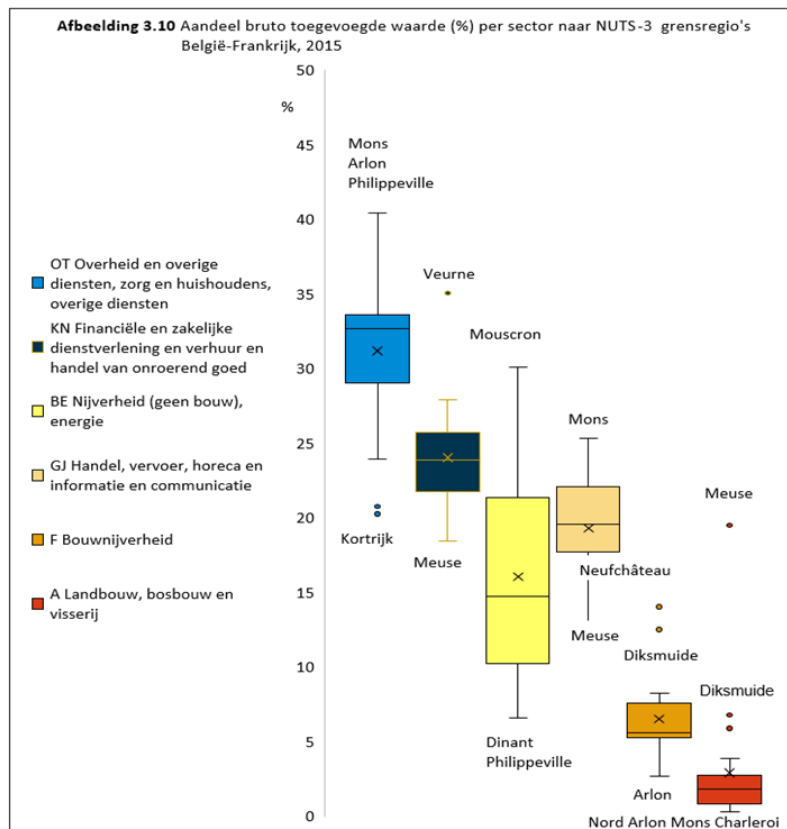
Afbeelding 3.9: Aandeel aantal werkenden (%) per sector per NUTS-3 grensregio (Großregion/Grande Région), 2015

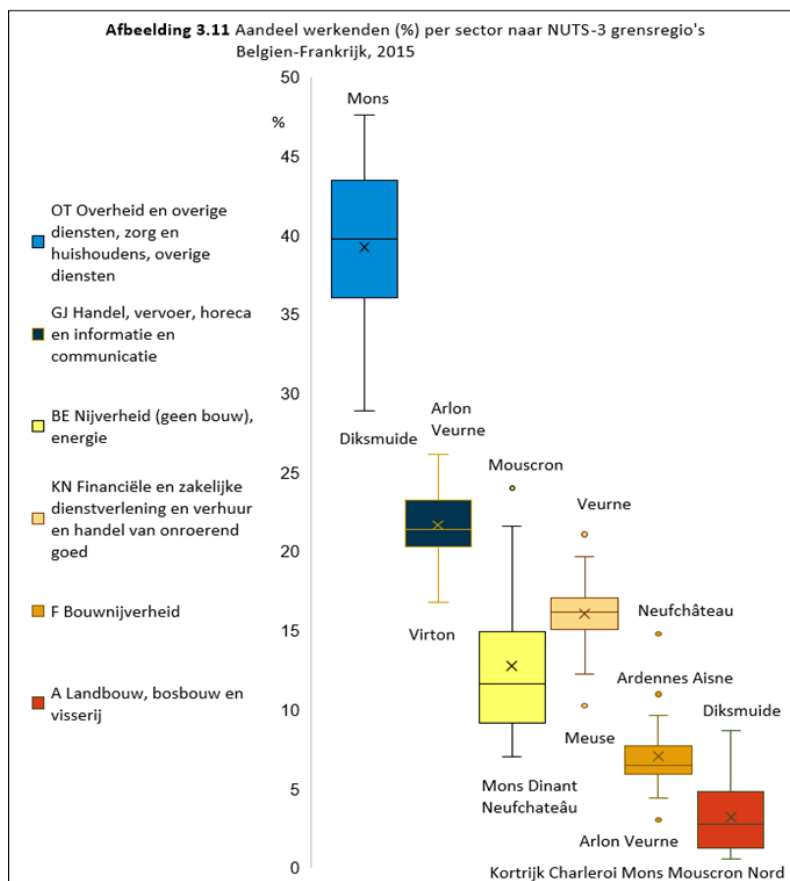

In het *Belgisch-Franse* (Be-Fr) *grensgebied* levert de sector openbare dienst e.d. gemiddeld de hoogste bijdrage aan de bruto toegevoegde waarde (31 procent) (afbeelding 3.10). Aan Belgische kant is het aandeel van OT in de bruto toegevoegde waarde kleiner dan aan Franse kant (29 procent). In Bergen, Aarlen, Philippeville (40 procent), aan Belgische kant, worden desondanks de hoogste waarden gehaald. De sector dienstverlening van de financierings- en verzekeringsbranche e.d. (KN) staat wat het aandeel in de bruto toegevoegde waarde betreft, op de tweede plaats (24 procent); aan beide zijden van de grens is er nauwelijks onderscheid op te tekenen. Veurne (35 procent) vertoont een hogere waarde en Neufchâteau (19 procent) en Meuse (18 procent, Fr) scoren laag. De dienstensector handel enz. (GJ) draagt 19 procent bij aan de bruto toegevoegde waarde, waarbij de waarden aan Franse kant iets lager liggen. Het aandeel van de nijverheid (BE) in de bruto toegevoegde waarde bedraagt 15 procent, maar die sector scoort aan Belgische kant met een aandeel van minder dan 10 procent bijzonder laag in Veurne, Bergen, Thuin, Neufchâteau, Dinant en Philippeville.

De werkgelegenheidsgraad is zeer ongelijk verdeeld over de verschillende sectoren, terwijl de verschillen over de grens heen relatief klein zijn. De sector OT is een zeer belangrijke werkgever in het grensgebied Be-Fr. Bijna 40 procent van alle werkenden in het grensgebied Be-Fr werkt in deze branche, zowel aan Belgische als aan Franse kant (afbeelding 3.11). Na de OT-sector volgt op een aanzienlijke afstand de handel, vervoer en horeca (GJ), met 22 procent; de percentages voor de landen wijken hier nauwelijks van af. Dit geldt eveneens voor de financierings- en verzekeringssector (KN), die op de derde plaats komt. Voor de nijverheid (BE), die op de vierde plaats komt, liggen de waarden aan beide kanten van de grens op ongeveer 13 procent.

Wat de productiviteitsverschillen van sector tot sector betreft blijkt in het grensgebied Be-Fr dat de productiviteit in het financierings- en verzekeringswezen (KN) en in de nijverheid zonder bouw (BE) zowel aan Belgische als aan Franse kant hoger ligt dan het algemene gemiddelde.

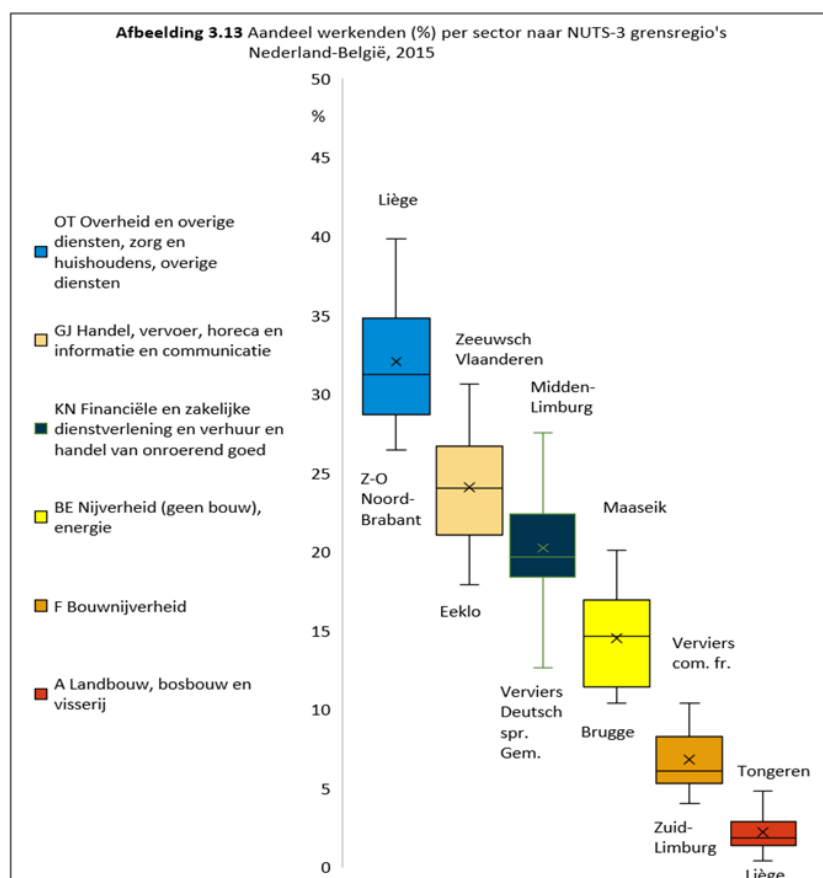
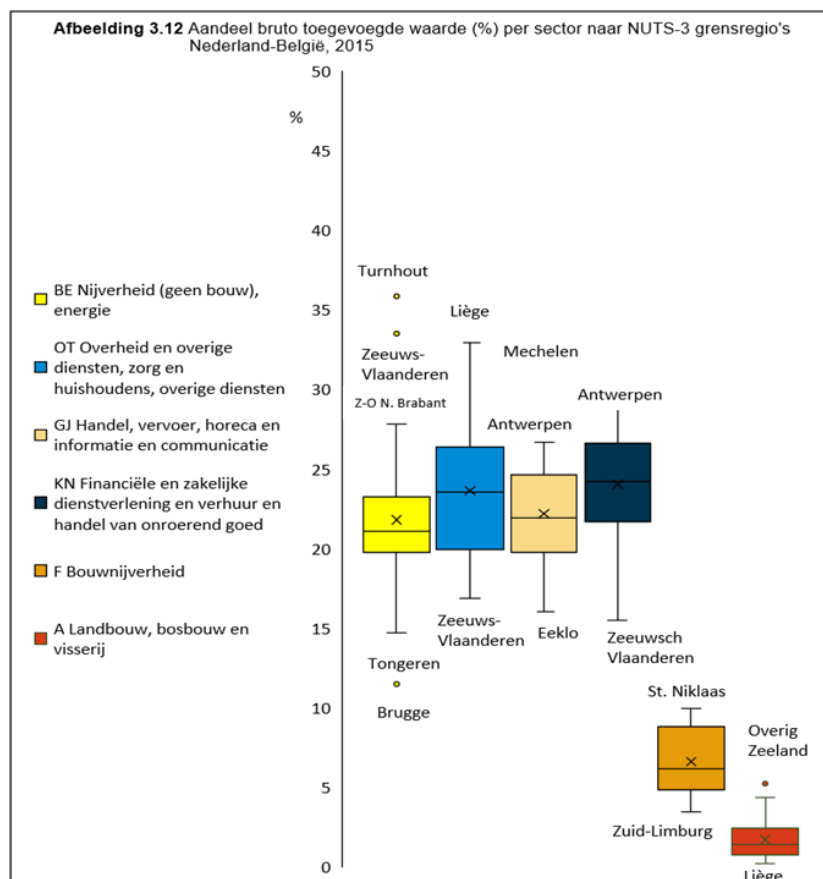
3.2.2 BINNENGRENZEN VAN DE BENELUX-LANDEN

Nederland-België

Met uitzondering van enkele regio's is de bruto toegevoegde waarde in het grensgebied Nederland-België relatief gelijkmatig verdeeld over de vier grootste sectoren (afbeelding 3.12). Over de grens heen valt er echter meer variatie te bespeuren. Aan Nederlandse kant is het aandeel van de industrie (BE) en handel en vervoer (GJ) in de bruto toegevoegde waarde ongeveer drie tot vier procentpunten groter en in de financiële en verzekeringssector (KN) in dezelfde mate kleiner dan aan de Duitse kant. Het aandeel van de individuele sectoren in de bruto toegevoegde waarde kan echter sterk variëren tussen aangrenzende regio's aan weerszijden van de grens. In Zeeuws-Vlaanderen staat de nijverheid (BE) in voor een groot deel van de bruto toegevoegde waarde (aandeel: 36 procent), wat aanzienlijk meer is dan in de aangrenzende regio's aan Belgische kant, zoals Brugge (12 procent), Eeklo (24 procent) en Sint-Niklaas (20 procent). Het aandeel van de sector financiën en verzekering (KN) daarentegen is in deze drie Belgische grensregio's aanzienlijk groter (ongeveer 25 procent in elke regio), waarbij Brugge zich verder nog onderscheidt door een zeer klein aandeel van de industrie. Net als in Zeeuws-Vlaanderen is de industrie ook in het nabijgelegen Turnhout (Be) sterk aanwezig (36 procent), terwijl de sectoren openbare diensten (OT) en handel, vervoer en horeca (GJ) minder sterk vertegenwoordigd zijn. Daarmee onderscheidt de economische structuur zich ook in Turnhout duidelijk van die in de aangrenzende regio's, zoals Midden-Noord Brabant en Zuidoost-Noord Brabant. Antwerpen onderscheidt zich van zijn aangrenzende regio door een krachtige sector financiën en verzekering (KN, 29 procent); in vergelijking met Overig-Zeeland is het aandeel van de openbare dienstensector (OT) in de bruto toegevoegde waarde echter eerder klein (19 tegenover 26 procent). Ook in Tongeren, met naar verhouding weinig bedrijven in de nijverheidssector (BE) (15 procent), zijn financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (KN) belangrijker dan in het aangrenzende Midden-Limburg (26 tegenover 23 procent).

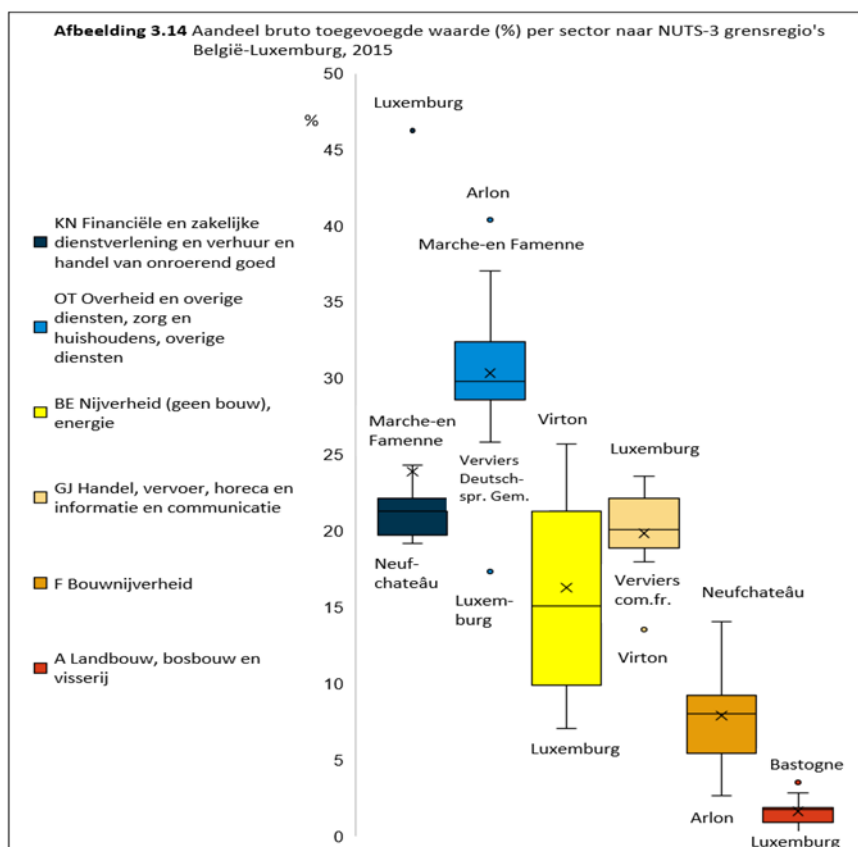
De spreiding van de werkenden over de verschillende sectoren geeft een heel ander beeld dan dat van de bruto toegevoegde waarde (afbeelding 3.13). In tegenstelling tot bij de bruto toegevoegde waarde speelt het aandeel van de nijverheid (BE) een aanzienlijk kleinere rol in de totale werkgelegenheid. De dienstensectoren komen met OT op de eerste plaats, gevolgd door handel, vervoer en horeca (GJ). Financiële en verzekeringsdiensten (KN) zijn belangrijker als werkgevers dan de productiesector. Dit geldt zowel voor het Nederlandse als voor het Belgische deelgebied, waarbij de sector handel, vervoer en horeca (GJ) iets sterker vertegenwoordigd is aan de Nederlandse kant en openbare diensten (OT) aan de Belgische kant. In de rechtstreeks aangrenzende regio's aan weerszijden van de grens is dit het duidelijkst in Zeeuws-Vlaanderen – met een OT-aandeel van 27 procent en een GJ-aandeel van 31 procent – en aangrenzende regio's zoals bijvoorbeeld Brugge – met respectievelijk 39 en 24 procent – en iets minder tussen Zuid-Limburg (35 en 27 procent) en Luik (40 en 24 procent). Er dient opgemerkt te worden dat de verschillen in de aandelen van de verschillende sectoren in de werkgelegenheid tussen de rechtstreeks aangrenzende regio's aan weerszijden van de grens niet zo groot zijn als bij de bruto toegevoegde waarde: er komen binnen een sector geen afwijkingen van meer dan 10 procentpunten voor, terwijl dat bij het aandeel in de bruto toegevoegde waarde meermaals het geval is.

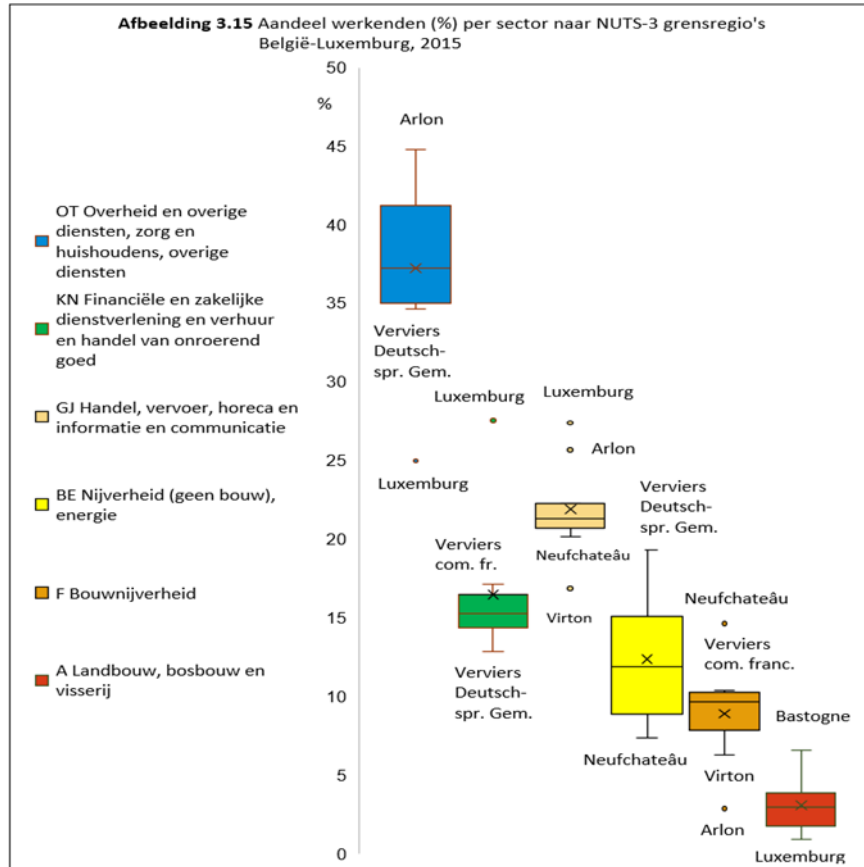
Wat de verschillen in productiviteit naargelang de economische sector betreft, doet zich in het grensgebied NI-Be een soortgelijke situatie voor zoals in de grensgebieden NI-Nds en NI-Nrw. Verder dient nog vermeld te worden dat in de sector handel, vervoer en horeca (GJ) de productiviteit nagenoeg gelijk is aan het algemene gemiddelde, terwijl ze in de Nederlands-Duitse grensgebieden onder het gemiddelde ligt.

België-Luxemburg

Afhankelijk van de economische sector varieert het aandeel in de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid in het grensgebied België-Luxemburg gedeeltelijk sterk in de aangrenzende regio's aan weerszijden van de grens (afbeeldingen 3.14 en 3.15). Gemiddeld levert de openbare dienstensector de grootste bijdrage aan de bruto toegevoegde waarde en aan de werkgelegenheid. Deze hoge gemiddelde waarde is echter alleen aan de Belgische regio's toe te schrijven. Luxemburg heeft een relatief kleine openbare sector (OT, 17 procent) en onderscheidt zich daardoor sterk van de aangrenzende regio's in België, vooral dan van Aarlen (40 procent). Financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (KN) domineren de bedrijvigheid in Luxemburg (46 procent) maar spelen een relatief ondergeschikte rol in de aangrenzende Belgische regio's. De industriële activiteit is relatief beperkt, maar over de grens heen is er een grote variatie in de waarden, afhankelijk van de regio's. In Virton is de nijverheid (BE) (26 procent) relatief sterk vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde. Wat de verschillen in productiviteit tussen de verschillende economische sectoren betreft, vertoont de situatie de reeds beschreven kenmerken.

4. ARBEIDSMARKT

In dit hoofdstuk worden de aantallen van de beroepsbevolking, de werkenden en de werklozen (15 tot 65 jaar) regionaal bekeken voor de respectieve grensgebieden. De totale beroepsbevolking omvat de werkenden en de werklozen en is een maatstaf voor het arbeidsaanbod op de arbeidsmarkt. Naast het arbeidsaanbod is er de zogenaamde niet-beroepsactieve bevolking, die niet als deel van de arbeidsmarkt beschouwd wordt. Deze groep werkt niet en is niet actief op zoek naar werk (hieronder vallen ook personen die wel op zoek zijn naar werk, maar niet onmiddellijk beschikbaar zijn). Deze categorie wordt vaak ook aangeduid als de inactieve bevolking, om duidelijk aan te geven dat de personen in kwestie ver van de arbeidsmarkt wegblijven en niet beschikbaar zijn.

De beschrijving van de regionale arbeidsmarkt volgens de bovenstaande categorieën van personen geeft een volledig beeld, waarbij elke categorie de nadruk legt op een bepaald facet van de arbeidsmarkt. Wanneer er zich veel mensen aanbieden op de arbeidsmarkt, dan staat dit gelijk aan een laag aantal inactieve personen op de arbeidsmarkt, maar niet aan een lage werkloosheid. Zowel de niet-beroepsactieve bevolking als de werklozen bevinden zich niet in een arbeidsverhouding, maar de laatste groep zoekt op dat moment wel werk. Voor de beoordeling van de arbeidsmarkt zijn beide indicatoren relevant, maar hebben ze een verschillend belang. Zo kan aan de hand van de omvang van het arbeidsaanbod (of de beroepsactiviteit) een uitspraak gedaan worden over hoe goed het een maatschappij gelukt is de bevolking fundamenteel aan het beroepsleven te laten deelnemen en/of werkgelegenheid te bieden, terwijl het de groep van de werkzoekenden niet gelukt is uit de werkloosheid te geraken en werk te vinden.

Schema: Arbeidsaanbod

I Definities: werkenden, werklozen en beroepsbevolking

De afbakening van werkenden en werklozen is gebaseerd op de definitie van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Hier geldt het woonlandprincipe. De leeftijdsgrens is vanaf 15 tot aan 65 jaar.

Werkenden zijn personen die in de referentieweek minstens één uur lang tegen een vergoeding hebben gewerkt.

Werklozen zijn niet-werkenden die actief op zoek zijn naar werk en binnen twee weken aan het werk kunnen. Of de betrokken personen bij een overheidsinstelling zijn geregistreerd of sociale uitkeringen ontvangen, speelt daarbij geen rol. Het aantal werklozen is daarom niet te vergelijken met het aantal werklozen dat wordt gepubliceerd door de Uitvoeringsorganisatie voor de Arbeidsvoorziening.

De beroepsbevolking omvat alle werkenden en werklozen tesamen.

De gegevens in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de Europese Arbeidskrachtenenquête ("Labour Force Survey", LFS) van 2015. Dit verslagjaar stemt overeen met de economische gegevens (hoofdstuk 3), waardoor een basis voor de vergelijking voorhanden is.

Aangezien regionale gegevens op NUTS-3 niveau niet voorhanden zijn voor Frankrijk, Rijnland-Palts en Saarland, kunnen niet alle tien grensgebieden geëvalueerd worden op grond van de genoemde hoofdindicatoren. Een bijkomende beperking treedt op wanneer men ook op grond van leeftijd gaat onderscheiden. Op NUTS-3 niveau ontbreken dan ook voor België de gegevens. Daarom gaat het voor de hoofdindicatoren over de vijf grensgebieden Nederland-Nedersaksen, Nederland-Noordrijn-Westfalen, België-Noordrijn-Westfalen, Nederland-België en België-Luxemburg en bij de opsplitsing naar leeftijd alleen over Nederland-Nedersaksen, en Nederland-Noordrijn-Westfalen. Toch zijn op de kaarten wat de hoofdindicatoren betreft voor Frankrijk, Rijnland-Palts en Saarland de NUTS-2 waarden weergegeven om een interpretatie in een ruimere regionale context mogelijk te maken. Bij de evaluatie blijven deze gegevens evenwel buiten beschouwing.

4.1 BEROEPSBEVOLKING

De beroepsbevolking van 15 tot 65 jaar bestond in de Benelux-landen in 2015 uit bijna 14 miljoen mensen. Dit zijn ofwel werkenden ofwel werklozen, die samen het arbeidsaanbod op de arbeidsmarkt vertegenwoordigen. Nederland heeft een beroepsbevolking van 8,7 miljoen, België 4,9 miljoen en Luxemburg 0,3 miljoen. In de aangrenzende Duitse deelstaten is het arbeidsaanbod met ongeveer 15 miljoen iets groter dan in de Benelux-landen; daarvan wonen er 3,9 miljoen in Nedersaksen, 8,7 miljoen in Noordrijn-Westfalen, 2 miljoen in Rijnland-Palts en 0,5 miljoen in Saarland.

In verhouding tot de bevolking is de arbeidsparticipatie zowel in de Benelux-landen als in de aangrenzende Duitse deelstaten tesamen 75 procent. Voor de afzonderlijke landen verschillen de waarden. De arbeidsparticipatie in Nederland is hoog (80 procent) in vergelijking met de andere landen; in België daarentegen is ze relatief laag (68 procent). Aan de buitengrenzen van de Benelux-landen, in de aangrenzende regio's Nedersaksen, Noordrijn-Westfalen, Rijnland-Palts en Saarland, liggen de waarden rond 75 of 77 procent.

Tabel 4.1. Arbeidsparticipatie per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk		
	Be %	NI	Lux	Tot	Nds	NI	Nrw	Be	NI	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
Buurland					77		75			77				75			
Direct grensgebied (NUTS-3)					76	79	71	65		n.b	67				n.b	62	
							74	78		n.b		71	n.b	71	n.b		71
Benelux	68	80	71	75													
Direct grensgebied (NUTS-3)	68	79															
	67		71														
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																	

Gegevensbron arbeidsmarkt

De gegevensbron voor de arbeidsmarkt (behalve grenspendelaars) in dit hoofdstuk is de Europese Arbeidskrachtenenquête (of "Labour Force Survey"). De gegevens worden verzameld volgens woonplaats en omvatten de volledige bevolking die in particuliere huishoudens woont, maar niet de bevolking die in collectieve huishoudens woont, zoals tehuizen, instellingen en ziekenhuizen. Aangezien de resultaten gebaseerd zijn op een steekproef, dient men vooral bij het vergelijken van gegevens op NUTS-3 niveau rekening te houden met statistische onnauwkeurigheden.

Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie geeft weer hoeveel procent van de beroepsbevolking (werkenden en werklozen) uitmaakt binnen de totale bevolking in de arbeidsgeschikte leeftijd van 15 tot (onder) 65 jaar.

In vergelijking met een land als geheel is de arbeidsparticipatie in het grensgebied van dat land meestal lager². Daarbij dient rekening gehouden te worden met het feit dat de vergelijking voor de grensgebieden Rijnland-Palts, Saarland en Frankrijk niet mogelijk is, omdat de gegevens voor niveau NUTS-3 ontbreken. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen verschillen de waarden het sterkst: aan de Belgische kant ligt de waarde voor de arbeidsparticipatie drie procentpunten lager en aan de kant van Noordrijn-Westfalen vier procentpunten lager dan het gemiddelde van het betreffende land als geheel.

De rechtstreekse vergelijking van de waarden in de grensgebieden aan weerszijden van de grens levert in de grensgebieden Nederland-Noordrijn-Westfalen, Nederland-Nedersaksen en Nederland-België een hogere arbeidsparticipatie aan de Nederlandse kant op. Een vergelijkbare situatie doet zich in het grensgebied met België voor aan de kant van Noordrijn-Westfalen en aan de Luxemburgse kant.

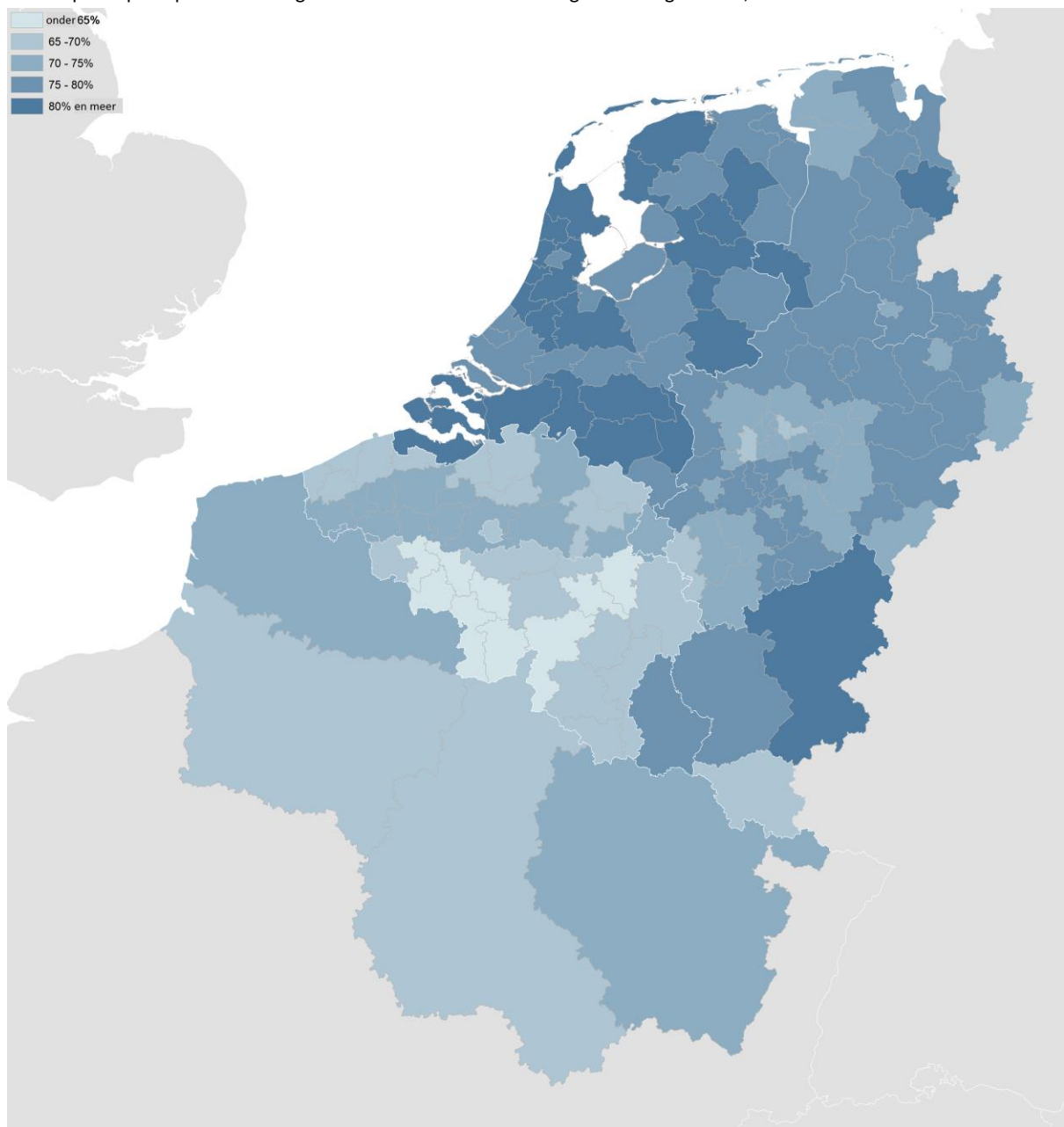
Wanneer men de regionale situatie van de grensregio's (NUTS-3) nader bekijkt, ziet men dat in het grensgebied Nederland-Nedersaksen het arbeidsaanbod in het graafschap Bentheim en het rechtstreeks aangrenzende Noord-Overijssel aan Nederlandse kant groot is, met een arbeidsparticipatie van 81 procent, terwijl dat in het Nedersaksische Emden veel kleiner is (69 procent). In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen is er een groot arbeidsaanbod in de Nederlandse Achterhoek en in Noord-Limburg, met arbeidsparticipaties rond 80 procent. Voor Aken daarentegen ligt dit cijfer laag: 69 procent. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen is de arbeidsparticipatie in Luik laag (62 procent) en in Euskirchen (74 procent) naar verhouding hoog.

In het Nederlands-Belgische grensgebied, aan de binnengrenzen van de Benelux-landen, is het arbeidsaanbod in verhouding tot het bevolkingscijfer het grootst in Zeeuws-Vlaanderen (82 procent) en het kleinst in Luik. In het Belgisch-Luxemburgse grensgebied komt het arbeidsaanbod in de individuele regio's overeen met het gemiddelde voor het grensgebied.

² Met uitzondering van Luxemburg, waar land en grensgebied hetzelfde zijn.

Afbeelding 4.1.

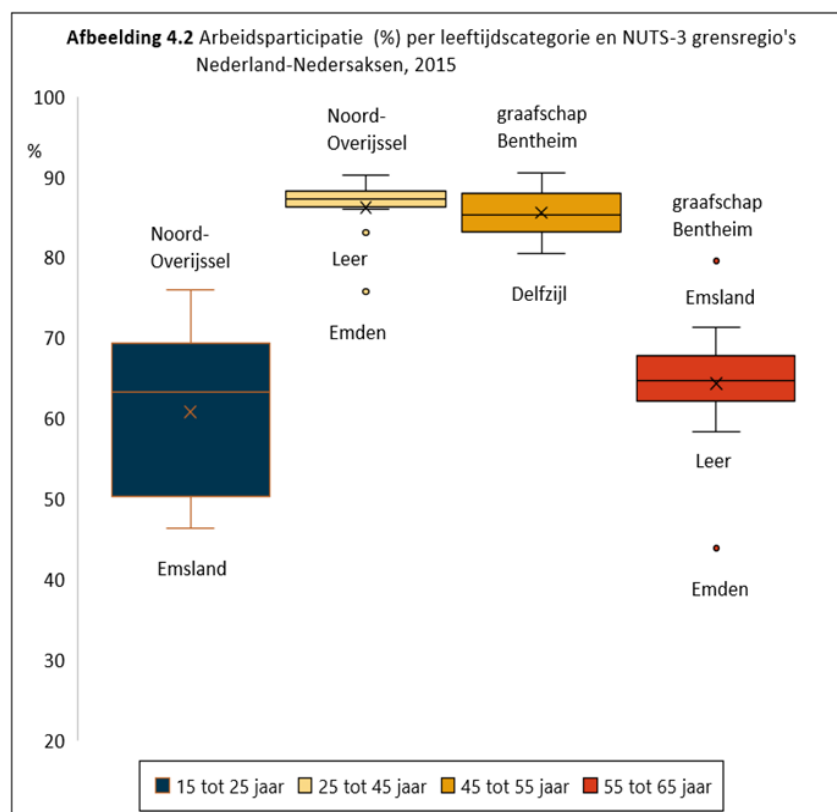
Arbeidsparticipatie per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

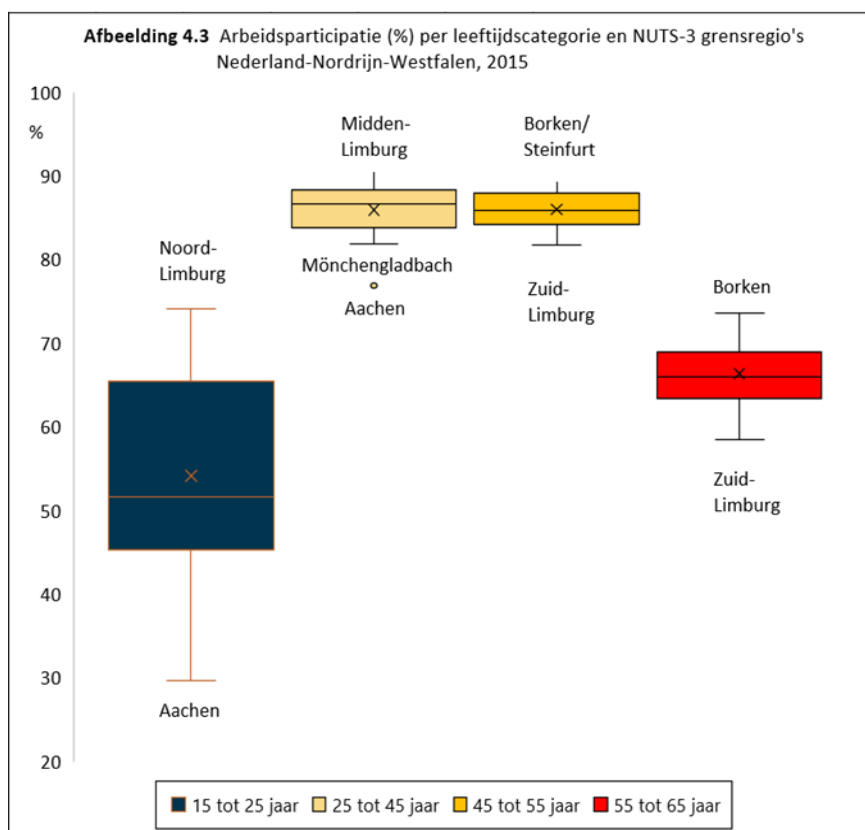

Een regionaal diepgaandere analyse van het arbeidsaanbod naar leeftijdsgroepen is enkel mogelijk voor de grensgebieden Nederland-Nedersaksen en Nederland-Noordrijn-Westfalen omdat de gegevens op NUTS-3 niveau ontbreken. In beide grensgebieden is de deelname aan de beroepsbevolking het hoogst bij de middelste leeftijdsgroepen (25 tot 45 en 45 tot 55 jaar), met gemiddeld ongeveer 86 procent. Met uitzondering van de jongeren van 15 tot 25 jaar nemen in beide grensgebieden de middelste en oudste leeftijdsgroepen in bijna dezelfde mate deel aan de arbeidsmarkt. In het grensgebied Nederland-Nedersaksen ligt de deelname bij 15- tot 25-jarigen gemiddeld rond 61 procent; in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen is dat, met 54 procent, duidelijk minder. Zowel in het grensgebied met Nedersaksen als in dat met Noordrijn-Westfalen nemen jongeren in het Nederlandse deelgebied duidelijk vaker deel aan de arbeidsmarkt, waarbij in Noord-Limburg (grensgebied NI-Nrw) met 74 procent de hoogste waarde kent. Aan de Nederlandse kant ligt de arbeidsparticipatie bij jongeren ongeveer 10 tot 20 procentpunten hoger dan aan de Duitse kant. Hier blijkt hoe groot het aantal Nederlandse scholieren met een deeltijdse baan is.

Wanneer men de individuele regio's afzonderlijk bekijkt, vertoont de arbeidsparticipatie wezenlijke afwijkingen (afbeeldingen 4.2 en 4.3). Zo is de deelname van jongeren aan de arbeidsmarkt weliswaar relatief gering, maar in de regio's van beide grensgebieden wijkt deze duidelijk af. Aken, in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen, vertoont een tamelijk lage waarde van amper 30 procent, terwijl Noord-Limburg met 80 procent zeer hoog scoort.

Bij de andere leeftijdsgroepen zijn de verschillen in de arbeidsparticipatie tussen de regio's tamelijk klein. In de middelste leeftijdsgroepen vindt men in het grensgebied Nederland-Nedersaksen hoge deelnamecijfers voor Noord-Overijssel (25 tot 45 jaar) en het graafschap Bentheim (45 tot 55 jaar) en lage cijfers voor Emden (25 tot 45 jaar) en Delfzijl (45 tot 55 jaar). In het gebied Nederland-Noordrijn-Westfalen liggen de waarden voor de respectieve leeftijdsgroepen hoog in Midden-Limburg en Borken en laag in Aken en Zuid-Limburg.

4.2 WERKENDE IN DE WOONPLAATS

Het aantal werkenden van 15 tot 65 jaar bedroeg in 2015 in de Benelux-landen bijna 13 miljoen. Nederland telt 8,1 miljoen werkenden, België 4,5 miljoen en Luxemburg iets minder dan 0,3 miljoen. In de aangrenzende Duitse deelstaten bedraagt het arbeidsaanbod ongeveer 14 miljoen; daarvan wonen er 3,7 miljoen in Nedersaksen, 8,3 miljoen in Noordrijn-Westfalen, 1,9 miljoen in Rijnland-Palts en 0,4 miljoen in Saarland.

i Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad geeft weer hoeveel procent de werkende bevolking uitmaakt van de totale bevolking in de leeftijd van 15 tot 65 jaar.

Veel van de (regionale) groepsgebonden verschillen die bij de arbeidsparticipatie in de grensgebieden worden vastgesteld, zijn ook te zien bij de werkgelegenheidsgraad. In verhouding tot de bevolking bedraagt de werkgelegenheidsgraad voor de Benelux-landen ongeveer 69 procent en voor de aangrenzende Duitse deelstaten samen 72 procent. Bij een overeenkomende arbeidsparticipatie betekent dit, in vergelijking met de aangrenzende Duitse deelstaten in totaal, dat het aandeel van de werklozen in de bevolking groter is in de Benelux-landen. Enkel in Nedersaksen (en per definitie in Luxemburg) ligt de werkgelegenheidsgraad in het grensgebied niet onder het landelijke gemiddelde, maar zijn beide waarden ongeveer gelijk.

Wanneer men in een grensgebied het aandeel werkenden aan weerszijden van de grens vergelijkt, is het beeld vergelijkbaar met de arbeidsparticipatie. Verder verschillen de waarden ook het sterkst aan beide kanten van de grens in het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen. Terwijl het verschil bij de arbeidsparticipatie vier procentpunten bedroeg, gaat het bij de werkgelegenheidsgraad om tien procentpunten. Dit wijst erop dat het aandeel van mensen zonder werk aan de Belgische kant groter is. In het grensgebied Nederland-Nedersaksen wordt aan beide kanten van de grens is de werkgelegenheidsgraad gelijk (73 procent). Daartegenover staat een hogere arbeidsparticipatie aan Nederlandse kant. Bij een diepere regionale analyse springen opnieuw dezelfde regio's eruit als voor de arbeidsparticipatie.

In het grensgebied Nederland-Nedersaksen is de werkgelegenheidsgraad hoog in het graafschap Bentheim (79 procent) aan de Duitse kant en in Noord-Overijssel (76 procent) aan de Nederlandse kant. Een lagere waarde wordt opgetekend voor Emden, namelijk 67 procent. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen is de werkgelegenheidsgraad hoog in de Nederlandse regio's Achterhoek en Noord-Limburg (75 procent). Voor Aken is dat cijfer laag: 65 procent. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen is de werkgelegenheidsgraad laag in Luik (52 procent) en in Euskirchen hoog (72 procent).

Aan de binnengrenzen van de Benelux-landen is de werkgelegenheidsgraad in het Nederlands-Belgische grensgebied het hoogst in Zeeuws-Vlaanderen (78 procent) en het laagst in Luik (52 procent). In het Belgisch-Luxemburgse grensgebied ligt de werkgelegenheidsgraad in de afzonderlijke regio's rond het gemiddelde voor het grensgebied.

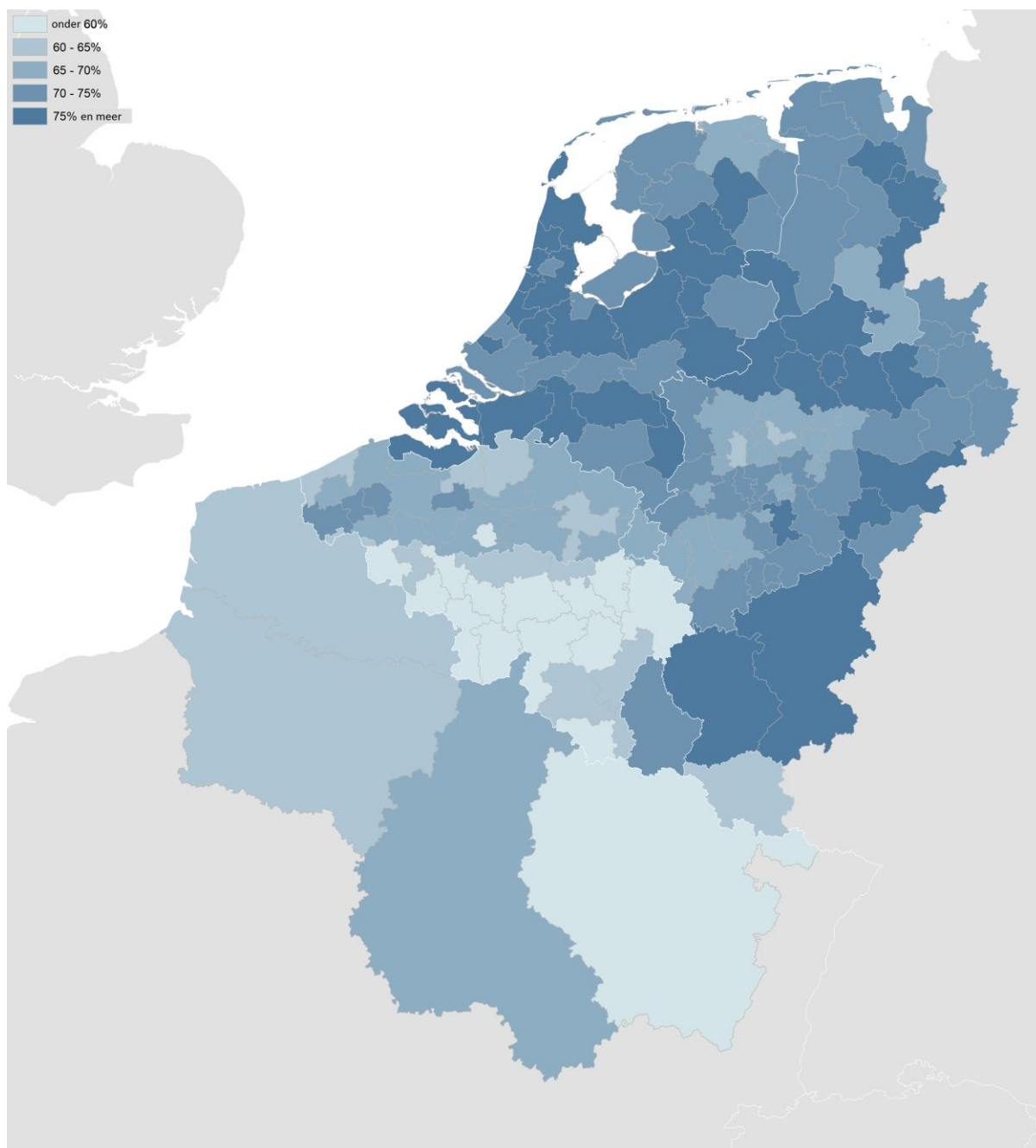
Tabel 4.2.

Werkgelegenheidsgraad per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland								Frankrijk				
	Be	Nl	Lux	Tot	Nds	Nl	Nrw	Be	Nl	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
	%																
Buurland					73	71				74			71				
Direct grensgebied (NUTS-3)					73	73	66	56			n.b	60			n.b		54
							70	73		n.b	66		n.b	66	n.b	66	
Benelux	62	74	66	69													
Direct grensgebied (NUTS-3)	63	74															
	60	66															
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																	

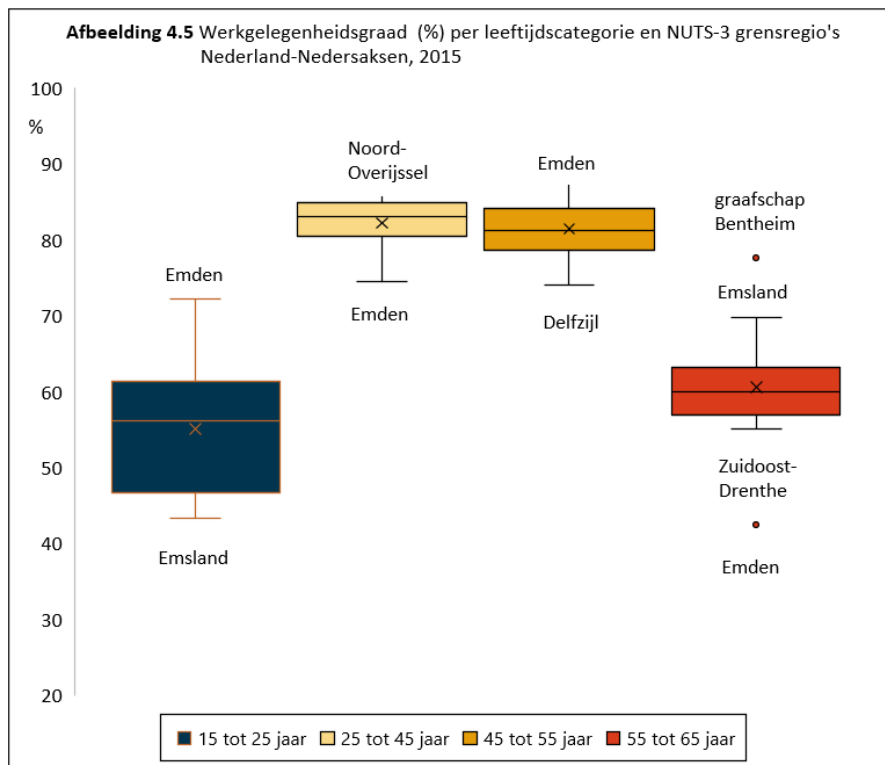
Afbeelding 4.4.

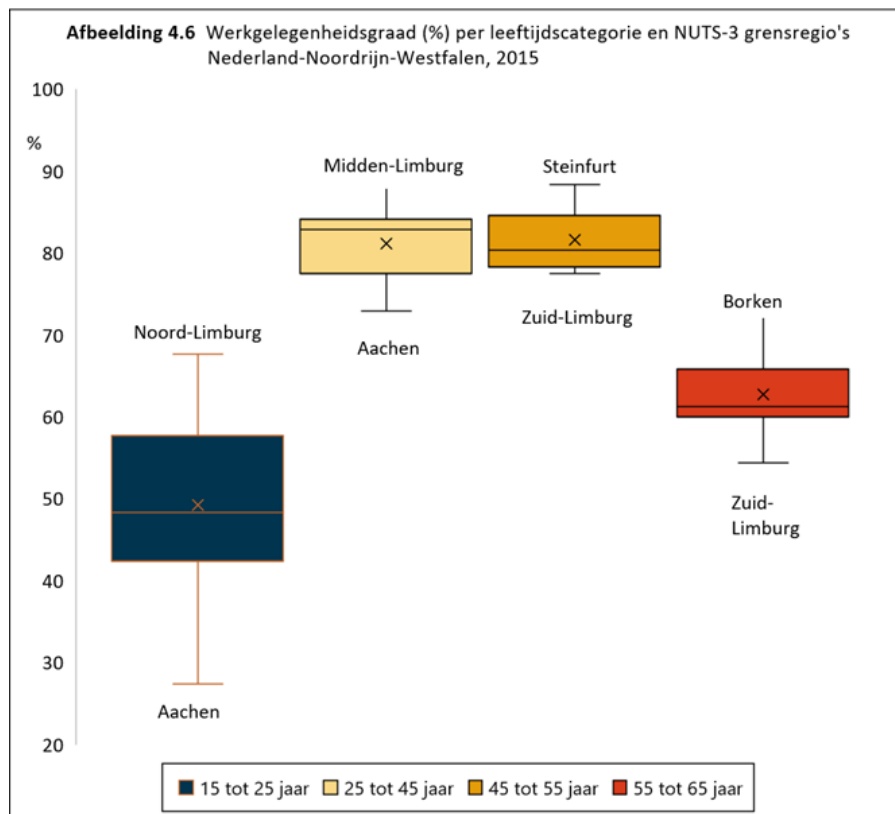
Werkgelegenheidsgraad per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

Wanneer men differentieert op basis van leeftijd, stelt men vast dat de verschillen in de werkgelegenheidsgraad net als bij de arbeidsparticipatie in de regio's van de grensgebieden Nederland-Nedersaksen en Nederland-Noordrijn-Westfalen vooral toe te schrijven zijn aan de jongste leeftijdsgroep (afbeeldingen 4.5 en 4.6).

In de middelste leeftijdsgroepen vindt men in het grensgebied Nederland-Nedersaksen de hoogste werkgelegenheidsgraden in Noord-Overijssel (25 tot 45 jaar) en het graafschap Bentheim (45 tot 55 jaar) en een lagere beroepsactiviteit in Emden (25 tot 45 jaar) en Delfzijl (45 tot 55 jaar). In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen liggen de waarden voor de respectieve leeftijdsgroepen hoog in Midden-Limburg (25 tot 45 jaar) en Borken (45 tot 55 jaar) en laag in Aken (25 tot 45 jaar) en Zuid-Limburg (45 tot 55 jaar).

4.3 WERKLOZEN

In 2015 waren in de Benelux-landen iets meer dan 1 miljoen mensen in de leeftijdsgroep van 15 tot 65 jaar werkloos; daarvan woonden er 604 duizend in Nederland, 420 duizend in België en 18 duizend in Luxemburg. In de Duitse deelstaten die aan de Benelux-landen grenzen zijn in totaal amper 740 duizend werkzoekenden werkloos. In Noordrijn-Westfalen gaat het om ongeveer 460 duizend mensen. Nedersaksen, Rijnland-Palts en Saarland tellen – afgerond tot op het tienduizendtal – respectievelijk 170 duizend, 80 duizend en 30 duizend werklozen. In verhouding tot het arbeidsaanbod krijgt men voor de Benelux-landen een werkloosheidspercentage van gemiddeld 7,5 procent (Nl: 6,9 procent, Be: 8,6 procent en Lux: 6,7 procent). In de Duitse deelstaten is dat cijfer duidelijk lager, met een totaal van 4,9 procent (Nds: 4,3 procent, NRW: 5,3 procent, Rlp: 3,8 procent en Sl: 5,7 procent).

! Werkloosheidspercentage

Het werkloosheidspercentage geeft het aandeel van de werklozen in de beroepsbevolking van 15 tot 65 jaar weer.

De werkloosheid in de grensgebieden van een land laat in vergelijking met het gemiddelde van het betreffende land een ongelijk beeld zien. In het Nederlands-Nedersaksische grensgebied vertoont de Nederlandse kant van het grensgebied een hogere waarde (7,4 procent), terwijl ze in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen iets lager ligt (6,8 procent) dan het gemiddelde voor heel Nederland (6,9 procent). Aan Belgische kant zijn de werkloosheidspercentages in het grensgebied met Noordrijn-Westfalen, met Rijnland-Palts, met Luxemburg en met Frankrijk duidelijk hoger (13,4, 10,7, 10,3 en 12,6 procent), in het grensgebied met Nederland ligt de waarde iets lager (6,4 procent).

Tabel 4.3.

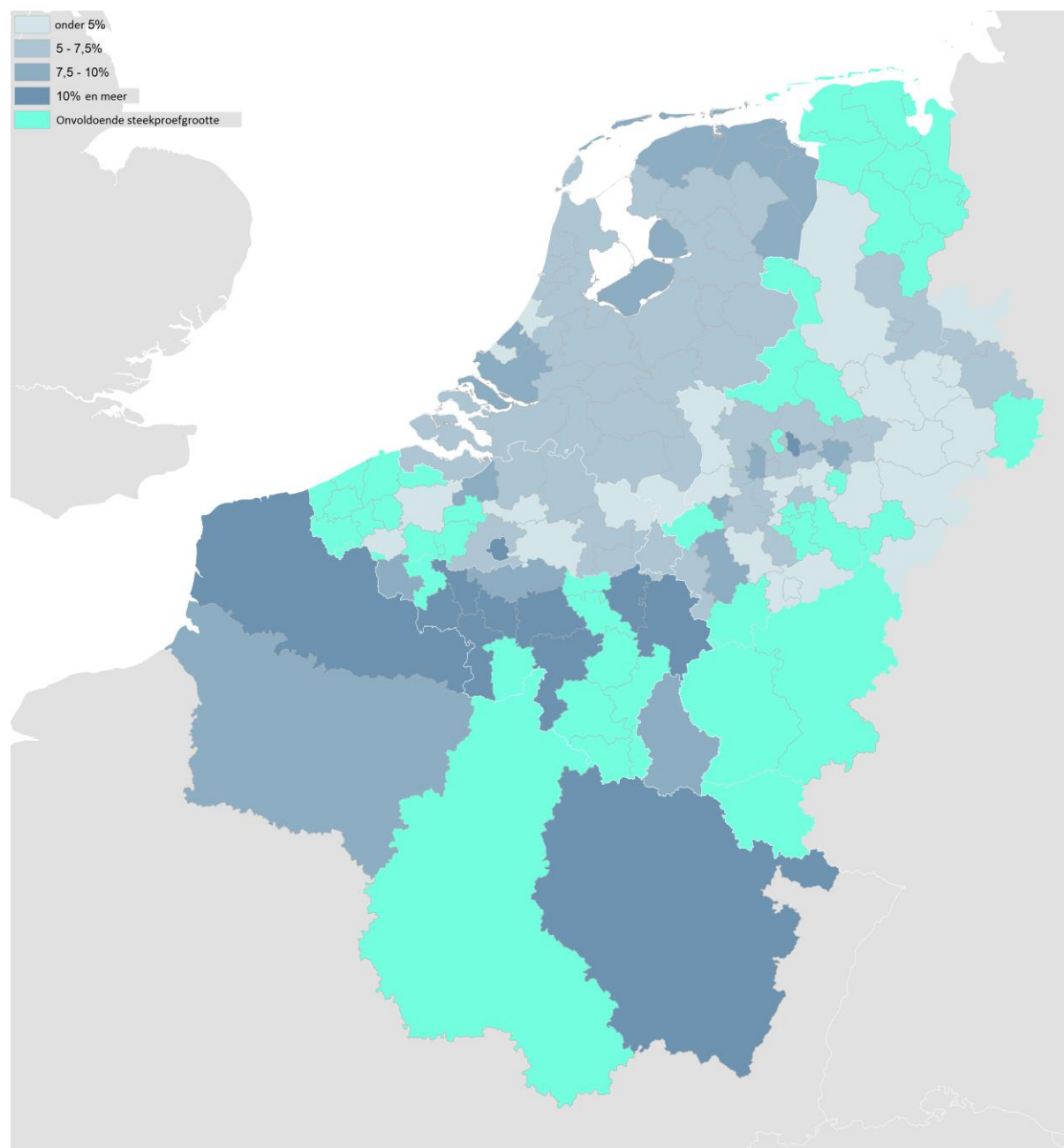
Werkloosheidspercentage per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk						
	Be	Nl	Lux	Tot	Nds	Nl	Nrw	Be	Nl	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux				
	%																				
Buurland					4,3			5,3			3,8			5,7							
Direct grensgebied (NUTS-3)					3,3	7,4	6,0	13,4			n.b	10,7				n.b	12,6				
							5,2	6,8			n.b	6,7	n.b	6,7	n.b	6,7					
Benelux	8,6	6,9	6,7	7,5																	
Direct grensgebied (NUTS-3)	7,3	6,4																			
	10,3	6,7																			
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																					
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																					

Beschouwt men naar de individuele regio's binnen de grensgebieden, dan vindt men in het grensgebied Nederland-Nedersaksen werkloosheidscijfers die aan Duitse kant variëren van 2,0 tot 4,0 procent (Emsland) en aan Nederlandse kant van 7,2 tot 9,9 procent (Delfzijl). In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen variëren de cijfers aan Duitse kant van 2,2 tot 8,4 procent (Mönchengladbach) en aan Nederlandse kant van 4,3 tot 7,2 procent (Twente). In de rechtstreeks aangrenzende regio's liggen de waarden aan Nederlandse kant gedeeltelijk lager, bijvoorbeeld wanneer men vergelijkt tussen Midden-Limburg en Mönchengladbach en tussen Noord-Limburg en Viersen of Krefeld, evenals tussen Zuid-Limburg en Düren. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen liggen de waarden aan de Duitse kant eveneens lager. In Luik, aan de Belgische kant, is de werkloosheid zeer hoog (16,0 procent).

Afbeelding 4.7.

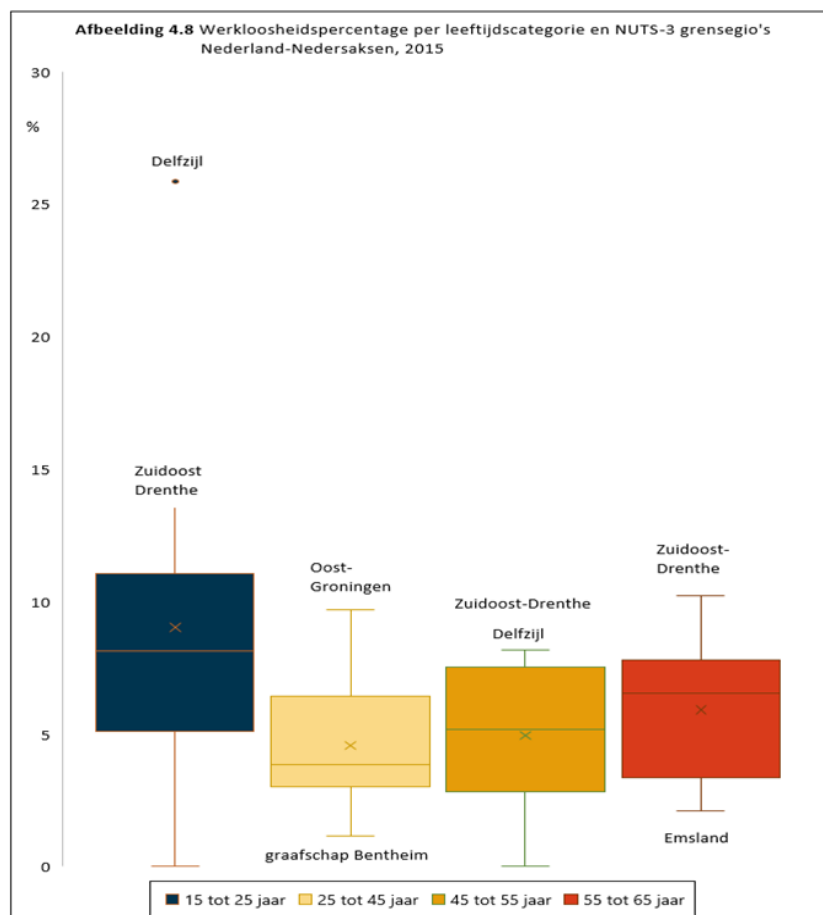
Werkloosheidspercentage per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

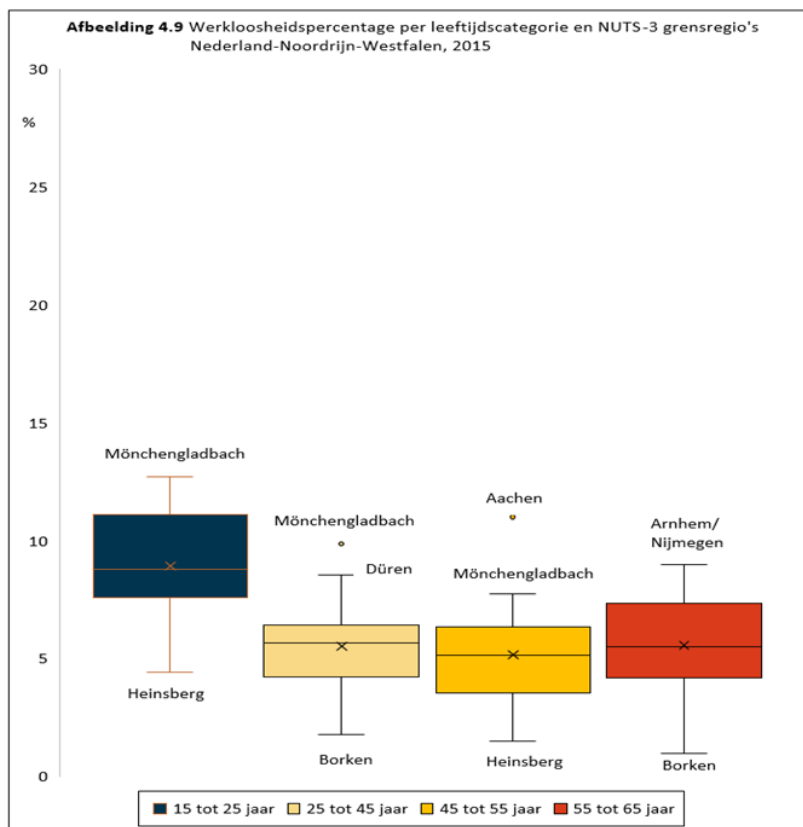

Aan de binnengrenzen van de Benelux-landen, in het Nederlands-Belgische grensgebied, vindt men aan Belgische kant voor Luik, Verviers - Franstalige gemeenten en Verviers - Duitstalige Gemeenschap hoge waarden van meer dan 10 procent. In tegenstelling tot het totaalbeeld ligt de werkloosheid in Brugge, Eeklo en Gent (minder dan 5 procent) aan de Noordzeekust lager dan in de aangrenzende regio's Zeeuws-Vlaanderen en Overig-Zeeland (iets meer dan 5 procent) aan de Nederlandse kant. Ook in Mechelen, Maaseik en Turnhout (ongeveer 5 procent) zijn de waarden lager dan in het nabijgelegen West-Noord Brabant en Zuidoost-Noord Brabant (ongeveer 7 procent). In het Belgisch-Luxemburgse grensgebied vindt men hoge waarden in Marche-en-Famenne, Neufchâteau, Verviers - Franstalige gemeenten en Verviers - Duitstalige Gemeenschap (10 tot 11 procent).

Zowel in het grensgebied Nederland-Nedersaksen als in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen worden jongeren tussen 15 tot 25 jaar meer dan gemiddeld door werkloosheid getroffen (9 procent). Voor de middelste en oudere leeftijdscategorieën is in beide grensgebieden de werkloosheid 5 tot 6 procent.

De werkloosheid per leeftijdsgroep, vertoont voor de afzonderlijke regio's van beide grensgebieden aanzienlijke verschillen (afbeeldingen 4.8 en 4.9). In het grensgebied Nederland-Nedersaksen zijn de waarden aan Duitse kant uniform en daarbij gedeeltelijk een stuk lager; dit is het meest uitgesproken bij jongeren en het minst in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen is het beeld aan weerszijden van de grens niet uniform. Zo vindt men in Mönchengladbach de hoogste waarde in de leeftijdscategorieën 15 tot 25 jaar en 25 tot 45 jaar en in Aken in de leeftijdscategorie van 55 tot 65 jaar. In vergelijking met de aangrenzende regio's Zuid- en Midden-Limburg zijn de waarden in Mönchengladbach vooral relatief hoog in de leeftijdscategorie van 25 tot 45 jaar.

4.4 ZELFSTANDIGEN

Het aantal zelfstandigen (15-65 jaar) lag in de Benelux-landen in 2015 rond 2,1 miljoen: 1,4 miljoen in Nederland, 720 duizend in België en 20 duizend in Luxemburg. In de aangrenzende Duitse deelstaten was het totale aantal zelfstandigen bijna gelijk aan dat van de Benelux-landen, namelijk een kleine 1,3 miljoen. Opgesplitst per deelstaat geeft dat: 330 duizend in Nedersaksen, 790 duizend in Noordrijn-Westfalen, 180 duizend in Rijnland-Palts en 30 duizend in Saarland.

i Aandeel zelfstandigen

Het aandeel zelfstandigen is gelijk aan het aantal zelfstandigen gedeeld door het aantal werkenden van 15 tot 65 jaar.

De verschillen in het aandeel zelfstandigen zijn ten dele zeer groot. In de Benelux-landen werkt gemiddeld 15 procent van alle werkenden als zelfstandige, waarbij Luxemburg het laagste percentage heeft (NL: 16 procent, Be: 15 procent en Lux: 9 procent). In alle aangrenzende Duitse deelstaten samen bedraagt het aandeel zelfstandigen 9 procent, waarbij enkel Saarland, met 7 procent, duidelijk onder dat gemiddelde zit.

Tabel 4.4. Aandeel zelfstandigen per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk		
	Be %	Nl	Lux	Tot	Nds	Nl	Nrw	Be	Nl	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
Buurland					9		9			9			7				
Direct grensgebied (NUTS-3)					9	15	9	12		n.b	15				n.b	14	
							9	15		n.b		9	n.b	9		n.b	
Benelux	15	16	9	15													
Direct grensgebied (NUTS-3)	14	15															
	16		9														
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																	

Bekijkt men het aandeel zelfstandigen in de afzonderlijke grensgebieden, dan is dat enkel aan de Belgische kant van het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen aanzienlijk hoger dan het eigen landelijke gemiddelde. In de overige grensgebieden waarvoor er gegevens beschikbaar zijn, zijn er nauwelijks verschillen tussen het aandeel zelfstandigen in het grensgebied en in het betreffende land in zijn geheel.

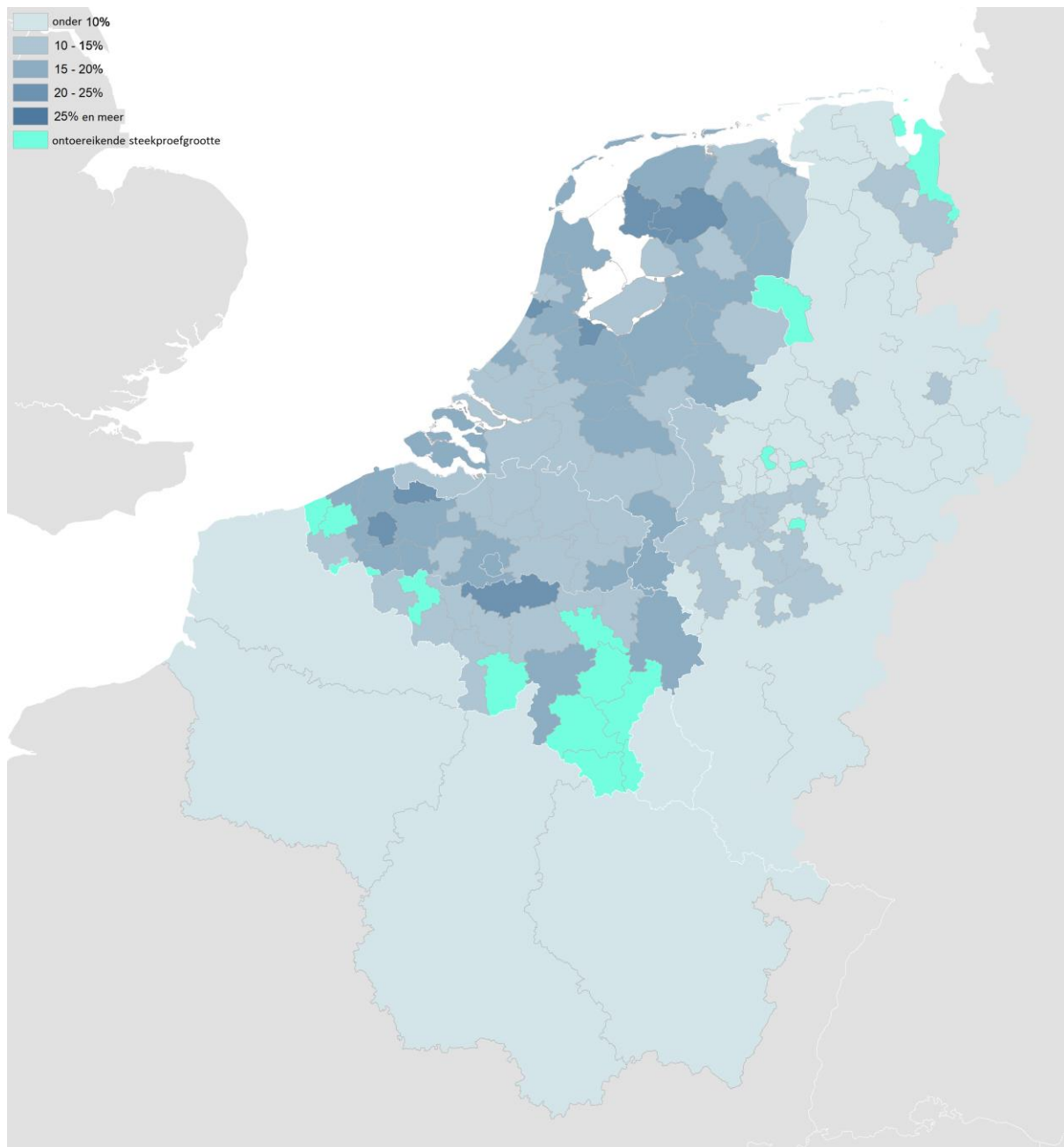
Een regionale analyse van de grensgebieden toont dat het aandeel zelfstandigen aan de Nederlandse kant van het grensgebied Nederland-Nedersaksen in Oost-Groningen (13 procent) lager is dan het gemiddelde en in Delfzijl (18 procent) hoger. Aan de Nedersaksische kant zijn er amper afwijkingen van het gemiddelde voor de regio's met een betrouwbaar toereikend aantal zelfstandigen.

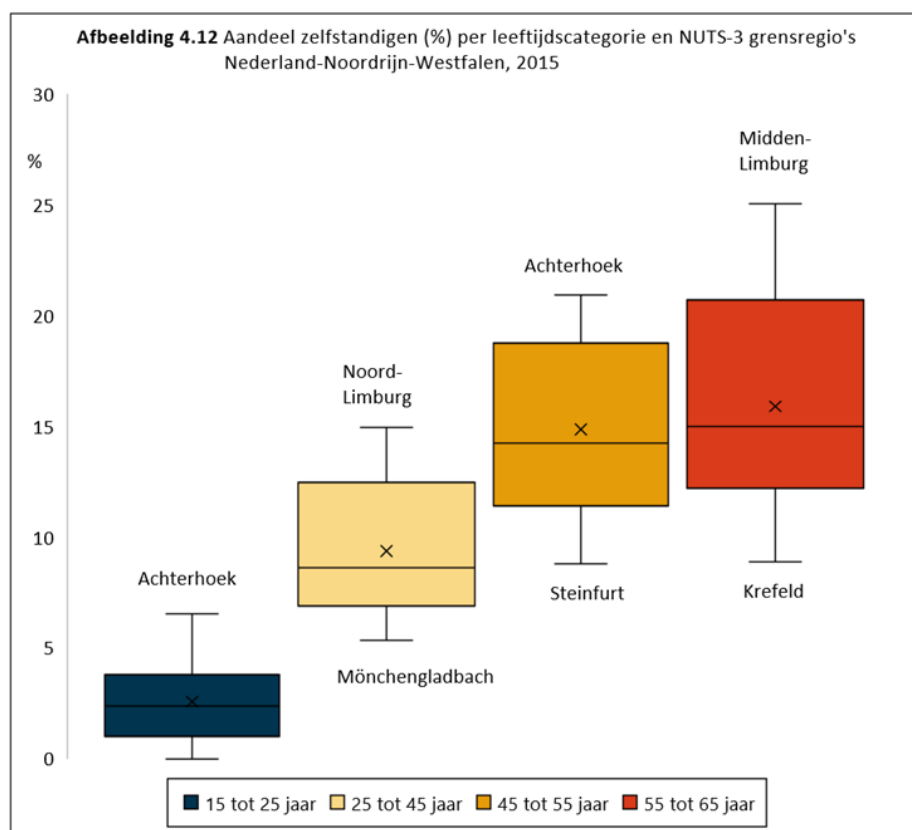
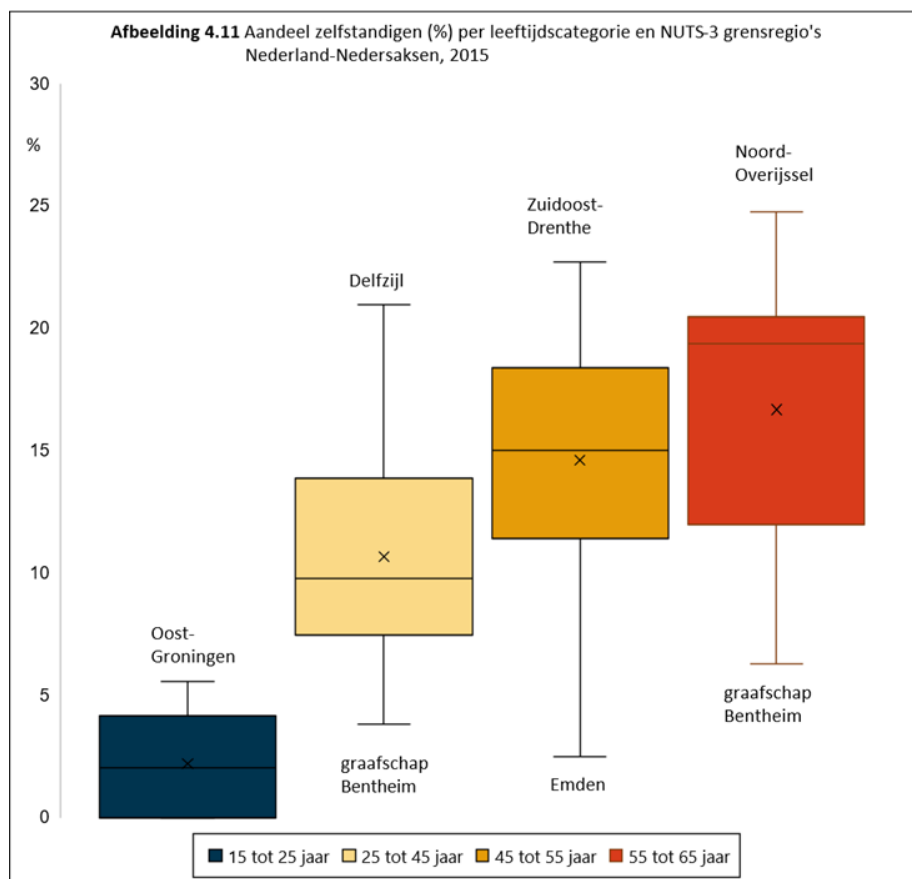
Individuele regio's met afwijkende waarden in het Nederlands-Belgische grensgebied zijn West-Noord-Brabant (13 procent) aan Nederlandse kant en het rechtstreeks aangrenzende Turnhout (12 procent) en Hasselt (11 procent) aan Belgische kant. Rechtstreekse vergelijking van de aangrenzende regio's levert nauwelijks verschillen op wat het aandeel zelfstandigen betreft Eeklo (21 procent) en Zeeuws-Vlaanderen (14 procent) vormen hierop de uitzondering. In het Belgisch-Luxemburgse grensgebied worden de uiterste waarden aan Belgische kant opgetekend in Neufchâteau (20 procent) en Virton (11 procent); deze onderscheiden zich zeer duidelijk van het nabijgelegen Luxemburg (9 procent).

Wanneer men differentieert op grond van leeftijdsgroepen, dan is het aandeel zelfstandigen zowel in het grensgebied Nederland-Nedersaksen als in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen het hoogst in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar (rond 16 procent), maar bij de 45 tot 55-jarigen ligt het niet veel hoger dan het gemiddelde (15 procent). Tussen de afzonderlijke regio's verschillen deze aandelen aanzienlijk (afbeeldingen 4.8 en 4.9): in het grensgebied Nederland-Nedersaksen worden in Noord-Overijssel en Zuidoost-Drenthe, aan de Nederlandse kant, waarden ver boven de 20 procent opgetekend, wat duidelijk hoger is dan in de aangrenzende Nedersaksische regio's. Wegens de te hoge standaardfout als gevolg van de kleine omvang van de steekproef kunnen de afzonderlijke regionale cijfers niet precies bepaald worden en mag men er daarom geen te grote betekenis aan geven, aangezien ze niet betrouwbaar genoeg zijn. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen springen Midden-Limburg en Achterhoek er aan de Nederlandse kant uit als regio's met grote aandelen zelfstandigen.

Afbeelding 4.10.

Aandeel zelfstandigen per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

4.5 WERKNEMERS MET EEN TIJDELIJK DIENSTVERBAND

Bijna 2 miljoen werknemers in de Benelux-landen werkten in 2015 met een tijdelijk dienstverband. In de aangrenzende Duitse deelstaten (zonder Rijnland-Palts en Saarland, waarvoor er geen gegevens zijn) waren er dat 1,5 miljoen. In de afzonderlijke Benelux-landen bedraagt het aantal werknemers met een tijdelijk dienstverband in Nederland 1,5 miljoen, in België 400 duizend en in Luxemburg 20 duizend. Aan Duitse kant gaat het om 400 duizend mensen in Nedersaksen en 1 miljoen in Noordrijn-Westfalen. Wat het aandeel personen met een tijdelijk dienstverband betreft, staat Nederland op de eerste plaats met 21 procent, binnen de Benelux gevolgd door Luxemburg (10 procent) en België (9 procent). De aandelen voor de betreffende Duitse deelstaten liggen rond 13 procent in Nedersaksen en rond 14 procent in Noordrijn-Westfalen. Wanneer men deze cijfers vergelijkt, dient men er rekening mee te houden dat een lager aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband niet noodzakelijk een grotere werkzekerheid betekent, omdat de nationale wetgevingen met betrekking tot de bescherming in geval van ontslag van land tot land verschillen.

i Aandeel van de werknemers met een tijdelijk dienstverband

Het aandeel werknemers (15 tot 65 jaar) met een tijdelijk dienstverband ten opzicht van het totale aantal arbeidsovereenkomsten in loondienst (= werknemers).

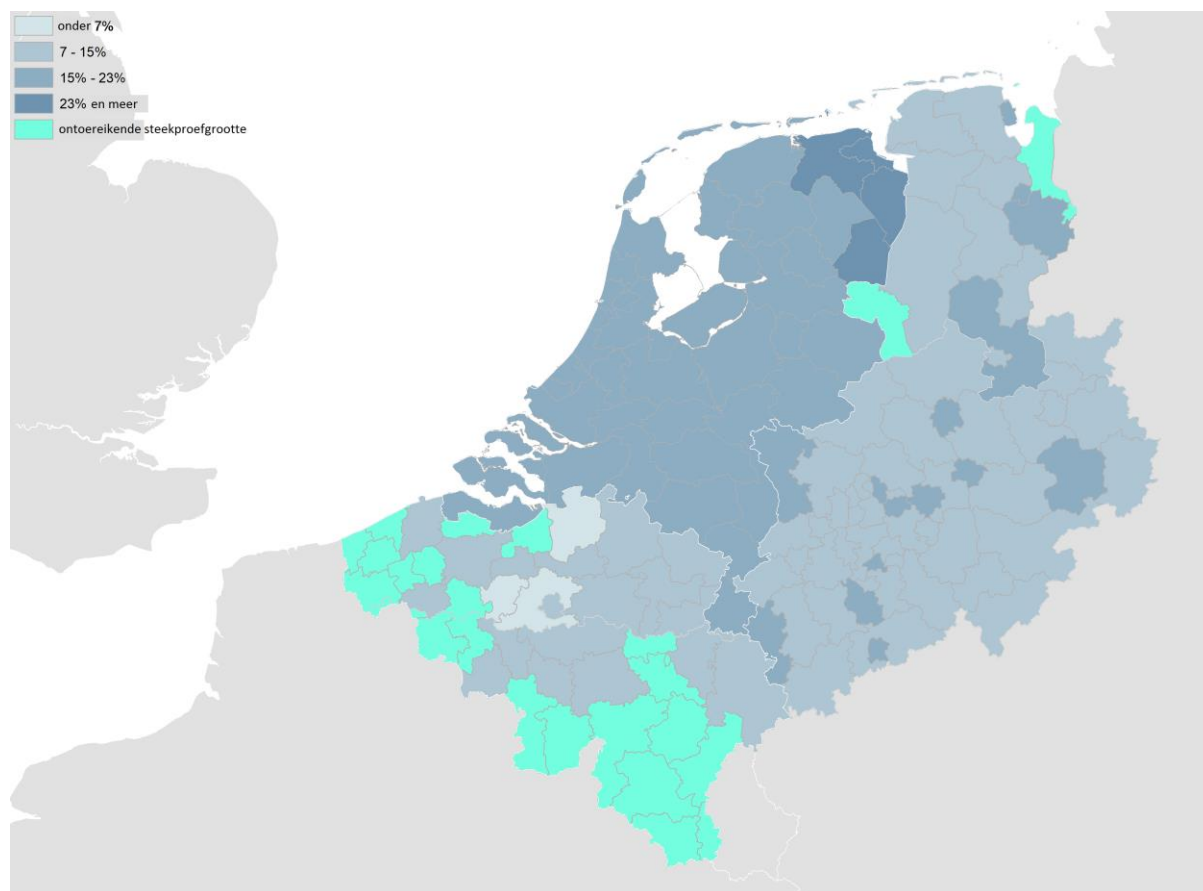
In de grensgebieden wijkt het aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband over het algemeen weinig af van het respectievelijke landelijke gemiddelde. Enkel in het grensgebied met Nederland liggen de waarden in vergelijking met het landelijke gemiddelde in Nedersaksen iets lager en in Noordrijn-Westfalen hoger.

Tabel 4.5. Aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk		
	Be %	NI	Lux	Tot	Nds	NI	Nrw	Be	NI	Rlp	Be	Lux	SI	Lux	Fr	Be	Lux
Buurland					13		14			n.b			n.b				
Direct grensgebied (NUTS-3)					11	21	15	12		n.b	12				n.b	10	
							13	21		n.b		10	n.b	10	n.b		
Benelux	9	21	10	16													
Direct grensgebied (NUTS-3)	8	20															
	10		10														
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																	

Afbeelding 4.13.

Aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

Het aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband vertoont deels sterke regionale verschillen in de grensgebieden. In het grensgebied Nederland-Nedersaksen liggen de waarden in Zuidoost-Drenthe en Oost-Groningen met rond de 25 procent boven het gemiddelde; in het Nedersaksische gedeelte van het grensgebied stijgen de regionale waarden nauwelijks boven het landelijke gemiddelde (10 procent) uit. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen vindt men in Aken (18 procent) een duidelijk groter aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband in vergelijking met de globale waarde (13 procent) voor het Noordrijn-Westfaalse gedeelte van het grensgebied. Aan de Nederlandse kant zijn er nauwelijks afwijkingen in de regionale waarden. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen wonen in Düren (12 procent) relatief weinig en in Aken (18 procent) relatief veel werknemers met een tijdelijk dienstverband. Aan de binnengrenzen van de Benelux-landen vindt men in het Nederlands-Belgische grensgebied waarden die van het landelijke gemiddelde afwijken in Zuid-Limburg (23 procent) en in Antwerpen en St.-Niklaas (ongeveer 6 procent). In het Belgisch-Luxemburgse grensgebied zijn er relatief weinig werknemers met een tijdelijk dienstverband in Aarlen (7 procent).

In de *grensgebieden Nederland-Nedersaksen* en *Nederland-Noordrijn-Westfalen* zijn de arbeidsovereenkomsten van 15 tot 25-jarigen bijzonder vaak van tijdelijke duur. In deze leeftijdsgroep werkt telkens meer dan de helft in tijdelijk dienstverband. De laagste waarde wordt opgetekend in de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar; in beide grensgebieden heeft slechts 5 procent van de werknemers in deze groep een tijdelijk dienstverband.

De gegevens van de overige leeftijdsgroepen zijn voor sommige regio's niet zeer betrouwbaar, aangezien ze afkomstig zijn van een kleine steekproef. Daarom worden ze niet expliciet vermeld in de afbeeldingen. Aan de Duitse kant van het Nederlands-Nedersaksische grensgebied komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten onder 25-tot 45-jarige werknemers over het algemeen nauwelijks voor (minder dan 8 procent) in Emsland, in het graafschap Bentheim en in Leer. Aan de Duitse kant van het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen zijn de aandelen van werknemers met een tijdelijk dienstverband zeer klein in Borken en Steinfurt (in totaal ongeveer 8 procent). Aan de Nederlandse kant is dat het geval voor Noord-Limburg. Daar ligt de waarde weliswaar duidelijk hoger, maar de gemiddelde Nederlandse waarde (17 procent) blijft wel duidelijk onder deze referentiewaarde. In de overige leeftijdsgroepen zijn de afwijkingen van de betreffende gemiddelde waarden relatief klein.

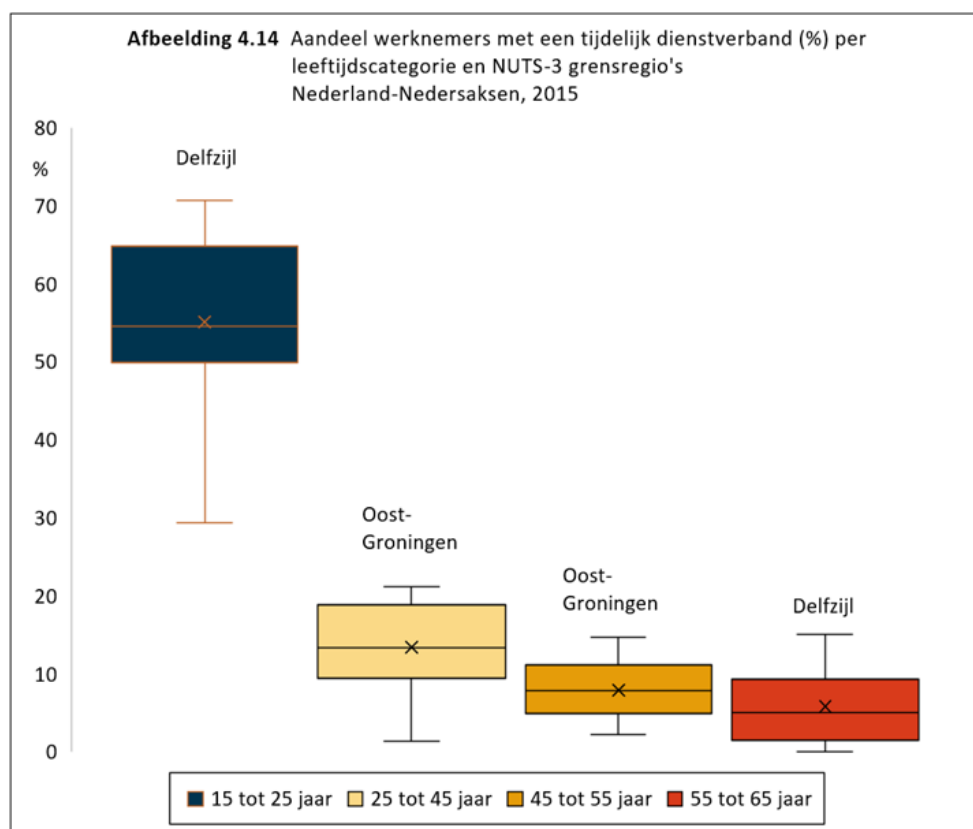
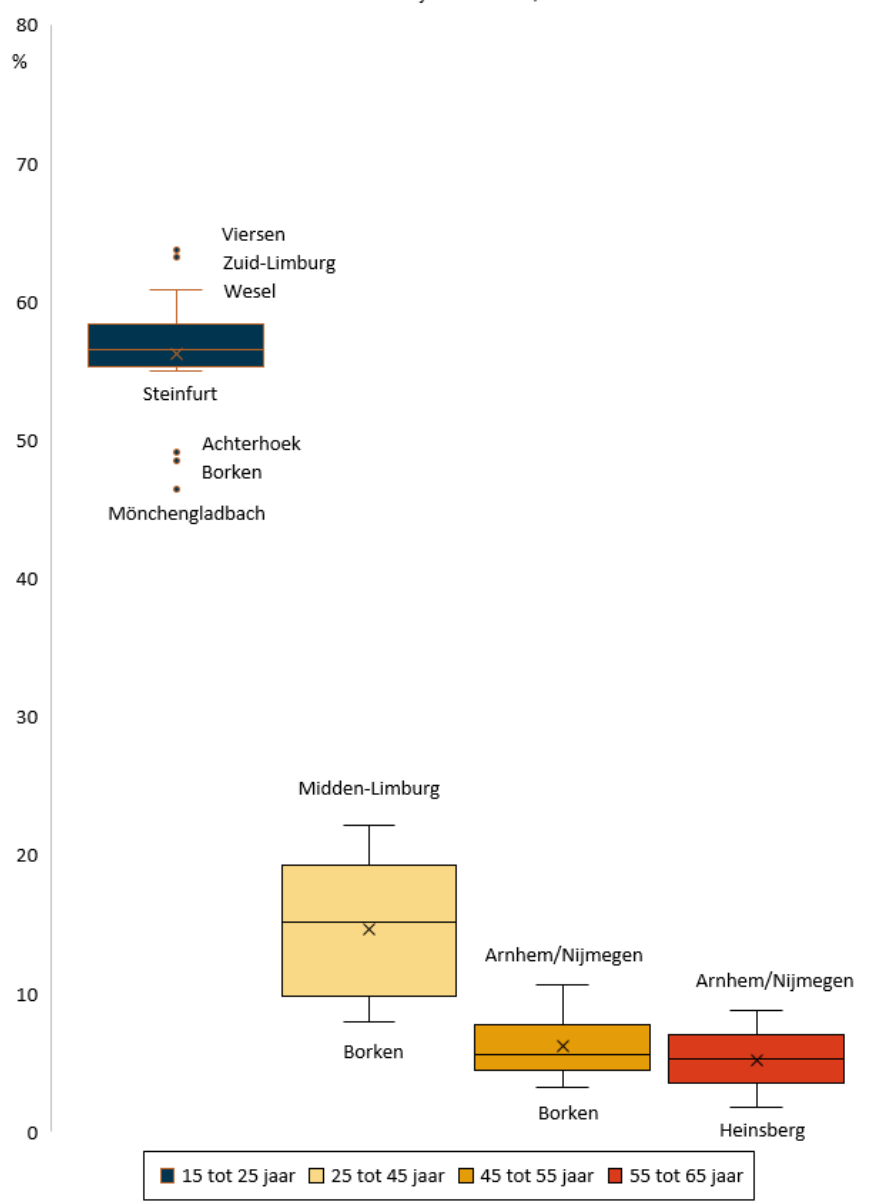

Abbildung 4.15 Aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband (%) per leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-Noordrijn-Westfalen, 2015

4.6 DEELTIJDWERKERS

In 2015 hadden in de Benelux-landen 5 miljoen werknemers van 15 tot 65 jaar een deeltijd baan, van wie 3,8 miljoen in Nederland, 1,2 miljoen in België en 50 duizend in Luxemburg. In de aangrenzende Duitse deelstaten ligt het aantal deeltijdwerkers rond de 4 miljoen, van wie 1 miljoen in Nedersaksen, 2,3 miljoen in Noordrijn-Westfalen, 1 miljoen in Rijnland-Palts en 130 duizend in Saarland.

In de Benelux-landen hebben vier op tien werknemers een deeltijdse baan, waarbij Nederland het grootste aandeel deeltijdwerkers heeft. Daar werkt meer dan de helft (52 procent) van de werknemers in deeltijd, terwijl dit in België en Luxemburg respectievelijk slechts 27 en 21 procent is. In de aangrenzende Duitse deelstaten hebben duidelijk minder werknemers een deeltijdse baan dan in de Benelux, maar dit is enkel te wijten aan het aandeel van deeltijdwerkers in Nederland. Aan Duitse kant werkt bijna 30 procent van de werknemers in deeltijd. De cijfers in de afzonderlijke deelstaten verschillen daarbij onderling nauwelijks.

In de grensgebieden van de afzonderlijke landen verschillen de aandelen deeltijdwerkers nauwelijks van de betreffende landelijke gemiddelden. Er dient echter opgemerkt te worden dat de verschillen tussen de landen in het ene grensgebied kleiner en in het andere grensgebied groter zijn dan tussen de landen in hun geheel. In het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen bijvoorbeeld zijn de aandelen deeltijdwerkers aan weerszijden van de grens nagenoeg gelijk (30 procent), terwijl de waarden in het Belgisch-Luxemburgse grensgebied iets verder uit elkaar liggen (9 procentpunten) dan tussen beide landen in hun geheel (6 procentpunten).

! Aandeel deeltijdwerkers

Het aandeel deeltijdwerker is het percentage van de totale werknemers (15 tot 65 jaar) dat werkt met een deeltijdbaan.

Tabel 4.6. Aandeel deeltijdwerkers per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

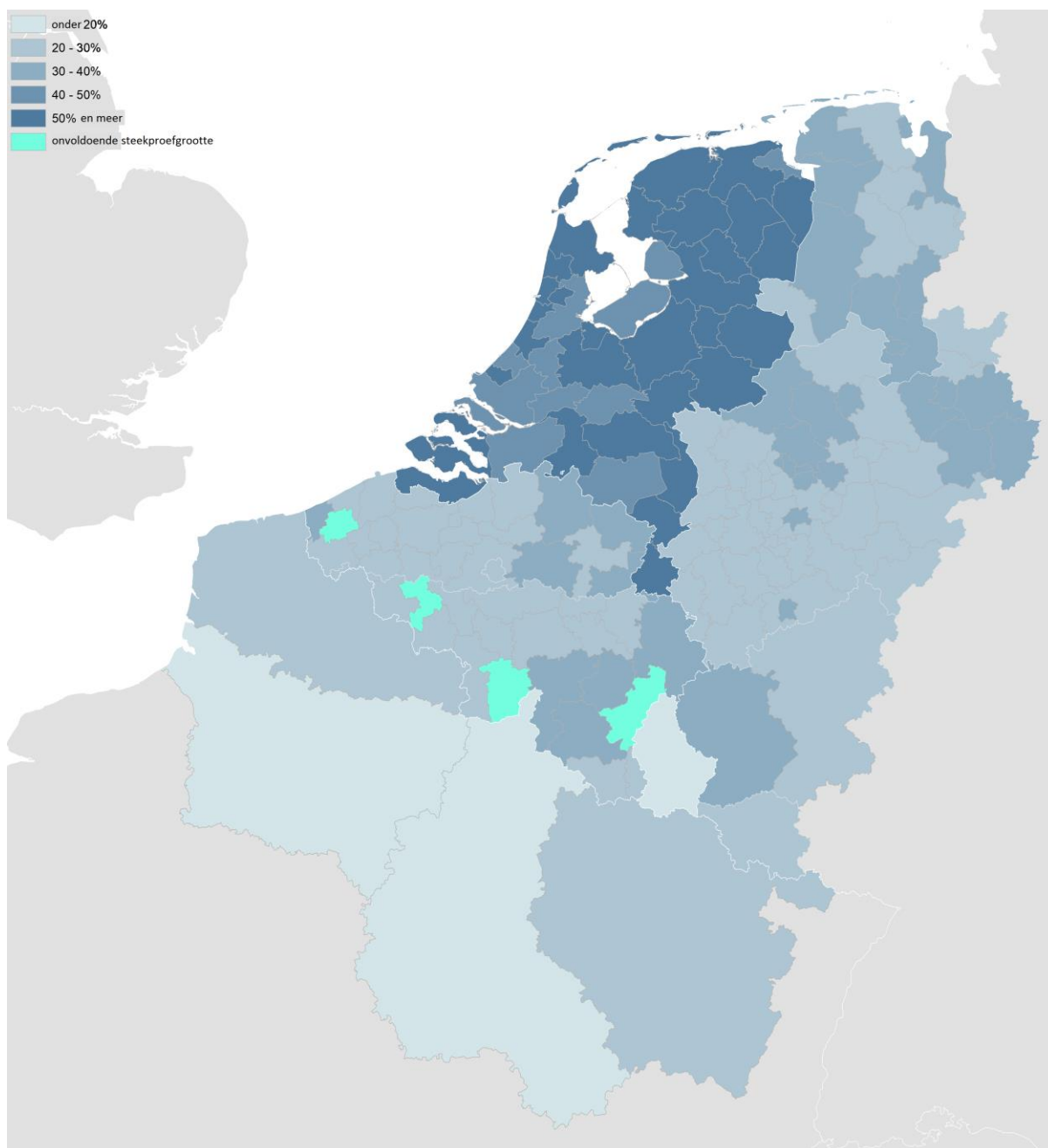
	Benelux-landen				Duitsland										Frankrijk		
	Be %	NI	Lux	Tot	Nds	NI	Nrw	Be	NI	Rlp	Be	Lux	Sl	Lux	Fr	Be	Lux
Buurland					30		29			29				28			
Direct grensgebied (NUTS-3)					32	54	29	29		n.b	32				n.b	25	
							29		54	n.b		19	n.b	19	n.b		19
Benelux	27	52	19	42													
Direct grensgebied (NUTS-3)	29	51															
	30		19														
Bron: Eurostat, CBS, IT.NRW en LSN																	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar																	

De regionaal gedifferentieerde vergelijking toont dat de aandelen deeltijdwerkers in enkele regio's verschillend zijn van die van het respectievelijke land in zijn geheel in het grensgebied. In het Nederlands-Nedersaksische grensgebied Oost-Groningen werkt 57 procent van de werknemers met een deeltijd baan. Dit is de hoogste waarde die in 2015 werd bereikt in een regio in de grensgebieden. Aan Nedersaksische kant wordt in Emden (37 procent) de hoogste en in Leer (28 procent) de laagste waarde opgetekend. De verschillen met het aangrenzende Oost-Groningen zijn aanzienlijk (respectievelijk 29 en 19 procentpunten). In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen vertoont aan Nederlandse kant Arnhem/Nijmegen (56 procent) een aandeel deeltijdwerkers dat duidelijk afwijkt van het landelijke gemiddelde (52 procent); aan de Duitse kant is dit het geval voor de regio's Krefeld en Heinsberg (waarden rond 26 procent). Verder dient aan de Belgische kant van het Belgisch-Luxemburgse grensgebied nog de bovengemiddelde waarde (33 procent) voor Marche-en-Famenne vermeld te worden.

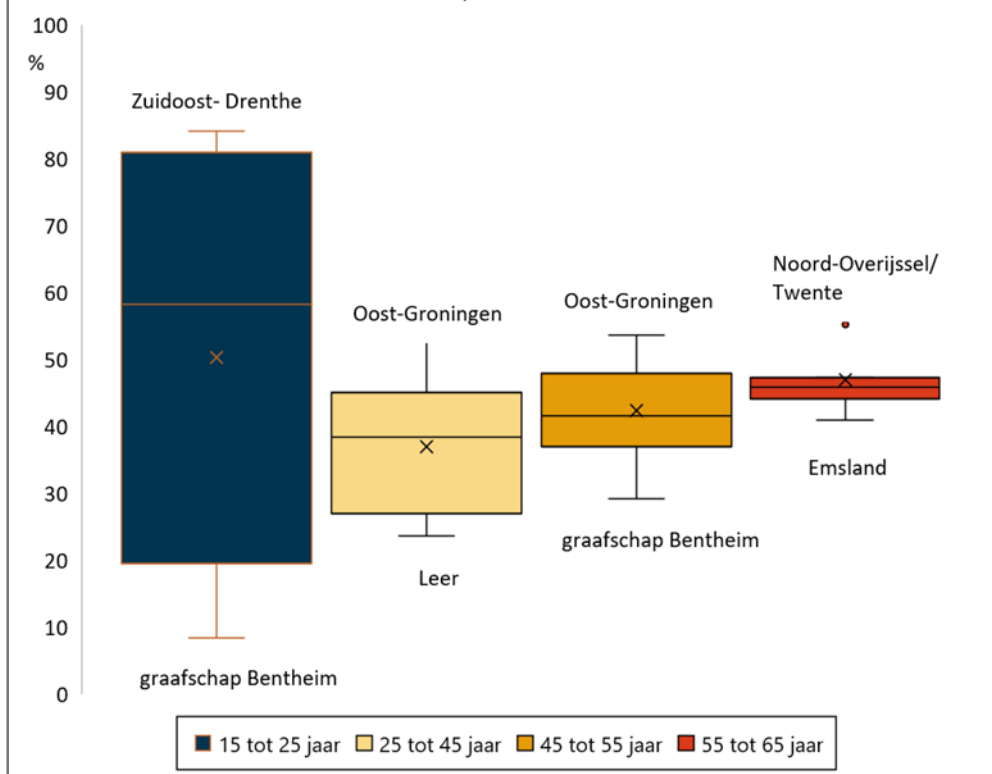
Het aandeel deeltijdwerkers per leeftijdsgroep vertoont voor enkele regio's in de grensgebieden Nederland-Nedersaksen en Nederland-Noordrijn-Westfalen afwijkende waarden. Over het aantal in deeltijd werkende jongeren van 15 tot 25 jaar zijn er aan Duitse kant in bijna alle gevallen geen betrouwbare gegevens beschikbaar wegens te kleine steekproeven. Zowel in het grensgebied Nederland-Nedersaksen als in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen werkt in elke regio ongeveer 80 procent van de jonge werknemers in deeltijd. Daarmee vormen ze aan Nederlandse kant veruit de grootste groep. In beide grensgebieden zijn werknemers in de leeftijdsgroep van 25 tot 45 jaar het minst in deeltijd aan het werk, met waarden van gemiddeld 37 procent in het grensgebied Nederland-Nedersaksen en 34 procent in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen. Aan de Nederlandse kant van het grensgebied Nederland-Nedersaksen vertoont Oost-Groningen, met 53 procent, een naar verhouding hoge waarde. In het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen is dit het geval voor Arnhem/Nijmegen, met 49 procent.

Afbeelding 4.16.

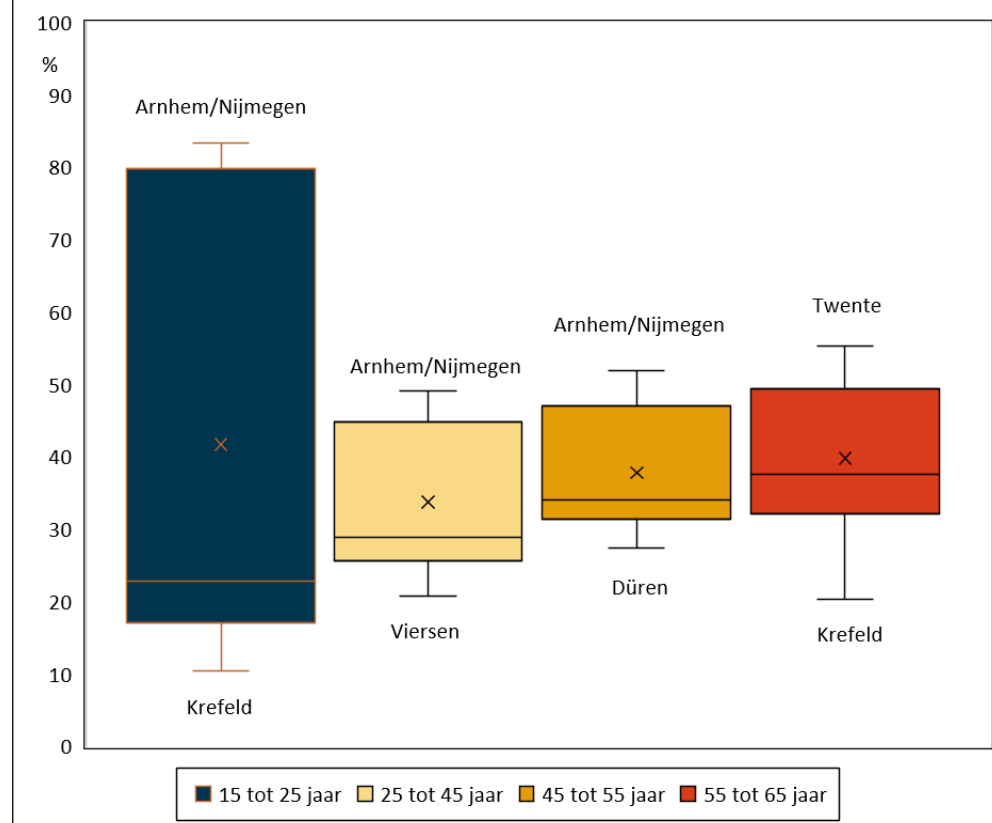
Aandeel deeltijdwerkers per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden 2015

Afbeelding 4.17 Aandeel deeltijdwerkers (%) per leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-Nedersaksen, 2015

Afbeelding 4.18 Aandeel deeltijdwerkers (%) per leeftijdscategorie en NUTS-3 grensregio's Nederland-Noordrijn-Westfalen, 2015

5. SPECIALISATIE EN GRENSOVERSCHRIJDENDE ARBEIDS-MOBILITEIT: COHESIEKENMERKEN

In dit deel van de studie worden twee thema's behandeld die op grond van theoretische inzichten rechtstreeks in verband staan met de grensoverschrijdende vrijheid van vestiging van de markten of het openen van de grenzen: specialisatie (en concentratie) en grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit.

5.1 SPECIALISATIE EN CONCENTRATIE

Vanuit een handelstheoretisch perspectief zou de Europese Economische Ruimte of het wegvallen van de grenzen tot een sterkere concurrentie tussen de lidstaten leiden. De regio's zouden van deze integratie gebruik kunnen maken door zich te specialiseren, waarbij de grensregio's door hun ligging een voortrekkersrol zouden kunnen spelen. Hier is de hypothese van Krugman (1993) van toepassing, over regionale specialisatie die zou ontstaan als resultaat van economische integratie door o.a. de effecten van massaproductie ("economies of scale"), een gemeenschappelijk gebruik van middelen ("economies of scope") en bundeling van activiteiten met de daaruit volgende lagere transactiekosten. Vanuit dit perspectief concentreert elke regio zich op de productie van de goederen waarvoor men over een concurrentievoordeel beschikt, omdat men ze in vergelijking met de andere regio's kosteneffectiever kan produceren.

Aangezien specialisatie de economische cohesie in een geïntegreerd Europa ten goede zou kunnen komen, wordt in dit hoofdstuk ook de vraag naar de mate van regionale specialisatie gesteld. Behalve de sectorale specialisatie in een regio gaat het daarbij ook over de regionale concentratie per sector. De vraag of deze specialisatie leidt tot economische voordelen wordt vervolgens bekeken door de vergelijking te maken met economische prestatie, afgemeten in dit geval door arbeidsproductiviteit.

5.1.1 SECTORALE SPECIALISATIE GRENREGIO'S

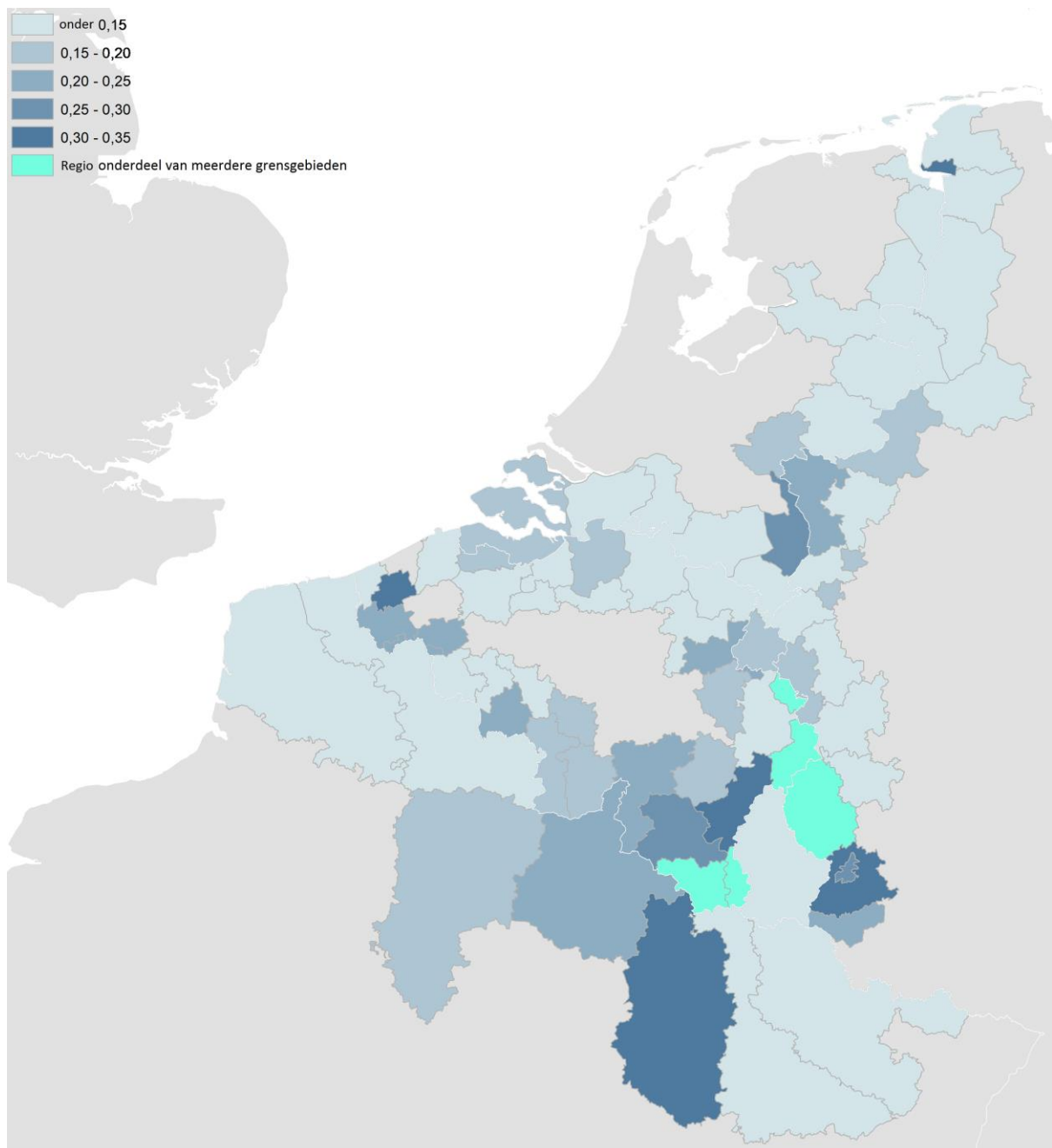
Samengevatte informatie over de specialisatie van een regio in één of meerdere sectoren kan, net als voor de regionale concentratie van een sector, verkregen worden via indexen. De specialisatie-index heeft betrekking op een bepaalde regio, terwijl de concentratie-index betrekking heeft op een bepaalde sector.

De Gini-index wordt hier gebruikt om de mate van sectorale specialisatie te bepalen en dient begrepen te worden als een relatieve mate van specialisatie (Gini-index) (zie ook: informatiekader in hoofdstuk 7: bijlage). In deze analyse wordt zo de werkgelegenheid in een bepaalde sector in afzonderlijke regio's vergeleken met de gemiddelde werkgelegenheid in deze sector in het grensgebied. Een regio is dan gespecialiseerd in (een) bepaalde sector(en) wanneer het grootste deel van de werkgelegenheid in één of enkele sectoren zich in deze regio concentreert. Wanneer de index gelijk is aan 0, betekent dit dat de werkenden gelijk verdeeld zijn over alle sectoren in een regio. 1 is de maximumwaarde, die toegekend wordt wanneer alle werkenden in een regio in één enkele sector geconcentreerd zijn.

In afbeelding 5.1 worden de waarden van de Gini-index weergegeven in grafische categorieën. Aangezien de index berekend wordt op basis van de gemiddelde werkgelegenheid in deze sector in het volledige grensgebied, was het niet voor alle regio's mogelijk een eenduidige waarde te berekenen en weer te geven. Het gaat om de regio's die in meerdere grensgebieden liggen.

Afbeelding 5.1

Sectorale specialisatiegraad per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2015

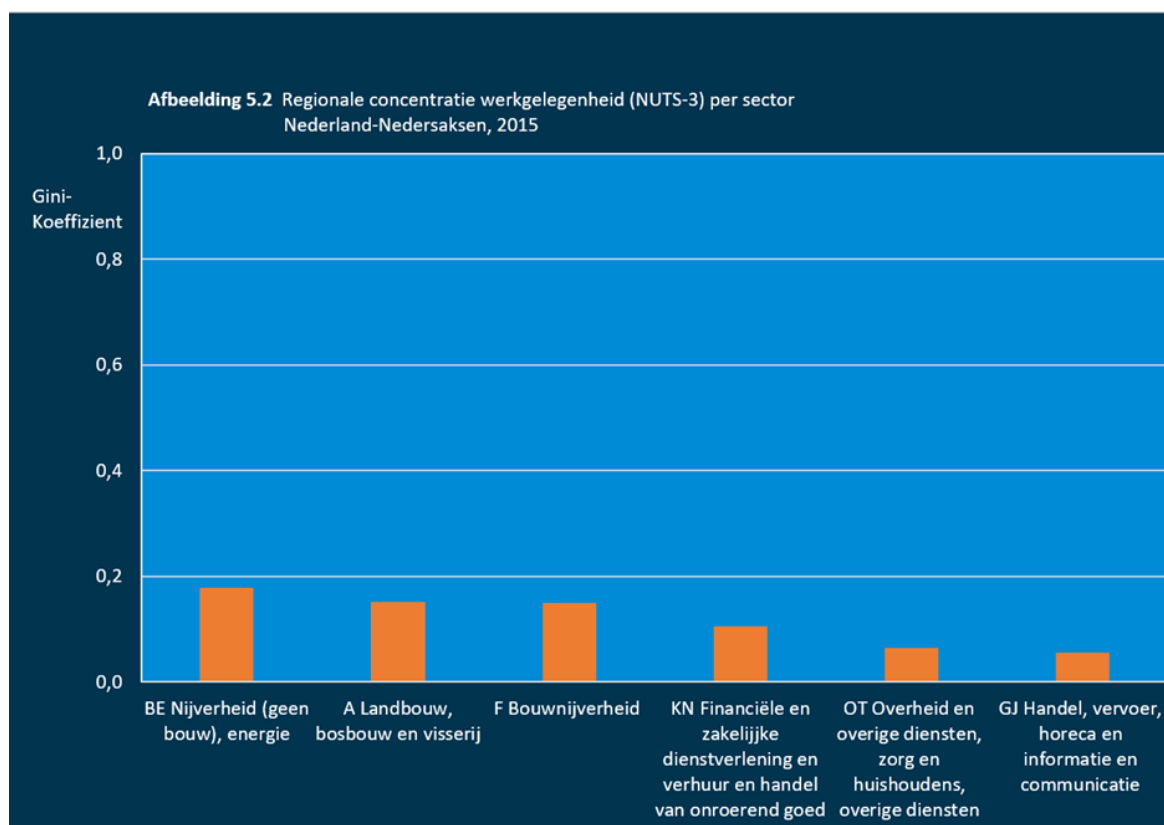
Het totaalbeeld wijst op een relatief lage specialisatiegraad van de afzonderlijke regio's. Nagenoeg alle regio's in ieder grensgebied vertonen zeer lage Gini-waarden. In het grensgebied Nederland-Nedersaksen vertoont Emden een matige specialisatie, grotendeels toe te schrijven aan de nijverheid (BE) en aan handel en vervoer (GJ). In het grensgebied België-Frankrijk vertonen Diksmuide (Be) en Meuse (Fr) een matige specialisatie. De landbouw draagt het meest aan deze specialisatie bij. In het grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts laten het Eifeldistrict Bitburg-Prüm, Trier en Trier-Saarburg een matige specialisatie zien; in Trier draagt publieke dienstverlening (OT) daaraan het meest bij, in Trier-Saarburg is dat de landbouw (A). Landbouw bepaalt ook in Bastenaken en Neufchâteau (grensgebied België-Luxemburg) de hoe dan ook matige specialisatie.

5.1.2 REGIONALE SECTORALE CONCENTRATIE

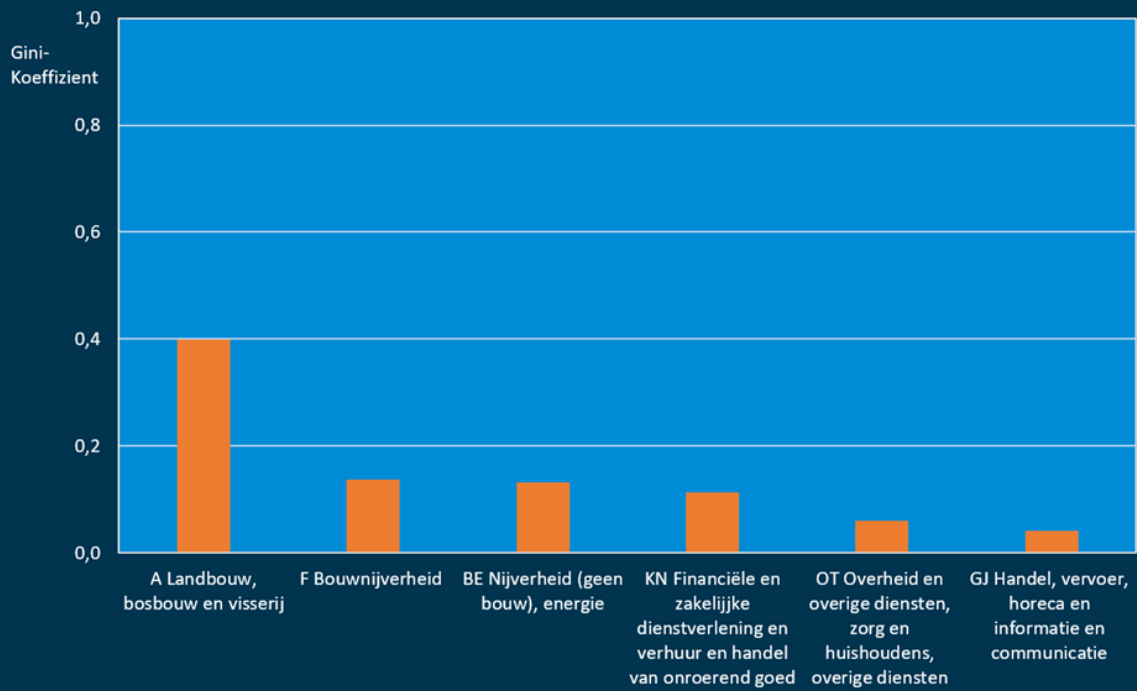
De Gini-index wordt hier gebruikt om de *sectorale concentratiegraad* weer te geven en dient, net als de specialisatiegraad, begrepen te worden als een relatieve waarde, d.w.z. in verhouding tot alle regio's in het grensgebied. Deze index is bedoeld om het aandeel van de werkenden in de sector in een bepaalde regio te vergelijken met het aandeel in het grensgebied in zijn geheel. Een bepaalde sector is dan regionaal geconcentreerd wanneer een groot deel van de werkenden in deze sector slechts in één of enkele regio's werkt. Een Gini-waarde 0 betekent dat de regio's in het grensgebied niet gespecialiseerd zijn, d.w.z. dat de onderzochte sector in alle regio's vertegenwoordigd is met een vergelijkbaar aandeel van de werkenden. Ligt de index dicht bij 1, dan is er sprake van een maximale specialisatie van de regio's. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een bepaald product in het grensgebied slechts in één enkele regio geproduceerd wordt.

Over het algemeen is de graad van concentratie van de sectoren in de grensregio's zeer laag, zodat men kan uitgaan van een gelijke verdeling van de sectoren (zie afbeeldingen 5.2 tot 5.9). Desondanks zijn er enkele grensgebieden waar voor land- en bosbouw en visserij (A) een lichte tot matige graad van concentratie opgetekend wordt. Dit is het geval in de grensgebieden NI-Nrw en Lux-Rp (aan de buitengrenzen van de Benelux) en in het grensgebied NI-Be (aan de binnengrenzen van Benelux-landen).

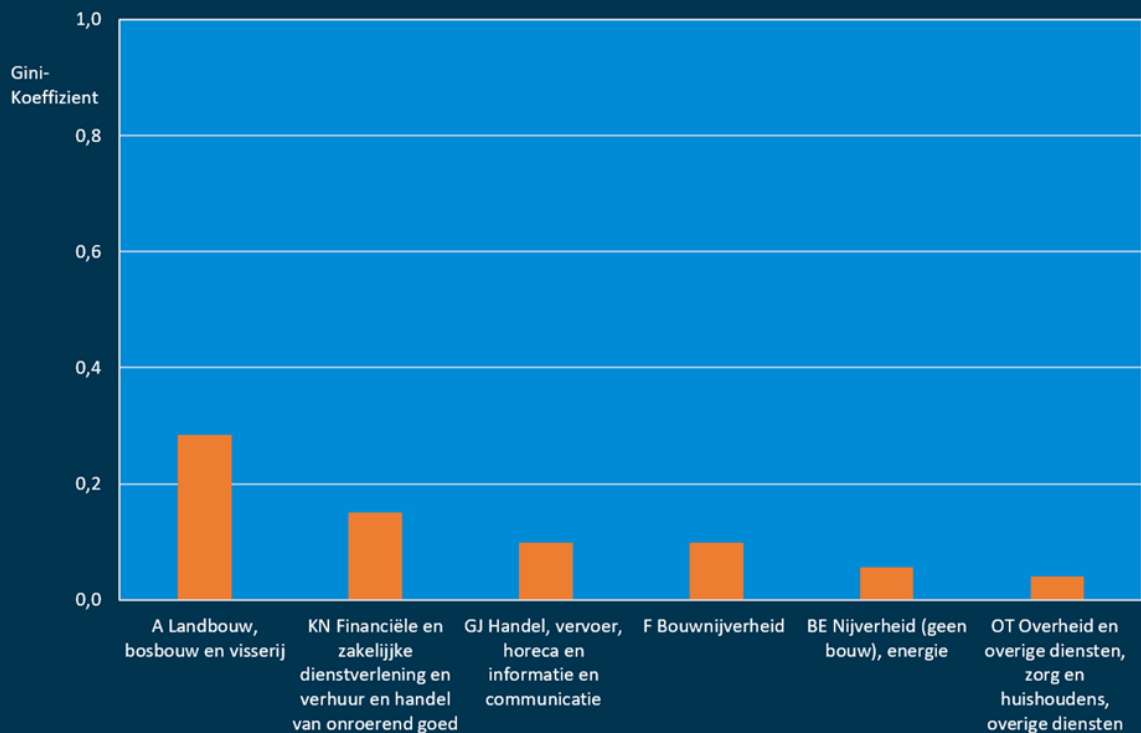
De regio's die het meest bijdragen tot deze concentratie zijn Noord-Limburg en Kleef (NI-Nrw), het Eifeldistrict Bitburg-Prüm en Trier-Saarland (Lux-Rp), Overig-Zeeland, Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Limburg (NI) en Tongeren en Eeklo (NI-Be). Van deze regio's vertonen het Eifeldistrict Bitburg-Prüm en Trier-Saarland (Lux-Rp) en Tongeren (NI-Be) bovendien een relatief grote specialisatie. Ze zijn met andere woorden sterk vertegenwoordigd in één (of enkele) sector(en) en ze zijn tegelijk de enige of één van de weinigen in het grensgebied waar deze activiteit aanwezig is.

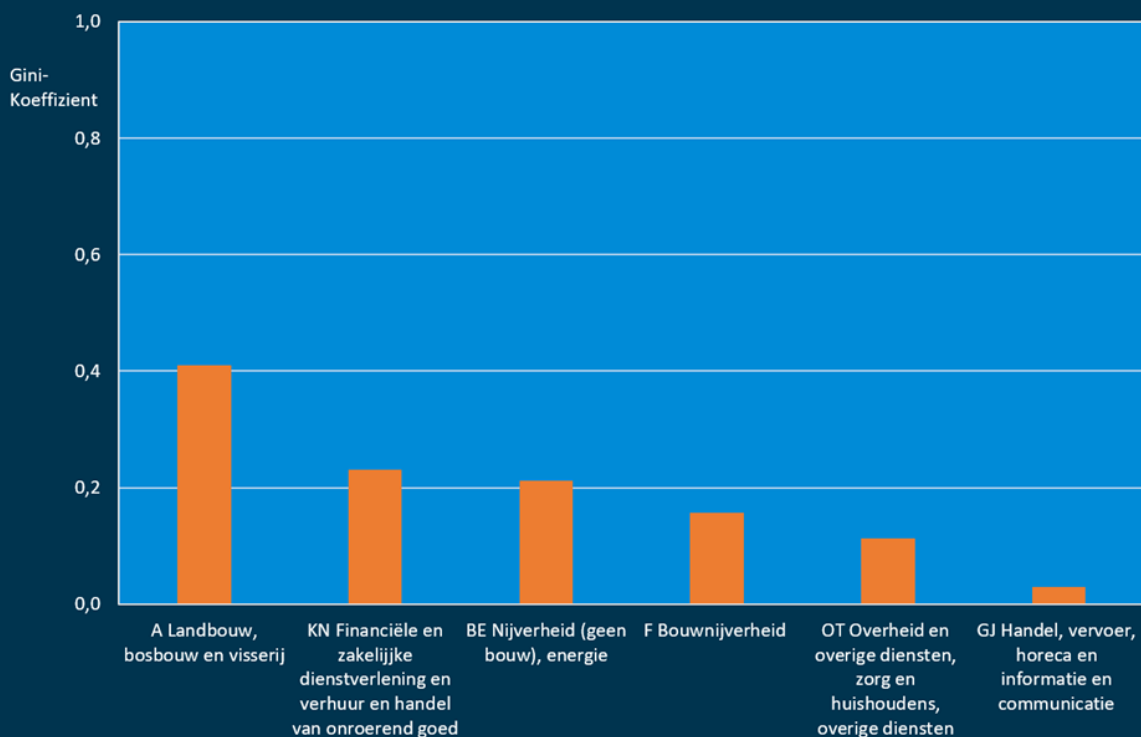
Afbeelding 5.3 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
Nederland-Noordrijn-Westfalen, 2015

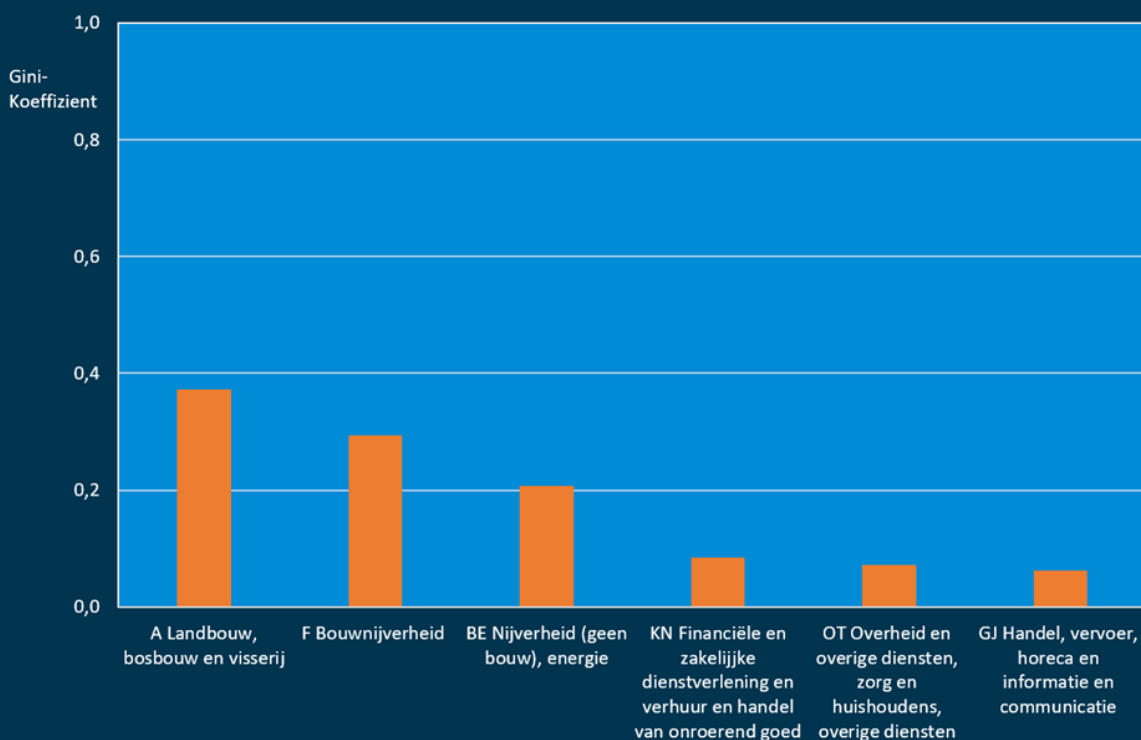
Afbeelding 5.4 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
België-Noordrijn-Westfalen, 2015

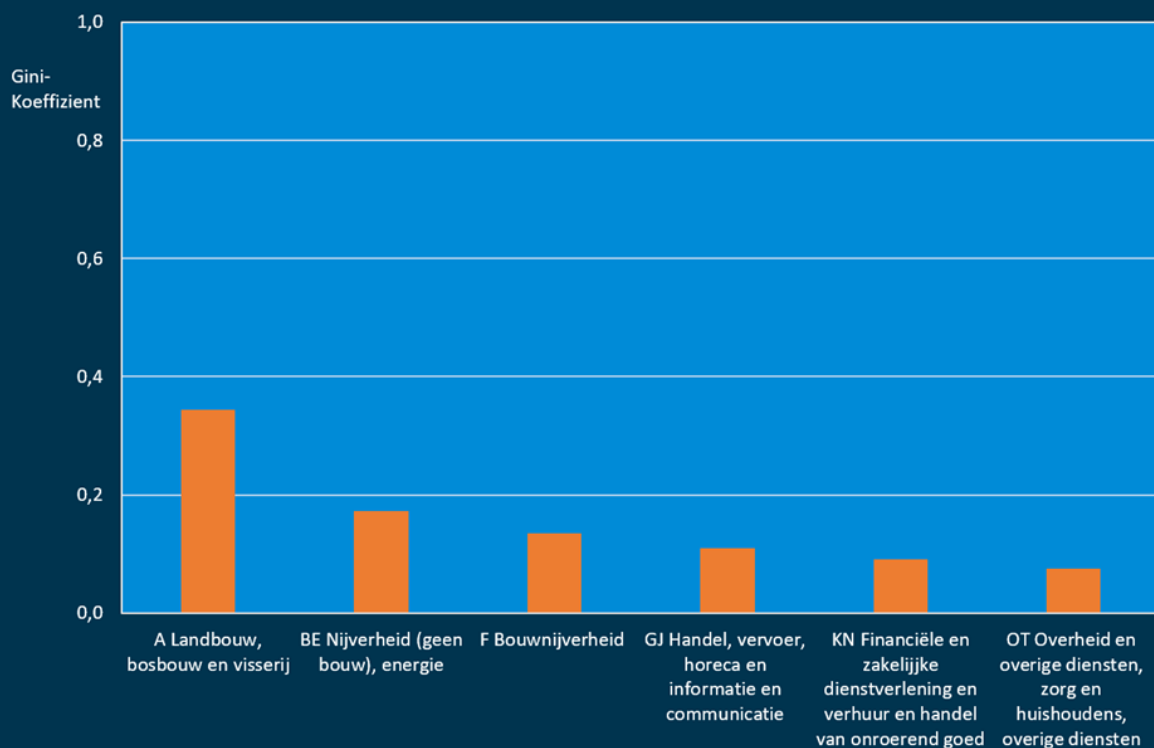
Afbeelding 5.5 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
Luxemburg-Rijnland-Palts, 2015

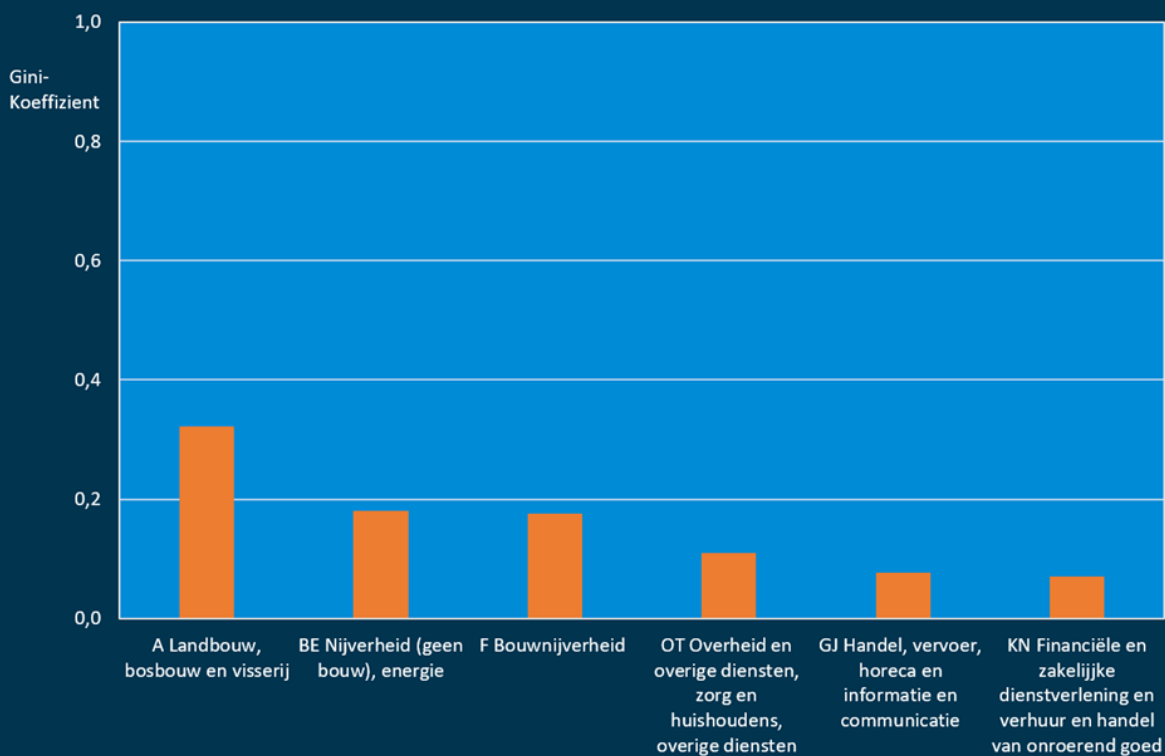
Afbeelding 5.6 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
België-Frankrijk, 2015

Afbeelding 5.7 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
Nederland-België, 2015

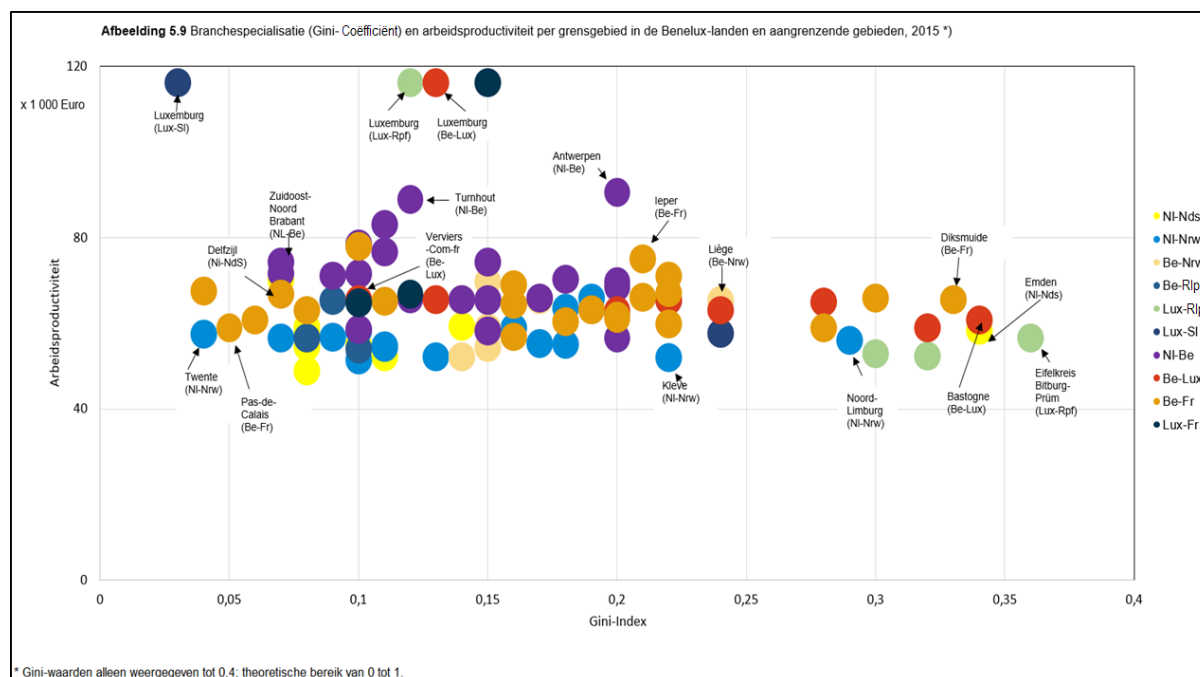

Afbeelding 5.8 Regionale concentratie werkgelegenheid (NUTS-3) per sector
België-Luxemburg, 2015

5.1.3 SECTORALE SPECIALISATIE EN ARBEIDSPRODUCTIVITEIT

Sinds het wegvallen van de grenzen in het jaar 1985 (Verdrag van Schengen) is er in de onderzochte grensgebieden van de Benelux-landen blijkbaar geen sterke specialisatie in de werkgelegenheid ontstaan. Het totaalbeeld wijst veeleer op een relatief lage specialisatiegraad in de individuele regio's. Ondanks deze lage specialisatiegraad valt er toch een verband met de economische prestaties (hier: de arbeidsproductiviteit) vast te stellen. De resultaten voor elk van de tien grensgebieden zijn weergegeven in afbeelding 5.9. Voor geen enkel grensgebied wordt een positief verband tussen arbeidsproductiviteit en de specialisatie in één of enkele sectoren (op basis van Gini) gestaafd door de empirische gegevens. Er kan voor individuele grensgebieden eerder een negatieve trend vastgesteld worden, vooral voor het grensgebied Nederland-België en in iets mindere mate voor het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen. Zonder verder onderzoek kan dit resultaat niet eenduidig verklaard worden. Het relativeert daarentegen de resultaten als men weet dat in de onderzochte grensgebieden een relatief hoge specialisatiegraad sterk uitgesproken is voor een kleine sector, namelijk landbouw e.d. – met een klein aandeel in de bruto toegevoegde waarde – terwijl tegelijk de arbeidsproductiviteit voor alle sectoren in een regio berekend werd.

5.2 ARBEIDSMOBILITEIT: GRENSPENDELAARS

Elke EU-burger mag vrij beslissen in welk land van de Europese Unie hij wil werken en wonen. Dankzij deze vrijheid, ook bekend als vrij verkeer van werknemers en vrijheid van vestiging, staan elke EU-burger al jaren meerdere arbeidsmarkten ter beschikking. Ze leidt niet alleen tot verhuizingen binnen de EU maar ook tot grensoverschrijdend pendelverkeer. Centraal in deze paragraaf staat het grensoverschrijdend pendelverkeer.

De integratietheorie stelt dat bij het ontstaan van een gemeenschappelijke markt de economische welvaart stijgt wanneer arbeidskrachten daarheen kunnen gaan waar hun productiviteit het hoogst is en ook het loon dat ze kunnen krijgen. Dit proces duurt zo lang tot het moment waarop de “grensproductiviteit” en dus ook de lonen (voor hetzelfde werk) in het geïntegreerde gebied op een gelijk niveau gekomen zijn. Voorwaarde daarvoor is natuurlijk wel dat de arbeidskrachten mobiel zijn, dat er transparantie is over de beschikbare arbeidsplaatsen en dat de mobiliteit niet wordt beperkt door obstakels zoals cultuur- en taalbarrières of het niet erkennen van diploma's (Werner, 2001).

1 Grenspendelaars

In tegenstelling tot de in deze studie gebruikte gegevens uit de EU-Arbeidskrachtenenquête en het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen zijn de gegevens met betrekking tot grenspendelaars niet gebaseerd op een gemeenschappelijke, methodische basis, wat een negatieve invloed kan hebben op de vergelijkbaarheid van de cijfers tussen de verschillende landen. Voor de gegevens zijn er verschillende administratieve bronnen (zie: CBS, 2015, 2016 en 2017).

Een grenspendelaar is iemand die op weg van zijn woonplaats naar de plaats waar hij werkt een landsgrens oversteekt. Er is geen sprake van een beperking op grond van het aantal keren dat men de grens oversteekt.

Luxemburg staat binnen de EU aan de top wat het aantal grenspendelaars betreft. Nergens zijn er meer pendelaars die een land binnenkomen, zowel in absolute cijfers (aantal) als relatief gesproken. Toch zijn er in de Benelux-landen wel meer regio's waar grenspendelaars een belangrijke factor zijn. Om vast te stellen waar inkomend pendelverkeer een belangrijke factor vormt, zullen net als in de vorige hoofdstukken ook in dit deel alle binnen- en buitengrenzen van de Benelux-landen bekeken worden. Alle landen van de Benelux en de aangrenzende landen beschikken over gegevens over werknemers die aangesloten zijn bij de sociale zekerheid. Van deze mensen weet men ook of ze een woonplaats in het buitenland hebben. Deze gegevens zijn gecombineerd en geven een overzicht van de grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit.

Tabel 5.1 Aandeel grenspendelaars per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2016

	<i>Werkland</i>				
	België	Nederland	Luxemburg	Frankrijk	Duitsland
	x 1 000				
<i>Woonland</i>					
België		38	43	4	5
Nederland	11				10
Luxemburg	1			0	0
Frankrijk	42		87		
Duitsland	1	38	43		
Totaal	55	76	173		

In Luxemburg werkten in 2016 173 duizend mensen die in de aangrenzende landen woonden, wat neerkomt op 44 procent van de werknemers. Daarvan woonden er 87 duizend – d.w.z. ongeveer de helft – in Frankrijk, 43 duizend in België en hetzelfde aantal in Duitsland. Anderzijds werken er slechts zeer weinig Luxemburgers in het buitenland. Dat is niet zo verwonderlijk, aangezien Luxemburg een klein land is met weinig inwoners. Bovendien zijn de lonen die men in Luxemburg kan krijgen duidelijk hoger dan in de aangrenzende landen. De verschillen in vergoeding per werknemer waren in 2015 naar verhouding het grootst tussen Luxemburg (65,8 duizend euro) en de aangrenzende regio's in België en Duitsland: België (46 duizend euro), Rijnland-Palts (38 duizend euro; NUTS 2) en Saarland (37,7 duizend; NUTS 2).

In België komen iets meer dan 55 duizend mensen uit de aangrenzende landen werken. Relatief gaat het om een zeer klein aandeel: slechts 1,5 procent. Ook in België vormen werknemers uit Frankrijk de grootste groep, met ongeveer 42 duizend mensen. Daarnaast werken in België nog bijna 11 duizend mensen die in Nederland wonen. Er zijn heel weinig grenspendelaars uit Duitsland.

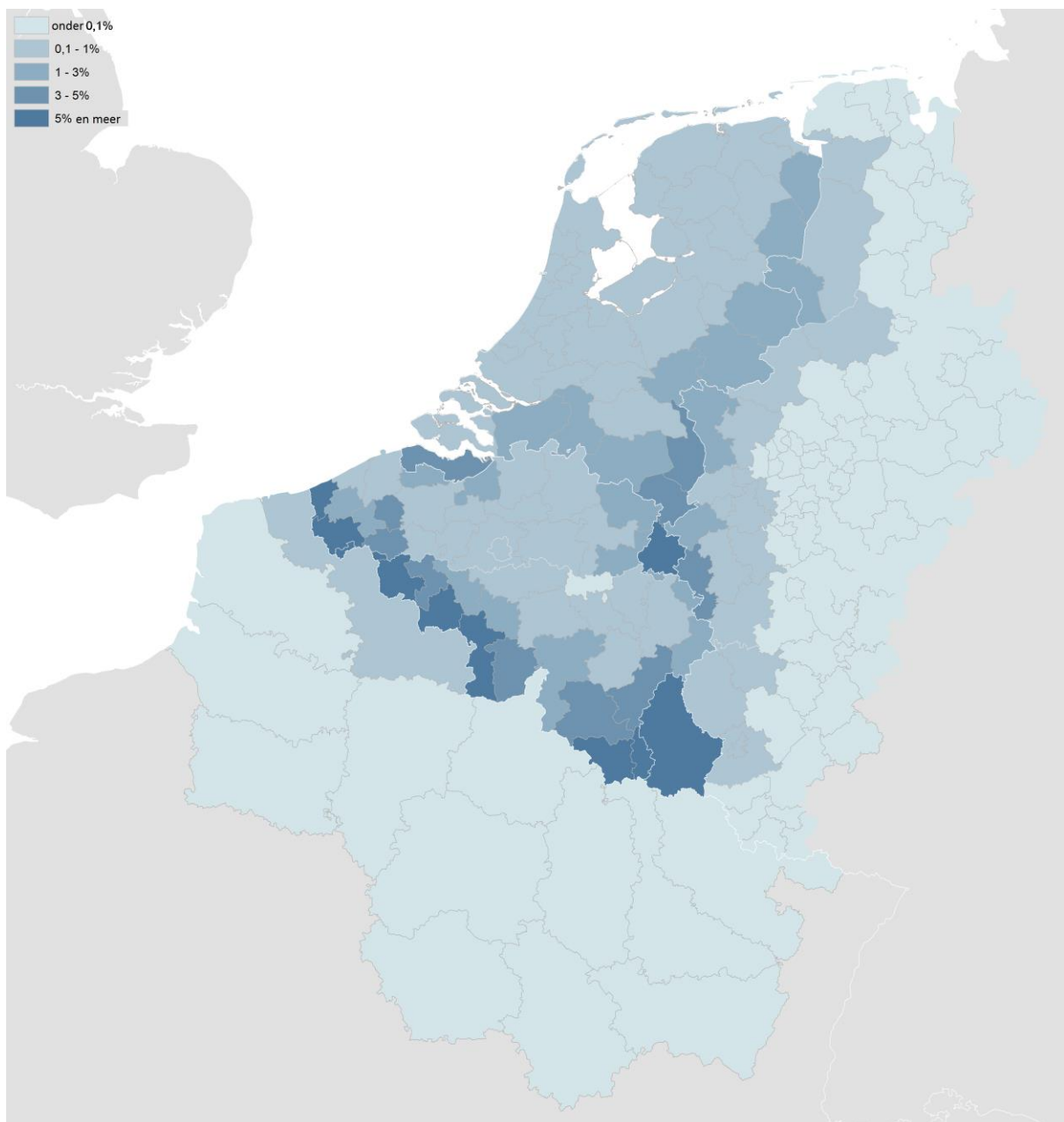
Ook in Nederland zijn pendelaars uit het buitenland op nationaal niveau geen factor van betekenis. In 2016 werkten in Nederland slechts iets meer dan 76 duizend mensen met een woonplaats in België of Duitsland. Dit cijfer komt overeen met slechts 1 procent van alle werknemers in Nederland. Ongeveer 38 duizend van deze pendelaars die in Nederland werken komen uit België, de andere helft komt uit Duitsland.

Hoewel de grenspendel over de binnengrenzen van de Benelux-landen enkel voor Luxemburg een factor is die op nationaal niveau van belang is, zijn er in België en Nederland grensregio's waar dit op lokaal niveau (NUTS-3) de arbeidsmarkt toch wezenlijk bepaalt. Om de NUTS-3 regio's met elkaar te kunnen vergelijken, werd het aandeel van de werknemers die in een bepaalde regio werken maar in een buurland wonen berekend. Zoals reeds vermeld bedroeg dit aandeel in Luxemburg in 2016 44 procent. De helft daarvan, 22 procent, woont in Frankrijk. De rest komt in gelijke mate uit België en Duitsland (elk 11 procent).

In de andere regio's van de Benelux-landen is het aandeel van inkomende grenspendelaars kleiner, maar er zijn toch regio's met een aanzienlijk aandeel pendelaars die van elders komen. Dat geldt in het bijzonder voor regio's in het Belgisch-Franse grensgebied. In verschillende zuidelijke regio's van België werken talrijke werknemers die in Frankrijk wonen. Wanneer men de vier regio's van waaruit mensen naar België pendelen vergelijkt, dan wonen de meeste inkomende pendelaars in (Franstalig) Wallonië. Van de mensen die in de twee kleine regio's Virton en Moeskroen werken, woont meer dan 20 procent in Frankrijk. Ook in Aarlen en Doornik is dat aandeel groot, met respectievelijk bijna 20 procent en 11 procent. Andere Waalse regio's met ongeveer 3 tot 5 procent pendelaars uit Frankrijk zijn Aat, Bergen en Thuin in de provincie Henegouwen, Philippeville in de provincie Namen en Neufchâteau en Bastenaken in de provincie Luxemburg.

Afbeelding 5.10

Aandeel grenspendelaars per NUTS-3 regio in de Benelux-landen en aangrenzende gebieden, 2016

Vlaanderen grenst in de zuidwestelijke hoek aan Frankrijk. Ook hier is in bepaalde regio's sprake van een aanzienlijke grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit. Meer dan 7 procent van de werknemers in de West-Vlaamse regio's Veurne en Ieper woont in Frankrijk. Ook in Kortrijk en Tielt werkt ongeveer 3 procent Franse pendelaars.

Het aantal mensen dat vanuit België of Luxemburg als pendelaar in Franse regio's werken is zeer klein. Men kan hieruit besluiten dat de arbeidsmarktmobiliteit van Frankrijk naar de Benelux-landen aanzienlijk is, maar andersom nauwelijks bestaat.

In delen van België, in het bijzonder Vlaanderen, en in Nederland zijn er regio's waar sprake is van een matige grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit. In de zuidelijke regio's van Nederland werken niet veel pendelaars uit België. In Zeeuws-Vlaanderen woonde 4 procent van de werknemers in België. In de regio's West-Noord-Brabant, Midden-Noord-Brabant en Zuidoost-Noord-Brabant werkt 1-3 procent pendelaars uit België. Zuid-Limburg is in Nederland de regio met het grootste aandeel inkomende pendelaars. In 2016 woonde 5 procent van de werknemers ofwel in België ofwel in Duitsland. De grootste groep komt uit België (meer dan 3 procent). In Midden-Limburg ligt het aandeel rond de 2 procent. Het aantal Nederlandse werknemers dat naar België pendelt is tamelijk klein. Enkel de Oost-Vlaamse regio's Eeklo en Sint-Niklaas en de Limburgse regio's Tongeren en Maaseik ontvangen een klein aantal pendelaars (1-2 procent).

De grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit in het Belgisch-Duitse gebied is geconcentreerd in de Duitstalige Gemeenschap in België en in Aken in Noordrijn-Westfalen. In 2016 woonde ongeveer 2,5 procent van de werknemers in Verviers-Duitstalige Gemeenschap in Duitsland en 2 procent van de werknemers in Aken woonde in België.

De arbeidsmobiliteit tussen Nederland en Duitsland is klein, maar van een zekere mobiliteit is wel sprake langs de hele grens. Aan Nederlandse kant had Noord-Limburg, met 3 procent pendelaars uit Duitsland, het grootste aandeel in 2016. Andere grensregio's, zoals Zuid- en Midden-Limburg, Arnhem/Nijmegen, Achterhoek, Twente en Zuidoost-Drenthe, hadden aandelen van 1 tot 2 procent. Enkel in de noordelijke grensregio's Noord-Overijssel en Oost-Groningen werken bijna geen pendelaars uit Duitsland. Aan Duitse kant is de arbeidsmobiliteit uit Nederland slechts in een paar grensregio's het vermelden waard. In de Noordrijn-Westfaalse regio's Aken, Heinsberg en Kleef en in het graafschap Bentheim (in Nedersaksen) woonde iets meer dan 1 procent van de werknemers in Nederland.

Voor een volledig beeld van de grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit op NUTS-3 niveau moet naast de relatieve cijfers ook met de absolute getallen rekening worden gehouden. Er wordt gekeken naar de tien regio's met het grootste aantal pendelaars per land waar ze wonen. Luxemburg blijft daarbij buiten beschouwing, omdat de aantallen te klein zijn. Eerst worden de Benelux-landen België en Nederland bekeken en daarna de pendelaars uit de aangrenzende landen.

Tabel 5.2 De 10 NUTS-3 regio's met de hoogste inkomende pendel vanuit België, 2016

			Aandeel in totaal inkomende pendelaars	
	Regio		x 1 000	%
1	Lux	Luxemburg	43,0	47
2	NI	Zuid-Limburg	8,8	10
3	NI	Zuidoost-Noord-Brabant	7,0	8
4	NI	West-Noord-Brabant	4,2	5
5	De-Nrw	Aken	4,1	5
6	Fr-O	Nord	3,8	4
7	NI	Midden-Noord-Brabant	2,4	3
8	NL	Groot-Rijnmond	1,9	2
9	NL	Midden-Limburg	1,9	2
10	NL	Groot-Amsterdam	1,8	2
Totaal			90,6	100

Voor België is Luxemburg duidelijk de regio waar de meeste grenspendelaars werken. Andere relatief populaire regio's voor Belgische pendelaars zijn Zuid-Limburg en Zuidoost-Noord-Brabant in Nederland, met 7 duizend tot 9 duizend mensen. Met 4 duizend pendelaars uit België dienen nog West-Noord-Brabant, Aken en de Franse regio Nord vermeld te worden.

Antwerpen en Aken zijn de regio's die de meeste grenspendelaars uit Nederland ontvangen: ongeveer 3 duizend. Daarnaast zijn er nog een paar andere Belgische en Duitse regio's die elk een duizendtal pendelaars ontvangen. Bij de Nederlandse pendelaars wordt regionaal een onderscheid gemaakt volgens de regio waar ze naartoe pendelen.

Tabel 5.3 De 10 NUTS-3 regio's met de hoogste inkomende pendel vanuit Nederland, 2016

			Aandeel in totaal inkomende pendelaars	
	Regio		x 1 000	%
1	Be-Vlg	Antwerpen	3,5	17
2	De-Nrw	Aken	2,7	13
3	Be-Vlg	Gent	1,4	7
4	De-Nrw	Kleef	1,2	6
5	De-Nrw	Borken	1,2	6
6	Be-Vlg	Sint-Niklaas	1,1	5
7	Be-Vlg	Turnhout	1,1	5
8	Be-Vlg	Maaseik	0,7	4
9	Be-Vlg	Hasselt	0,7	3
10	Be-Vlg	Tongeren	0,6	3
Totaal			20,5	100

Het grootste aantal pendelaars uit Duitsland in de Benelux-landen werkt in Luxemburg: 43 duizend. Dat is de helft van alle pendelaars uit Duitsland. Vervolgens moeten vier Nederlandse grensregio's met circa 4 duizend pendelaars uit Duitsland vermeld worden: Noord-Limburg, Arnhem/Nijmegen, Zuid-Limburg en Twente.

Tabel 5.4: De 10 NUTS-3 regio's met de hoogste inkomende pendel vanuit Duitsland, 2016

			Aandeel in totaal inkomende pendelaars	
	Regio		x 1 000	%
1	Lux	Luxemburg	43,0	54
2	NI	Noord-Limburg	4,3	5
3	NI	Arnhem/Nijmegen	4,1	5
4	NI	Zuid-Limburg	3,9	5
5	NI	Twente	3,8	5
6	NI	Achterhoek	2,5	3
7	NI	Groot-Amsterdam	1,5	2
8	NI	Midden-Limburg	1,5	2
9	NI	Zuidoost-Noord-Brabant	1,4	2
10	NI	Utrecht	1,3	2
Totaal			79,3	100

Voor Franse pendelaars naar de Benelux-landen is Luxemburg eigenlijk de enige regio die echt van betekenis is. Bijna 90 duizend mensen gaan vanuit Frankrijk naar Luxemburg werken. Dat is goed voor twee derde van alle Franse pendelaars die naar de Benelux-landen trekken. Andere Belgische regio's waar ongeveer 5 duizend Franse pendelaars werken zijn de provincie Luxemburg, de werkregio Doornik-Aat-Lessen, evenals Moeskroen en Kortrijk.

Tabel 5.5: De 10 NUTS-3 regio's met de hoogste inkomende pendel vanuit Frankrijk, 2016

			Aandeel in totaal inkomende pendelaars	
	Regio		x 1 000	%
1	Lux	Luxemburg	87,2	67
2	Be-Wal	Mouscron	5,9	5
3	Be-Wal	Tournai	5,1	4
4	Be-Vlg	Kortrijk	4,7	4
5	Be-Wal	Mons	3,8	3
6	Be-Wal	Arlon	3,2	2
7	Be-Vlg	Ieper	2,5	2
8	Be-Wal	Virton	2,3	2
9	Be-Wal	Charleroi	1,9	1
10	Be-Vlg	Roeselare	1,6	1
Totaal			129,2	100

6. BESLUIT

Over het algemeen is vast te stellen dat de grensgebieden vanuit de perspectieven economie en arbeidsmarkt ten dele gelijkenis vertonen maar meestal sterk onderling afwijken, in het bijzonder op het lagere regionale niveau. De uiterst geringe specialisatiegraad van de grensgebieden en de kleine grensoverschrijdende pendelaarsstromen wijzen erop dat er speelruimte is om de ongelijkheden af te bouwen.

GRENSGEBIED NEDERLAND-NEDERSAKSEN

De indicatoren betreffende demografie, economie en arbeidsmarkt vertonen in het grensgebied Nederland-Nedersaksen slechts gedeeltelijk duidelijke verschillen aan beide kanten van de grens.

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 25 jaar zit sterk onder het gemiddelde en dat is aan Nederlandse kant nog iets meer het geval dan aan Duitse kant. Emden heeft het kleinste aandeel onder 15-jarigen. Bij de 15- tot 25-jarigen zijn dat Oost-Groningen en Delfzijl.
- b. Aan Nederlandse kant leven gemiddeld duidelijk meer mensen per vierkante kilometer, maar het beeld verschilt naargelang van de regio. Emden, aan Duitse kant, is met 450 inwoners per vierkante kilometer, veruit het dichtst bevolkte gebied. Het graafschap Bentheim (140 mensen per vierkante kilometer) is het dunst bevolkt.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende ligt aan Nederlandse kant, met 57 duizend euro, iets hoger dan aan de Nedersaksische kant. Delfzijl steekt het verst boven dat gemiddelde uit (70 duizend euro), terwijl Emden (52 duizend euro) de laagste waarde vertoont.
- d. Binnen de bruto toegevoegde waarde zijn de sectoren aan beide zijden van de grens ongelijkmatig verdeeld. De nijverheid (zonder bouw) is aan Nederlandse kant duidelijk minder sterk vertegenwoordigd dan aan de Nedersaksische kant. In de sector overheid en overige diensten, zorg en huishoudens geldt het omgekeerde. Tussen de afzonderlijke regio's kunnen de verschillen aan weerszijden van de grens nog duidelijk groter zijn. In Emden (38 procent) heeft de nijverheid (zonder bouw) het grootste aandeel in de bruto toegevoegde waarde, in Leer (12 procent) heeft ze het kleinste.
- e. Van sectorale concentratie is in de grensregio's, afgemeten aan het aantal werkenden, nauwelijks sprake. Emden vertoont een matige sectorale specialisatie, en is grotendeels toe te schrijven aan de nijverheid zonder bouw en aan handel, vervoer en horeca.

Arbeidsmarkt

- f. Qua arbeidsmarktparticipatie is er nauwelijks onderscheid aan beide zijden van de grens. De werkloosheid is daarentegen duidelijk kleiner aan Nedersaksische kant. De laagste waarde vertoont Emden, Delfzijl heeft de hoogste.
- g. Het aandeel van zelfstandigen is aan Nederlandse kant groter, in Delfzijl is dat het grootst: bijna een vijfde. Wat flexibele arbeidsovereenkomsten betreft zijn er aan Nederlandse zijde duidelijk meer deeltijdswerkers en werknemers met een tijdelijk dienstverband. Dat beeld wordt ook bevestigd op het lagere niveau.
- h. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn relatief klein. Twente (3,8 duizend) telt niettemin naar verhouding veel werknemers uit Duitsland.

Tabel 6.1: Overzicht grensgebied Nederland-Nedersaksen, 2015

Grensgebied Nederland-Nedersaksen						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Nederland	Nedersaksen
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	13	Emden	19	Noord-Overijssel	17	14
15 tot 25 jaar	11	O-Groningen, Delfzijl	13	Emden	12	12
25 tot 45 jaar	21	Delfzijl	25	Noord-Overijssel	24	24
45 tot 65 jaar	27	Noord-Overijssel	31	Aurich	28	30
65 jaar en ouder	17	Noord-Overijssel	23	Delfzijl	19	20
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	1,4	Gr. Bentheim	4,5	Emden	2,8	1,6
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	52,1	Aurich	70,1	Delfzijl	57,3	56,9
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Emden	5	Zuidoost-Drenthe	2	2
BE Nijverheid (zonder bouw)	12	Leer	38	Emden	22	28
F Bouwnijverheid	3	Delfzijl	9	Emsland	7	8
GJ Handel, vervoer en horeca	16	Emsland	33	Leer	21	20
KN Financiële diensten	15	Delfzijl	27	Aurich	22	22
OT Overheid	16	Emden	31	Oost-Groningen	26	20
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie	69	Emden	81	Gr. Bentheim	79	76
o Werkgelegenheidsgraad	67	Emden	79	Gr. Bentheim	73	73
o Werkloosheidspercentage	2,0	Emden	9,9	Delfzijl	7,4	3,3
o Zelfstandigen	9	Aurich	18	Delfzijl	15	9
o Werknemers met tijdelijk dienstverband	4	Gr. Bentheim	25	Oost-Groningen	21	11
o Deeltijdwerkers	28	Leer	57	Oost-Groningen	54	32
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit Nederland	0,26	Aurich	0,5	Gr. Bentheim		
uit Duitsland	0,18	Delfzijl	3,8	Twente		

GRENSGEBIED NEDERLAND-NOORDRIJN-WESTFALEN

De indicatoren betreffende demografie en economie vertonen in het grensgebied Nederland-Noordrijn-Westfalen relatief kleine verschillen. De arbeidsmarkten vertonen de grootste verschillen.

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 25 jaar zit sterk onder het gemiddelde, al is dat aan Nederlandse kant iets minder het geval dan aan de Noordrijn-Westfaalse kant. Wesel laat het kleinste aandeel onder 15-jarigen en jongeren van 15 tot 25 jaar optekenen.
- b. Aan Nederlandse kant leven gemiddeld iets meer mensen per vierkante kilometer, maar het beeld verschilt naargelang van de regio. Krefeld (1,6 duizend inwoners) is het dichtst bevolkt, Noord-Limburg (340) het dunst.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende ligt aan Nederlandse kant, met 60 duizend euro, hoger dan aan de Noordrijn-Westfaalse kant. Zuid-Limburg steekt het verst boven dat gemiddelde uit (66 duizend euro), terwijl Emden (52 duizend euro) de laagste waarde vertoont.
- d. Binnen de bruto toegevoegde waarde zijn de sectoren aan beide zijden van de grens ongelijkmatig verdeeld. De nijverheid zonder bouw is aan de Noordrijn-Westfaalse kant duidelijk minder sterk vertegenwoordigd dan aan de Nederlandse kant. In de sector overheid, zorg en overige dienstverlening geldt het omgekeerde. Tussen de afzonderlijke regio's kunnen de verschillen aan weerszijden van de grens nog duidelijk groter zijn. In het grensgebied hebben Borken en Krefeld (31 procent) met zijn nijverheid (zonder bouw) het grootste aandeel in de bruto toegevoegde waarde en Arnhem/Nijmegen (16 procent) het kleinste.
- e. Van sectorale concentratie is in de grensregio's, afgemeten aan het aantal werkenden, nauwelijks sprake; alleen in land- en bosbouw en visserij is er een kleine tot matige concentratie. Tot die concentratie wordt het meest bijgedragen door Noord-Limburg en Kleef. De sectorale specialisatiegraad is zeer klein.

Arbeidsmarkt

- f. Qua arbeidsmarktparticipatie is er nauwelijks onderscheid aan beide zijden van de grens. De werkloosheid is daarentegen kleiner aan Noordrijn-Westfaalse kant. De laagste waarde heeft Borken, Mönchengladbach heeft de hoogste.
- g. Het aandeel zelfstandigen is aan Nederlandse kant groter, in de Achterhoek is dat het grootst: 15 procent. Wat flexibele arbeidsovereenkomsten betreft zijn er aan Nederlandse zijde duidelijk meer deeltijdwerkers en werknemers met een tijdelijk dienstverband. Dat beeld wordt ook bevestigd op het lagere niveau.
- h. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn relatief klein. Noord-Limburg (4,3 duizend), Arnhem/Nijmegen (4,1 duizend), Zuid-Limburg (3,9 duizend) en Twente (3,8 duizend) tellen naar verhouding veel werknemers uit Duitsland.

Tabel 6.2: Overzicht grensgebied Nederland - Noordrijn-Westfalen, 2015

Grensgebied Nederland - Noordrijn-Westfalen						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Nederland	Nrw
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	13	Wesel	17	Twente	15	13
15 tot 25 jaar	11	Wesel	14	Aachen	12	12
25 tot 45 jaar	21	Achterhoek	25	Aachen	23	23
45 tot 65 jaar	28	Twente	33	Viersen	30	31
65 jaar en ouder	17	Arnhem/Nijmegen	22	Wesel	20	20
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	3,4	Noord-Limburg	16,2	Krefeld	4,7	4,0
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	51,4	Heinsberg	65,8	Zuid-Limburg	59,9	56
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Aachen, Zuid-Limburg	8	Noord-Limburg	2	1
BE Nijverheid (zonder bouw)	16	Arnhem/Nijmegen	31	Borken, Krefeld	21	25
F Bouwnijverheid	3	Nrd-Limburg, Aachen, Krefeld	9	Borken	5	5
GJ Handel, vervoer en horeca	14	Düren	27	Noord-Limburg	22	20
KN Financiële diensten	21	Noord-Limburg	33	Düren	23	25
OT Overheid	18	Borken	33	Arnhem/Nijmegen	27	23
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie	69	Aachen	80	Achterhoek	78	74
o Werkgelegenheidsgraad	65	Aachen	77	Borken	73	70
o Werkloosheidspercentage	2,2	Borken	8,4	Mönchengladbach	6,8	5,2
o Zelfstandigen	8	Mönchengladbach	16	Achterhoek	15	9
o Werknemers met tijdelijk dienstverband	11	Borken	22	Arnhem/Nijmegen	21	13
o Deeltijdwerkers	26	Wesel	56	Arnhem/Nijmegen	54	29
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit Nederland	0,092	Krefeld	1,2	Kleve		
uit Duitsland	0,15	Midden-Limburg	4,3	Noord-Limburg		

GRENSGEBIED BELGIË-NOORDRIJN-WESTFALEN

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied België-Noordrijn-Westfalen relatief kleine verschillen. Op economisch gebied valt de duidelijk hogere bruto toegevoegde waarde per werkende aan Belgische kant op. De arbeidsmarkten vertonen de grootste verschillen.

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 15 jaar en van jongeren van 15 tot 25 jaar zit sterk onder het gemiddelde, al is dat aan de Noordrijn-Westfaalse kant iets minder het geval dan aan de Belgische. De afzonderlijke grensregio's laten een tamelijk overeenkomend beeld zien.
- b. Aan de Noordrijn-Westfaalse kant leven gemiddeld minder mensen (350 tegenover 450) per vierkante kilometer, maar het beeld verschilt naargelang de regio. Luik is met bijna 800 mensen per km² het dichtst bevolkt, terwijl Verviers, Duitstalige Gemeenschap (100 inwoners) het dunst bevolkt is.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende bedraagt aan Belgische kant bijna 68 duizend euro, wat zowat 10 duizend euro meer is dan aan de Noordrijn-Westfaalse kant. Euskirchen heeft met bijna 52 duizend euro de laagste waarde, Luik met bijna 70 duizend euro de hoogste.
- d. De bijdrage van de verschillende sectoren aan de bruto toegevoegde waarde is aan weerszijden van de grens anders. Het duidelijkst valt het verschil op in de sector nijverheid zonder bouw, waar de Noordrijn-Westfaalse kant een kwart sterker vertegenwoordigd is. Aan Belgische kant ligt het aandeel van overheid en overige diensten, zorg en huishoudens in de bruto toegevoegde waarde 5 procentpunten hoger. Wat het aandeel in de bruto toegevoegde waarde betreft is het grootste verschil op regionaal niveau te vinden in de sector financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen, en wel tussen Düren (33 procent) en Verviers-Duitstalige Gemeenschap (20 procent).
- e. Van sectorale concentratie en sectorale specialisatie is in de grensregio's nauwelijks sprake.

Arbeidsmarkt

- f. De arbeidsmarktparticipatie is aan de Noordrijn-Westfaalse kant duidelijk groter dan aan de Belgische, terwijl het werkloosheidscijfer er lager is (6,0 procent tegenover 13,4 procent). De laagste waarde vindt men in Euskirchen (2,2 procent), de hoogste in Luik (16,0 procent).
- g. Het aandeel zelfstandigen is aan Belgische kant groter (12 procent tegenover 9 procent). De afzonderlijke regio's verschillen nauwelijks van deze gemiddelde waarden. Het aandeel werknemers met een tijdelijk dienstverband is aan de Noordrijn-Westfaalse kant iets groter; in Aken wordt de hoogste waarde bereikt, in Verviers-Franstalige gemeenten en Verviers-Duitstalige Gemeenschap de laagste. Beide taalgemeenschappen van Verviers hebben het relatief hoogste percentage deeltijdwerkers, Luik het laagste.
- h. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn relatief klein. Aken (4,1 resp. 2,7 duizend) telt verhoudingsgewijs niettemin veel werknemers uit België en Nederland.

Tabel 6.3: Overzicht grensgebied België - Noordrijn-Westfalen, 2015

Grensgebied België - Noordrijn-Westfalen						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	België	Nrw
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	13	Aachen	18	Verviers - com franc	17	13
15 tot 25 jaar	11	Euskirchen	14	Aachen	12	13
25 tot 45 jaar	22	Euskirchen	27	Liège	26	24
45 tot 65 jaar	26	Verviers - com franc	33	Euskirchen	27	30
65 jaar en ouder	17	Verviers - com franc	21	Euskirchen	18	20
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	1,0	Verviers-Deutsch Gem	7,9	Liège	3,5	4,3
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	52,2	Euskirchen	69,7	Liège	67,8	56,8
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Aachen, Liège	2	Verviers-Deutsch Gem	1	0
BE Nijverheid (zonder bouw)	17	Liège	26	Aachen	19	25
F Bouwnijverheid	3	Aachen	10	Verviers - com franc	7	4
GJ Handel, vervoer en horeca	14	Düren	21	Liège	20	17
KN Financiële diensten	20	Verviers-Deutsch Gem	33	Düren	22	27
OT Overheid	23	Düren	33	Liège	31	26
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie	62	Liège	74	Liège	65	71
o Werkgelegenheidsgraad	52	Liège	72	Euskirchen	56	66
o Werkloosheidspercentage	2,2	Euskirchen	16,0	Liège	13,4	6,0
o Zelfstandigen	9	Aachen	15	Verviers-cf/DG	12	9
o Werknemers met tijdelijk dienstverband	12	Liège	18	Aachen	12	15
o Deeltijdwerkers	28	Liège	32	Verviers-cf/DG	29	29
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit België	0,013	Euskirchen	4,1	Aachen		
uit Duitsland	0,033	Verviers-com franc	0,542	Verviers - Deutsch Gem		

GRENSGEBIED BELGIË-RIJNLAND-PALTS

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied België-Rijnland-Palts relatief kleine verschillen. Op economisch gebied valt de duidelijk hogere bruto toegevoegde waarde per werkende aan Belgische kant op. Wat de arbeidsmarkt betreft ontbreken voor Rijnland-Palts de meeste gegevens met vergelijkbare regionale onderverdeling (NUTS-3).

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 15 jaar en van jongeren van 15 tot 25 jaar zit sterk onder het gemiddelde. De afzonderlijke grensregio's laten een overeenkomend beeld zien.
- b. Het grensgebied België-Rijnland-Palts is aan beide zijden van de grens dunbevolkt: aan de Duitse kant gaat het om ongeveer 60 inwoners per vierkante kilometer, aan de Belgische om 100 inwoners.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende bedraagt aan Belgische kant bijna 68 duizend euro, wat zowat 10 duizend euro meer is dan aan de kant van Rijnland-Palts.
- d. Aan Belgische zijde zijn er naar verhouding weinig productiebedrijven, terwijl de dienstensectoren handel, vervoer en horeca (GJ) en overheid en overige diensten, zorg en huishoudens (OT) iets sterker vertegenwoordigd zijn dan in Rijnland-Palts.
- e. Van sectorale concentratie en sectorale specialisatie is in de grensregio's nauwelijks sprake.

Arbeidsmarkt

- f. Omdat de gegevens voor Rijnland-Palts ontbreken, is er geen vergelijking mogelijk qua arbeidsmarktparticipatie, werkloosheid, zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk dienstverband of deeltijdwerkers.
- g. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn zeer klein. In Verviers-Duitstalige Gemeenschap werken ongeveer 540 mensen die in Duitsland wonen.

Tabel 6.4: Overzicht grensgebied België-Rijnland-Palts, 2015

	Grensgebied België-Rijnland-Palts					
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	België	Rijnland-Palts
Demografie						
o Bevolkeringsaandeel	%					
Onder 15 jaar	13	Eifelkreis	16	Verviers-Deutsch Gem	16	13
15 tot 25 jaar	11	Vulkaneifel	13	Verviers-Deutsch Gem	13	11
25 tot 45 jaar	21	Vulkaneifel	23	Eifelkreis	23	22
45 tot 65 jaar	30	Verviers-Deutsch Gem	32	Vulkaneifel	30	32
65 jaar en ouder	19	Verviers-Deutsch Gem	23	Vulkaneifel	19	21
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	0,6	Eifelkreis	1,0	Verviers-Deutsch Gem	1,0	0,6
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	54	Vulkaneifel	65	Verviers-Deutsch Gem	65	55
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	2	Vulkaneifel, Verviers DG	3	Eifelkreis	2	2
BE Nijverheid (zonder bouw)	24	Verviers-Deutsch Gem	30	Eifelkreis	24	29
F Bouwnijverheid	5	Vulkaneifel	8	Verviers-Deutsch Gem	8	7
GJ Handel, vervoer en horeca	15	Eifelkreis	21	Verviers-Deutsch Gem	21	17
KN Financiële diensten	18	Vulkaneifel	25	Eifelkreis	20	22
OT Overheid	19	Eifelkreis	28	Vulkaneifel	26	23
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie					67	n.b.
o Werkgelegenheidsgraad					60	n.b.
o Werkloosheidspercentage					11	n.b.
o Zelfstandigen					15	n.b.
o Werknemers met tijdelijk dienstverband					12	n.b.
o Deeltijdwerkers					32	n.b.
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit België	0,019	Vulkaneifel	0,109	Eifelkreis		
uit Duitsland	0,542	Verviers Deutsch Gem	0,542	Verviers Deutsch Gem		
n.b.: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar						

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied België-Rijnland-Palts relatief kleine verschillen. Net als bij de economische gegevens zijn op regionaal niveau waarden op te tekenen die deels sterk van het gemiddelde afwijken. Gegevens over de arbeidsmarkt ontbreken voor Frankrijk op een vergelijkbaar regionaal niveau (NUTS-3).

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 15 jaar en van jongeren van 15 tot 25 jaar zit onder het gemiddelde, maar ook die van de 65-plussers. In Veurne is het bevolkingsaandeel van de onder-15-jarigen (11 procent) zeer klein, terwijl het aandeel van de 65-plussers met 29 procent zeer groot is.
- b. Aan de Franse kant ligt de bevolkingsdichtheid iets hoger dan aan de Belgische, maar ze blijft laag. Het Belgische Moeskroen en het Franse Meuse vormen de uitzondering, met duidelijk afwijkende waarden van 750 resp. 30 inwoners per vierkante kilometer.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende ligt aan de Belgische kant (ongeveer 67 duizend euro) iets lager dan aan de Franse kant. De hoogste waarde wordt in Veurne opgetekend (78 duizend euro) en ligt duidelijk boven het gemiddelde. Het Belgische Thuin heeft de laagste waarde (nog geen 57 duizend euro).
- d. Aan de Belgische kant is de bruto toegevoegde waarde min of meer verdeeld zoals aan de Franse kant. De afzonderlijke grensregio's vertonen desondanks een duidelijk afwijkende structuur. Dat geldt voor de Belgische regio's Bergen, Aarlen en Philippeville, waar 40 procent van de bruto toegevoegde waarde toe te schrijven is aan de sector overheid en overige diensten, zorg en huishoudens. Naar verhouding bijzonder hoge waarden vertonen aan Belgische kant voorts Moeskroen (nijverheid zonder bouw: 30 procent), Neufchâteau (bouw: 14 procent) en Veurne (financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen: 35 procent).
- e. Van sectorale concentratie is in de grensregio's, afgemeten aan het aantal werkenden, nauwelijks sprake; alleen in land- en bosbouw en visserij is er een kleine tot matige concentratie. Diksmuide (Be) en Meuse (Fr) dragen het meest bij aan de concentratie. Aan deze regio's is eveneens een matige sectorale specialisatie toe te schrijven, voor het merendeel te danken aan de landbouw.

Arbeidsmarkt

- f. Omdat de regionale gegevens voor Frankrijk ontbreken, is er geen vergelijking mogelijk qua arbeidsmarktparticipatie, werkloosheid, zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk dienstverband of deeltijdwerkers.
- g. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn aanzienlijk. Moeskroen telt 5,9 duizend werknemers die in Frankrijk wonen. Iets meer dan 3,8 duizend mensen die in België wonen, werken in het Franse Nord.

Tabel 6.5: Overzicht grensgebied België-Frankrijk, 2015

Grensgebied België-Frankrijk						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	België	Frankrijk
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	11	Veurne	19	Nord, Pas-de-Calais	17	18
15 tot 25 jaar	10	Veurne, Aisne, Meuse	13	Nord	12	12
25 tot 45 jaar	18	Veurne	27	Arlon	25	24
45 tot 65 jaar	23	Nord	29	Veurne	27	24
65 jaar en ouder	14	Arlon	29	Veurne	18	15
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	0,3	Meuse	7,5	Mouscron	1,6	2,1
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	56,8	Thuin	78,0	Veurne	66,9	68,0
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Nord	7	Diksmuide	1	2
BE Nijverheid (zonder bouw)	7	Philippe, Dinant	30	Mouscron	18	16
F Bouwnijverheid	3	Mons, Arlon	14	Neufchâteau	6	6
GJ Handel, vervoer en horeca	12	Meuse	25	Mons	21	19
KN Financiële diensten	19	Neufchâteau, Ardennes	35	Veurne	24	25
OT Overheid	19	Kortrijk	40	Mons, Arlon, Philippe	29	32
Arbeidsmarkt						
	%(per werkende)					
o Arbeidsparticipatie					62	n.b.
o Werkgelegenheidsgraad					54	n.b.
o Werkloosheidspercentage					13	n.b.
o Zelfstandigen					14	n.b.
o Werknemers met tijdelijk dienstverband					10	n.b.
o Deeltijdwerkers					25	n.b.
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit België	0,005	Meuse	3,8	Nord		
uit Frankrijk	0,248	Dinant	5,9	Mouscron		
n.b.: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar						

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts relatief kleine verschillen. De economische gegevens vertonen in de afzonderlijke grensregio's van Rijnland-Palts waarden die gedeeltelijk sterk afwijken van het gemiddelde. Gegevens over de arbeidsmarkt ontbreken voor Rijnland-Palts op een vergelijkbaar regionaal niveau (NUTS-3).

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens is de leeftijdsstructuur van de bevolking vergelijkbaar. De vertegenwoordiging van jongeren onder 15 jaar en van jongeren van 15 tot 25 jaar zit onder het gemiddelde, maar ook die van de 65-plussers. Aan beide zijden van de grens verschillen de regionale waarden amper van het gemiddelde.
- b. Aan Luxemburgse kant is de bevolkingsdichtheid klein, slechts iets hoger dan aan de kant van Rijnland-Palts. Trier heeft met 950 inwoners per vierkante kilometer een naar verhouding hoge dichtheid, het Eifeldistrict met zijn 60 inwoners een zeer lage.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende is aan de Luxemburgse kant (ongeveer 116 duizend euro) meer dan dubbel zo groot als aan de kant van Rijnland-Palts.
- d. Aan de Luxemburgse kant is de bruto toegevoegde waarde ook anders opgesplitst dan in Rijnland-Palts. Het aandeel van de nijverheid (zonder bouw) en de openbare dienstverlening (OT) is duidelijk kleiner (17 tegenover 28 procent). Handel, vervoer en horeca (24 tegenover 18 procent) en vooral financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (46 tegenover 23 procent) zijn daarentegen in Luxemburg bijzonder goed vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde. In het Eifeldistrict is het aandeel van de nijverheid zonder bouw in de bruto toegevoegde waarde (30 procent) bijzonder groot en dat van handel, vervoer en horeca (GJ) bijzonder klein. In Trier (36 procent) is de openbare sector (OT) duidelijk aanwezig in de bruto toegevoegde waarde, financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (KN) zijn dat veel minder.
- e. Van sectorale concentratie is in de grensregio's, afgemeten aan het aantal werkenden, nauwelijks sprake; alleen in land- en bosbouw en visserij is er een kleine tot matige concentratie. Het Eifeldistrict Bitburg-Prüm en Trier-Saarburg dragen het meest bij tot de concentratie. Buiten die twee regio's draagt Trier bij tot een zekere specialisatiegraad. In Trier levert de openbare dienstverlening de grootste bijdrage aan deze specialisatie, in Trier-Saarburg is dat de landbouw.

Arbeitsmarkt

- f. Omdat de regionale gegevens voor Rijnland-Palts ontbreken, is er geen vergelijking mogelijk qua arbeidsmarktparticipatie, werkloosheid, zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk dienstverband of deeltijdwerkers.
- g. De grensoverschrijdende pendelstromen naar Luxemburg zijn bijzonder groot. 43 duizend mensen werken in Luxemburg maar wonen in Duitsland. Hoeveel onder hen in Rijnland-Palts wonen, is aan de hand van de beschikbare gegevens niet bekend. Weinig mensen komen van over de grens in Rijnland-Palts werken.

Tabel 6.6: Overzicht grensgebied Luxemburg-Rijnland-Palts, 2015

	Grensgebied Luxemburg - Rijnland-Palts					
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Luxemburg	Rijnland-Palts
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	12	Trier	17	Luxemburg	17	13
15 tot 25 jaar	11	Trier-Saargeb.	12	Luxemburg	12	12
25 tot 45 jaar	23	Eifelkreis, Trier	30	Luxemburg	30	25
45 tot 65 jaar	27	Luxemburg	33	Trier-Saargeb.	27	30
65 jaar en ouder	14	Luxemburg	20	Eifelkreis, Trier	14	19
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 000)					
	0,6	Eifelkreis	9,5	Trier	2,2	1,2
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	52,4	Trier-Saargeb.	116,2	Luxemburg	116,2	53,6
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Trier	3	Eifelkreis	0	1
BE Nijverheid (zonder bouw)	7	Luxemburg	30	Eifelkreis	7	24
F Bouwnijverheid	3	Trier	8	Trier-Saargeb.	5	6
GJ Handel, vervoer en horeca	15	Eifelkreis	24	Luxemburg	24	18
KN Financiële diensten	19	Trier	46	Luxemburg	46	23
OT Overheid	17	Luxemburg	36	Trier	17	28
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie					71	n.b.
o Werkgelegenheidsgraad					66	n.b.
o Werkloosheidspercentage					7	n.b.
o Zelfstandigen					9	n.b.
o Werknemers met tijdelijk dienstverband					10	n.b.
o Deeltijdwerkers					19	n.b.
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit Luxemburg	0,025	Eifelkreis	0,112	Trier		
uit Duitsland	43	Luxemburg	43	Luxemburg		

n.b.: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied Luxemburg-Saarland relatief kleine verschillen. De economische gegevens vertonen op regionaal niveau waarden die deels sterk van het gemiddelde afwijken. Gegevens over de arbeidsmarkt ontbreken voor Frankrijk op een vergelijkbaar regionaal niveau (NUTS-3).

Demografie

- a. De leeftijdsstructuur van Luxemburg en Saarland vertoont gedeeltelijk duidelijke verschillen. De jongeren onder 15-jaar en de jongeren van 15 tot 25-jaar zijn aan beide zijden van de grens in relatief geringe mate vertegenwoordigd. Vergeleken met het Saarlandse deel van het grensgebied (Merzig-Wadern) heeft Luxemburg gemiddeld de duidelijk grotere aandelen. De oudere leeftijdsgroepen (45 tot 65 jaar en 65-plussers) zijn daarentegen duidelijk kleiner. Vooral de 45- tot 65-jarigen zijn in Saarland in de meerderheid.
- b. De bevolkingsdichtheid in Luxemburg is ongeveer gelijk aan die in Saarland.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende is aan de Luxemburgse kant (ongeveer 116 duizend euro) meer dan dubbel zo groot als aan de Saarlandse kant.
- d. Aan de Luxemburgse kant is de bruto toegevoegde waarde ook anders opgesplitst dan in Saarland. Het aandeel van de nijverheid (zonder bouw) (7 tegenover 19 procent) en van de openbare dienstverlening (17 tegenover 24 procent) in de bruto toegevoegde waarde is duidelijk kleiner, terwijl financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (46 tegenover 27 procent) in Luxemburg bijzonder goed vertegenwoordigd zijn in de bruto toegevoegde waarde.
- e. Van sectorale concentratie en sectorale specialisatie is in de grensregio's nauwelijks sprake.

Arbeidsmarkt

- f. Omdat de gegevens voor Saarland ontbreken, is er geen vergelijking mogelijk qua arbeidsmarktparticipatie, werkloosheid, zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk dienstverband of deeltijdwerkers. De grensoverschrijdende pendelstromen naar Luxemburg zijn bijzonder groot. 43 duizend mensen werken in Luxemburg maar wonen in Duitsland. Hoeveel onder hen in Saarland wonen, is aan de hand van de beschikbare gegevens niet bekend. Weinig mensen komen van over de grens in Saarland werken.

Tabel 6.7: Overzicht grensgebied Luxemburg-Saarland, 2015

	Grensgebied Luxemburg-Saarland					
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Luxemburg	Saarland
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	12	Merzig-Wadern	17	Luxemburg	17	12
15 tot 25 jaar	10	Merzig-Wadern	12	Luxemburg	12	10
25 tot 45 jaar	23	Merzig-Wadern	30	Luxemburg	30	23
45 tot 65 jaar	27	Luxemburg	34	Merzig-Wadern	27	34
65 jaar en ouder	14	Luxemburg	21	Merzig-Wadern	14	21
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
					2,2	1,9
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	53,9	Merzig-Wadern	116,2	Luxemburg	116,2	53,9
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Merzig-Wadern, Luxemburg			0	0
BE Nijverheid (zonder bouw)	7	Luxemburg	19	Merzig-Wadern	7	19
F Bouwnijverheid	5	Luxemburg	6	Merzig-Wadern	5	6
GJ Handel, vervoer en horeca	23	Merzig-Wadern	24	Luxemburg	24	23
KN Financiële diensten	27	Merzig-Wadern	46	Luxemburg	46	27
OT Overheid	17	Luxemburg	24	Merzig-Wadern	17	24
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie					71	n.b.
o Werkgelegenheidsgraad					66	n.b.
o Werkloosheidspercentage					7	n.b.
o Zelfstandigen					9	n.b.
o Werknemers met tijdelijk dienstverband					10	n.b.
o Deeltijdwerkers					19	n.b.
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit Luxemburg	0,02	Merzig-Wadern	0,02	Merzig-Wadern		
uit Duitsland	43	Luxemburg	43	Luxemburg		

n.b.: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied Luxemburg-Frankrijk relatief kleine verschillen. De economische gegevens vertonen op regionaal niveau waarden die deels sterk van het gemiddelde afwijken. Gegevens over de arbeidsmarkt ontbreken voor Frankrijk op een vergelijkbaar regionaal niveau (NUTS-3).

Demografie

- a. De leeftijdsstructuur van Luxemburg en Saarland vertoont gedeeltelijk duidelijke verschillen. De onder 15-jarigen, 15- tot 25-jarigen en 65-plussers zijn aan beide zijden van de grens in relatief geringe mate vertegenwoordigd. In Luxemburg is het aandeel van de 65-plussers iets kleiner en het aandeel van de 25- tot 45-jarigen iets groter. De regionale waarden wijken weinig van het gemiddelde af.
- b. Aan Luxemburgse kant is de bevolkingsdichtheid iets hoger dan aan Franse kant.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende is aan de Luxemburgse kant (ongeveer 116 duizend euro) duidelijk groter dan aan de Franse kant.
- d. Aan de Luxemburgse kant is de bruto toegevoegde waarde ook anders opgesplitst dan aan de Franse kant. Het aandeel van de nijverheid (zonder bouw) (7 tegenover 17 procent) en van de openbare dienstverlening (17 tegenover 31 procent) in de bruto toegevoegde waarde is duidelijk kleiner, terwijl handel, vervoer en horeca (24 tegenover 19 procent) en vooral financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (46 tegenover 25 procent) in Luxemburg bijzonder goed vertegenwoordigd zijn in de bruto toegevoegde waarde.
- e. Van sectorale concentratie en sectorale specialisatie is in de grensregio's nauwelijks sprake.

Arbeidsmarkt

- f. Omdat de gegevens voor Saarland ontbreken, is er geen vergelijking mogelijk qua arbeidsmarktparticipatie, werkloosheid, zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk dienstverband of deeltijdwerkers.
- g. De grensoverschrijdende pendelstromen naar Luxemburg zijn zeer groot. 87 duizend mensen werken in Luxemburg maar wonen in Frankrijk. Hoeveel onder hen in het Franse deel van het grensgebied wonen, is aan de hand van de beschikbare gegevens niet bekend. Weinig mensen komen van over de grens in Frankrijk werken.

Tabel 6.8: Overzicht grensgebied Luxemburg-Frankrijk, 2015

	Grensgebied Luxemburg-Frankrijk					
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Luxemburg	Frankrijk
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	17	Meurthe-et-Moselle, Moselle, Luxemburg	17	Meurthe-et-Moselle, Moselle, Luxemburg	17	17
15 tot 25 jaar	11	Moselle	14	Meurthe-et-Moselle	12	12
25 tot 45 jaar	25	Meurthe-et-Moselle, Moselle	30	Luxemburg	30	25
45 tot 65 jaar	26	Meurthe-et-Moselle,	28	Moselle	27	27
65 jaar en ouder	14	Luxemburg	18	Meurthe-et-Moselle, Moselle	14	18
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	1,4	Meurthe-et-Moselle	2,2	Luxemburg	2,2	1,6
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	64,8	Moselle	116,2	Luxemburg	116,2	65,7
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Luxemburg	3	Moselle	0	3
BE Nijverheid (zonder bouw)	7	Luxemburg	19	Moselle	7	17
F Bouwnijverheid	5	Meurthe-et-Moselle	6	Moselle	5	6
GJ Handel, vervoer en horeca	18	Moselle	24	Luxemburg	24	19
KN Financiële diensten	25	Meurthe-et-Moselle	46	Luxemburg	46	25
OT Overheid	17	Luxemburg	33	Meurthe-et-Moselle	17	31
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie					71	n.b.
o Werkgelegenheidsgraad					66	n.b.
o Werkloosheidspercentage					7	n.b.
o Zelfstandigen					9	n.b.
o Werknemers met tijdelijk dienstverband					10	n.b.
o Deeltijdwerkers					19	n.b.
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
	uit Frankrijk		87,2	Luxemburg		
	uit Luxemburg	0,06	Meurthe-et-Moselle	0,13	Moselle	
n.b.: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar						

Terwijl de demografische en economische indicatoren in het grensgebied Nederland-België aan Nederlandse en Belgische kant relatief kleine verschillen vertonen, zijn er wat de arbeidsmarkt betreft gedeeltelijk grote verschillen.

Demografie

- a. Aan beide zijden van de grens wordt de leeftijdsstructuur van de bevolking gekenmerkt door een naar verhouding kleine jonge generatie, afgemeten aan het aandeel van de bevolking dat nog geen 25 jaar is. In Zuid-Limburg en Midden-Limburg is de jongere bevolking qua aandeel het minst vertegenwoordigd.
- b. Gemiddeld leven zowel aan Nederlandse als aan Belgische kant tussen vier- en vijfhonderd mensen per vierkante kilometer. De waarden kunnen evenwel gedeeltelijk sterk afwijken in de afzonderlijke grensregio's. Een relatief dichte bevolking heeft Zuidoost-Noord-Brabant in het oostelijke deel van het grensgebied, terwijl Eeklo in het westelijke deel dunbevolkt is.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende ligt aan Belgische kant iets hoger dan aan Nederlandse kant en bedroeg in 2015 iets minder dan 70 duizend euro. De rechtstreeks aangrenzende regio's Antwerpen en Overig-Zeeland vertonen desondanks een verschil van 40 duizend euro. Antwerpen heeft de hoogste bruto toegevoegde waarde per werkende, terwijl Overig-Zeeland de laagste waarde heeft.
- d. Behalve landbouw en bouw zijn de sectoren aan beide kanten van de grens in dezelfde mate vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde. In Brugge is de nijverheid zonder bouw evenwel duidelijk minder vertegenwoordigd dan gemiddeld en in Turnhout meer. Aan Belgische kant vertonen Mechelen, Antwerpen en Luik de hoogste waarden voor de dienstensectoren handel, vervoer en horeca (GJ), financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (KN) en overheid en overige diensten, zorg en huishoudens (OT), terwijl het dicht bij Mechelen en Antwerpen aangrenzende Zeeuws-Vlaanderen, aan Nederlandse kant, in de laatstgenoemde twee sectoren de laagste waarde laten zien.
- e. Van sectorale concentratie is in de grensregio's, afgemeten aan het aantal werkenden, nauwelijks sprake; alleen in land- en bosbouw en visserij is er een kleine tot matige concentratie. Tot die concentratie dragen Overig-Zeeland (NI) en Tongeren (Be) het meest bij. De sectorale specialisatiegraad is zeer klein.

Arbeidsmarkt

- f. Qua arbeidsmarktparticipatie is er duidelijk onderscheid aan weerszijden van de grens. Aan de Nederlandse kant zijn er in verhouding tot de bevolking duidelijk meer mensen beroepsactief dan aan de Belgische kant en is ook de werkloosheid kleiner. In Luik is de arbeidsmarktparticipatie het kleinst en de werkloosheid het grootst.
- g. De grotere arbeidsmarktparticipatie aan Nederlandse kant gaat gepaard met een duidelijk groter aandeel van deeltijdwerkers en werknemers met een tijdelijk dienstverband. Qua flexibele arbeidsovereenkomsten staat de Nederlandse kant dan ook op een hogere plaats. In Overig-Zeeland is het aandeel van werknemers met een tijdelijk dienstverband het grootst, terwijl in Zuid-Limburg het aantal deeltijdwerkers het hoogst is.
- h. De grensoverschrijdende pendelstromen zijn relatief klein. Zuid-Limburg heeft het grootste aantal pendelaars uit België; in de tegenovergestelde richting is het (kleinere) aantal pendelaars uit Nederland dat in België werkt het grootst in de regio Antwerpen.

Tabel 6.9: Overzicht grensgebied Nederland-België, 2015

Grensgebied Nederland-België						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	Nederland	België
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	13	Zuid-Limburg	18	Verviers- com franc	15	16
15 tot 25 jaar	11	Midden-Limburg	13	Verviers- com franc	12	12
25 tot 45 jaar	22	Zuid-Limburg	28	Gent	24	26
45 tot 65 jaar	26	Gent	32	Midden-Limburg	29	28
65 jaar en ouder	17	Brugge	23	Brugge	20	19
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	1,4	Zeeuws Vlaanderen	10,8	Antwerpen	4,4	4,6
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	56,6	Overig Zeeland	90,6	Antwerpen	66,9	68,0
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Liège	5	Overig Zeeland	2	1
BE Nijverheid (zonder bouw)	12	Brugge	36	Turnhout	23	21
F Bouwnijverheid	4	Zuid-Limburg	10	St Niklaas	4	6
GJ Handel, vervoer en horeca	16	Eeklo	32	Mechelen	23	23
KN Financiële diensten	16	Zeeuwsch-Vlaanderen	29	Antwerpen	25	25
OT Overheid	17	Zeeuwsch-Vlaanderen	33	Liège	22	23
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie	62	Liège	82	Zeeuwsch-Vlaanderen	79	68
o Werkgelegenheidsgraad	52	Liège	78	Zeeuwsch-Vlaanderen	74	63
o Werkloosheidspercentage	2	Eeklo	16	Liège	6	7
o Zelfstandigen	10	Liège	21	Eeklo	15	14
o Werknemers met tijdelijk dienstverband	6	Sint-Niklaas	23	Zuid-Limburg	20	8
o Deeltijdwerkers	24	Gent	55	Overig Zeeland	51	29
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
uit België	0,3	Overig Zeeland	8,8	Zuid-Limburg		
uit Nederland	0,003	Brugge	3,5	Antwerpen		

De demografische indicatoren vertonen in het grensgebied België-Luxemburg relatief kleine verschillen. De economische gegevens vertonen op regionaal niveau waarden die deels sterk van het gemiddelde afwijken. De arbeidsmarkten vertonen deels grote verschillen.

Demografie

- a. De leeftijdsstructuur aan de Belgische kant gelijkt op die aan de Luxemburgse kant. De onder 15-jarigen, 15- tot 25-jarigen en 65-plussers zijn aan beide zijden van de grens in relatief geringe mate vertegenwoordigd. In Luxemburg is het aandeel van de 65-plussers iets kleiner en het aandeel van de 25- tot 45-jarigen iets groter. De regionale waarden wijken weinig van het gemiddelde af.
- b. Aan de Luxemburgse kant is de bevolkingsdichtheid iets hoger dan aan de Franse kant.

Economie

- c. De bruto toegevoegde waarde per werkende is aan de Belgische kant (ongeveer 64 duizend euro) duidelijk kleiner dan aan de Luxemburgse kant (ongeveer 116 duizend euro).
- d. Aan de Belgische kant is de bruto toegevoegde waarde anders opgesplitst dan aan de Franse kant. Het aandeel van de nijverheid zonder bouw (19 tegenover 7 procent) en van de openbare dienstverlening (31 tegenover 17 procent) in de bruto toegevoegde waarde is hier duidelijk groter, terwijl handel, vervoer en horeca (24 tegenover 19 procent) en vooral financiële en zakelijke dienstverlening en verhuur en handel van onroerend goederen (21 tegenover 46 procent) duidelijk geringer zijn.
- e. Van sectorale concentratie en sectorale specialisatie is in de grensregio's nauwelijks sprake.

Arbeidsmarkt

- f. De arbeidsmarktparticipatie is kleiner aan de Belgische kant, terwijl het werkloosheidscijfer er hoger is (10,6 tegenover 6,7 procent). De hoogste waarde wordt in Marche-en-Famenne opgetekend.
- g. Het aandeel zelfstandigen is aan Belgische kant duidelijk hoger, met 16 procent als grootste in Neufchâteau. Ook deeltijdsbanen staan aan Belgische kant duidelijk op een hogere plaats (30 tegenover 19 procent). Neufchâteau heeft het grootste aandeel deeltijdwerkers: een derde.
- h. De grensoverschrijdende pendelstromen naar Luxemburg zijn zeer groot. 43 duizend mensen werken in Luxemburg maar wonen in België. Hoeveel onder hen in het Belgische deel van het grensgebied wonen, is aan de hand van de beschikbare gegevens niet bekend. Weinig mensen komen van over de grens in België werken.

Tabel 6.10: Overzicht grensgebied België-Luxemburg, 2015

Grensgebied België-Luxemburg						
	Laagste waarde	Regio	Hoogste waarde	Regio	België	Luxemburg
Demografie						
o Bevolkingsaandeel	%					
Onder 15 jaar	16	Verviers - Deutsch Gem	19	Bastogne	18	17
15 tot 25 jaar	12	Luxemburg	13	Bastogne	13	12
25 tot 45 jaar	23	Verviers - Deutsch Gem	30	Luxemburg	25	30
45 tot 65 jaar	25	Arlon	30	Verviers - Deutsch Gem	27	27
65 jaar en ouder	14	Luxemburg	19	Verviers - Deutsch Gem	17	14
o Bevolkingsdichtheid	inwoners/km ² (x 1 00)					
	0,5	Bastogne, Neufchâteau	2,2	Luxemburg	0,9	2,2
Economie						
o Bruto toegevoegde waarde per werkende	Euro (x 1 000)					
	59,0	Neufchâteau	116,2	Luxemburg	64,4	116,2
o Aandeel in bruto toegevoegde waarde	%					
A Landbouw	0	Luxemburg	4	Bastogne	1	0
BE Nijverheid (zonder bouw)	7	Luxemburg	26	Virton	19	7
F Bouwnijverheid	3	Arlon	14	Neufchâteau	9	5
GJ Handel, vervoer en horeca	14	Virton	24	Luxemburg	19	24
KN Financiële diensten	19	Neufchâteau	46	Luxemburg	21	46
OT Overheid	17	Luxemburg	40	Arlon	31	17
Arbeidsmarkt						
	% (per werkende)					
o Arbeidsparticipatie	66	Virton	71	Luxemburg	67	71
o Werkgelegenheidsgraad	60	Marche-en-Famenne	66	Luxemburg	60	66
o Werkloosheidspercentage	7	Luxemburg	11	Marche-en-Famenne	10	7
o Zelfstandigen	9	Luxemburg	20	Neufchâteau	16	9
o Werknemers met tijdelijk dienstverband	7	Aarlen	11	Marche-en-Famenne	10	10
o Deeltijdwerkers	21	Luxemburg	33	Neufchâteau	30	19
o Inkomende pendel (2016)	Aantal x 1 000					
	uit België		43	Luxemburg		
	uit Luxemburg	0,008	Verviers-com.fr.	0,05	Arlon, Bastogne, Marche en Famenne.	
n.b: (Gegevens op NUTS-3 niveau) niet beschikbaar						

7. BIJLAGE: BEREKENING GINI-COËFFICIËNT

I Regionale specialisatie in een sector en concentratie (meetconcepten)

We spreken van regionale specialisatie wanneer een regio zich specialiseert in één of meerdere sectoren. De gehanteerde relatieve maatstaf voor specialisatie vergelijkt de werkgelegenheid in een regio in de verschillende sectoren met de gemiddelde werkgelegenheid in alle sectoren samen (d.w.z. het grensgebied). Een regio is gespecialiseerd in (een) bepaalde sector(en) wanneer het grootste deel van de werkgelegenheid in het grensgebied zich voordoet in één of enkele sectoren. De berekening werd gemaakt aan de hand van de Gini-index G_i (Farhauer en Kröll, 2014):

Specialisatie van een regio in (een) bepaalde sector(en) (Gini-coëfficiënt)

$$G^s = \frac{2}{I^2 \bar{C}} \sum_{i=0}^I \lambda_i (C_i - \bar{C}) \quad \forall j,$$

waarbij:

$$C_i = \frac{s_{ij}^s}{s_i} = \frac{E_{ij}/E_j}{E_i/E} \text{ en}$$

$$s_{ij}^s = \frac{E_{ij}}{E_i} \text{ en } s_j = \frac{E_j}{E}.$$

λ_i geeft de rangorde aan van sector i in stijgende volgorde van C_i .

De Gini-index bedraagt 0 wanneer het aandeel van de werkgelegenheid in een regio gelijk is in alle sectoren en 1 wanneer een regio in slechts één sector gespecialiseerd is. De waarde vat aan de hand van één enkele maatstaf samen hoe sterk een regio sectoraal gespecialiseerd of gediversifieerd is (of in welke mate een regio in een bepaalde sector gespecialiseerd is).

Regionale concentratie betekent de concentratie van de werkenden van een sector in één of enkele regio's. De gehanteerde relatieve maatstaf voor concentratie vergelijkt de werkgelegenheid in deze sector in de verschillende regio's met de gemiddelde werkgelegenheid in deze sector in alle regio's samen (d.w.z. het grensgebied). Een sector is geografisch geconcentreerd wanneer het grootste deel van de werkgelegenheid in deze sector zich in één of enkele regio's concentreert. De berekening werd gemaakt aan de hand van de Gini-index G_i (Farhauer en Kröll, 2005):

Regionale concentratie van een sector (Gini-coëfficiënt)

$$G^k = \frac{2}{J^2 \bar{C}} \sum_{j=0}^J \lambda_j (C_j - \bar{C}) \quad \forall i,$$

waarbij:

$$C_j = \frac{s_{ij}^k}{s_j} = \frac{E_{ij}/E_i}{E_j/E} \text{ en}$$

$$s_{ij}^k = \frac{E_{ij}}{E_i} \text{ en } s_j = \frac{E_j}{E}.$$

λ_j geeft de rangorde aan van regio j in stijgende volgorde van C_j .

De Gini-index bedraagt 0 wanneer het aandeel van de sector in de werkgelegenheid in alle regio's gelijk is en 1 wanneer de sector in slechts één regio geconcentreerd is. De waarde vat aan de hand van één enkele maatstaf samen hoe sterk een sector in een regio geconcentreerd is.

8. LITERATUUROVERZICHT

Centraal Bureau voor de Statistiek, CBS en Statistisches Landesamt Nordrhein-Westfalen im Landesbetrieb Information und Technik, IT.NRW (2015). De arbeidsmarkt in de grensregio's van Nederland en Noordrijn-Westfalen.

Centraal Bureau voor de Statistiek, CBS en Landesamt für Statistik Niedersachsen (2016). De arbeidsmarkt in de grensregio Nederland-Nedersaksen.

Centraal Bureau voor de Statistiek en Steunpunt Werk (2017). De arbeidsmarkt in de grensregio van Nederland en Vlaanderen.

European Commission (2017). Boosting growth and cohesion in EU border regions. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

Farhauer, O. und Kröll, A. Standorttheorien: Regional- und Stadtökonomik in Theorie und Praxis. Springer Verlag, 2014.

Krugman, P. (1993). Lessons of Massachusetts for EMU. In Torres F., Giavazzi F. (red.) Adjustment and growth in the European Monetary Union (p. 241-260), Cambridge University Press, 1993

Werner, H. (2001). Wirtschaftliche Integration und Arbeitskräftewanderungen in der EU, *Politik und Zeitgeschichte* B 8/2001.

Secretariaat-Generaal van de Benelux Unie
Regentschapsstraat 39, 1000 Brussel
T +32 (0)2 519 38 11
info@benelux.int
www.benelux.int

